

**TÜRKİYE'DE FİNANSAL PİYASALARDA
LİBERALİZASYON SÜRECİNDE BANKACILIK
SEKTÖRÜNÜN GELİŞİMİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

Alper YILMAZ

Kütahya 2005

T. C.
DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

TÜRKİYE’DE FİNANSAL PİYASALARDA LİBERALİZASYON
SÜRECİNDE BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN GELİŞİMİ

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Resul YAZICI

Hazırlayan

Alper YILMAZ

0391020110

Kütahya – 2005

Kabul ve Onay

Alper YILMAZ'ın hazırladığı “Finansal Piyasalarda Liberalizasyon Sürecinde Bankacılık Sektörünün Gelişimi” başlıklı Yüksek Lisans tez çalışması, jüri tarafından lisansüstü yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip kabul edilmiştir.

/ / 2005

Tez Jürisi:

Yrd. Doç. Dr. Resül YAZICI (Danışman)

Yrd. Doç. Dr. Mevlüdiye ŞİMŞEK

Yrd. Doç. Dr. Aykut EKİNCİ

Prof. Dr. Ahmet KARAASLAN

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Yemin Metni

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Türkiye’de Finansal Piyasalarda Liberalizasyon Sürecinde Bankacılık Sektörünün Gelişimi” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

/ / 2005

Alper YILMAZ

ÖZGEÇMİŞ

26.08.1977 tarihinde Aydın ili Nazilli ilçesinde doğdu. İlk okulunu İzmir / Balçova Osmangazi İlkokulunda, ortaokulu İzmir İnönü Lisesinde ve lise eğitimini Atatürk Teknik Lisesinde tamamladı. 1995-2000 yılları arasında lisans eğitimini aldığı Ege Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümünden Ağustos 2000 yılında mezun oldu.

Kasım 2000 tarihinde kısa dönem askere alınarak, Piyade sınıfında Haziran 2001 tarihinde askerliğini tamamladı. 25 Şubat 2001 tarihinde Dumlupınar Üniversitesi, Bilecik İİBF, İktisat Bölümü, İktisat Politikası Anabilim Dalına Araştırma Görevlisi unvanıyla atandı. Şubat 2003 Döneminde Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Bölümünde Yüksek Lisans eğitimine başladı. Halen bu bölümde eğitime ve TC. DPÜ. Bilecik İİBF, İktisat Bölümü, İktisat Politikası Anabilim Dalında Araştırma Görevlisi olarak görevine devam etmektedir.

ÖZET

Finansal liberalizasyon 1970’li yıllarla ekonomilerin gündemine gelen bir olgudur. Buna göre sermaye hareketlerinin serbestleşmesi, finansal piyasalar üzerindeki her türlü baskı ve düzenlemelerin kaldırılması finansal piyasaların sağlıklı işlemesi, fonları verimli şekilde değerlendirmesi ve ekonomiye bu anlamda faydalı olabilmesi için ön koşuldur. Yapılan Regülasyonlar ile birlikte tasarruf oranları artacak, istihdam, büyüme ve milli gelir finansal liberalizasyondan olumlu etkilenecekti. Bu beklentilerle hareket eden ülkeler, özellikle gelişmekte olan ülkeler, hayal kırıklığına uğradılar. Finansal liberalizasyon beraberinde artan milli gelir ve istikrar değil tam aksine ödemeler dengesi açıkları, finansal kırılganlık, makroekonomik istikrarsızlık ve finansal krizler gibi pek çok sorunu da beraberinde getirdi. Türkiye’de finansal liberalizasyon uygulamaları 1980 dışı açılma dönemi ile başladı. Bu amaçla yapılan Regülasyonlar özellikle bankacılık sektöründe yoğunlaştı, çünkü bankacılık sektörü finansal piyasalardaki aktiflerin yüzde olarak büyük bir çoğunluğunu elinde tutuyordu. Ayrıca finansal liberalizasyon sürecinin hızlı işlemesi ve etkilerinin daha çabuk görülmesi bekleniyordu. Bu tarihten itibaren yapılan düzenleme ve serbestleşmelerle birlikte bir takım göstergelerde (enflasyon, tasarruf oranları, ihracat) iyileşme sağlandı. Ancak ilerleyen yıllarda, 1982 yılında, ilk krizle (Banker krizi) tanışıldı. Devam eden disiplinsiz ve sürekli artan kamu harcamaları, ödemeler dengesi açıkları, enflasyon, ve kur riski dolayısıyla önce 1994 yılında sonra Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri yaşandı.

Dolayısıyla finansal liberalizasyon uygulamalarına gerekli ön hazırlıklar yapılmadan başladığı için, uygulanan liberalizasyon süreci, bankaların riskli ortamda faaliyetlerini sürdürmesine, sağlıklı olarak büyümesine, asli görevlerinden uzaklaşmasına (imalat sanayine kredi verme) ve sermaye yeterliliği bakımından cılız kalmasına yol açmıştır. Dolayısıyla yaşanan krizler bir anlamda hem bankacılık sektörünün kendi iç dinamiklerindeki bu çarpıklıklardan etkilenmiş hem de makroekonomik dengesizlikler bankacılık sektöründeki bu sağlıklı gelişimde rol oynamıştır.

ABSTRACT

Financial liberalisation came to an economic agenda during the 1970's. According to this paradigm, main objective of these reforms are using the financial resources in a fruitful way by increase the role of market mechanism, eliminating the barriers in front of international capital movements and removing all regulations upon the financial markets. At the end of the liberalisation process these reforms will be resulted by increase in the saving rate, achieving the resonable unemployment rate and macroeconomic stabilisation. However there is disappointment for developing countries. In contrast to desired outcome of financial liberalisation, it brings about macroeconomic unstability, foreign trade gap and financial crisis.

Since 1980 Turkey has been liberalizing it's financial markets as a key component of the newly adopted export oriented growth model with structural adjustment program. For this reason liberalisation was mainly focused on banking sector. Because banking sector hold main percentage of the all financial assets in the financial market. And also there are expectations about appearing the outcome of liberalisation process in rapid way. While the liberalisation in progress, in spite of improve in the some indicators (inflation rate, saving rate, export) and some realization of the economic targets, and expanding the financial sector and financial instruments, the first financial crisis appear in 1982 (Benker's crisis). At the later part of liberalisation, another crises occured in 1994, 2000 and 2001

As a result of, liberalisation process in financial markets were started with no preparatory work, liberalisation process caused banking sector developed in unreliable way, neglected their primary objectives (banking sector has failed to direct funds to manufacturing sector), and remained them weak in capital accumulation. So both financial crisis was effected by these problems and macroeconomic imbalances also cause banking sector developed in improper manner.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar LİSTESİ.....	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xiii
KISALTMALAR.....	xiv
TEZHAKKINDA.....	xv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE FİNANSAL SİSTEM VE FONKSİYONLARI

1.1.FİNANSAL SİSTEM VE GELİŞİMİ

1.1.1 Finansal Sistem Kavramı.....	4
1.1.2. Finansal Sistemin Fonksiyonları.....	5
1.1.2.1.Fonların Etkin Kullanımına Aracılık.....	5
1.1.2.2.Yatırım Karalarında Belirleyicilik.....	7
1.1.2.3.Ekonomik Döngüdeki Sızıntıların Azaltılması.....	7
1.1.2.4.Koordinasyonun ve Uzmanlaşmanın Sağlanması.....	8

1.2.GENEL OLARAK FİNANSAL KURUMLAR

1.2.1. Para Yaratıcı Finansal Kurumlar ve Fonksiyonları.....	9
1.2.1.1.Merkez Bankası.....	9
1.2.1.2.Ticari Bankalar.....	10
1.2.1.3.Özel Finans Kurumları.....	11
1.2.2. Banka Dışı Finansal Aracılar.....	11
1.2.2.1.Kalkınma ve Yatırım Bankaları.....	11
1.2.2.2.Sigorta Şirketleri.....	12
1.2.2.3.Sosyal Güvenlik Kurumları.....	13
1.2.2.4.Yatırım Ortaklıkları.....	13
1.2.2.5.Yatırım Fonları.....	14
1.2.2.6.Finansman Şirketleri.....	15
1.2.2.7.Kredi ve Kefalet Kooperatifleri.....	17

1.3.FİNANSAL SİSTEMİN İŞLEYİŞİ

1.3.1. Para Piyasaları.....	18
1.3.1.1.Genel Olarak Para Piyasaları.....	18
1.3.1.2.Ulusal Para Piyasası.....	20
1.3.1.3.Döviz Piyasası.....	20
1.3.1.4.İnterbank Piyasası.....	21
1.3.2. Sermaye Piyasaları.....	21
1.3.2.1.Birincil, İkincil, Üçüncül Piyasa Ayrımı.....	22
1.3.2.2.Örgütlenmiş ve Örgütlenmemiş Piyasalar.....	24
1.3.2.3.Hisse Senedi Tahvil Piyasası.....	24

1.4.FİNANSAL PİYASA ARAÇLARI

1.4.1. Para Piyasası Araçları.....	25
1.4.1.1.Hazine Bonoları.....	25
1.4.1.2.Ciro Edilebilir Mevduat Sertifikası.....	26
1.4.1.3.Ciro Edilemeyen Mevduat Sertifikası.....	27
1.4.1.4.Banka Kabulleri.....	27
1.4.1.5.Ticari Kağıtlar.....	28
1.4.1.6.Repo.....	28
1.4.2. Sermaye Piyasası Araçları.....	28
1.4.2.1.Finansman Araçları.....	29
1.4.2.1.1.Kamu Finansman araçları.....	29
1.4.2.1.1.1.Devlet Tahvili.....	29
1.4.2.1.1.2.Hazine Bonosu.....	30
1.4.2.1.1.3.Gelir Ortaklığı Senetleri.....	30
1.4.2.1.2.Özel Sektör Finansman Araçları.....	31
1.4.2.1.2.1.Hisse Senetleri.....	31
1.4.2.1.2.2.Finansman Bonosu.....	32
1.4.2.2.Yatırım Araçları.....	33

1.5 FİNANSAL SİSTEMİN TÜRKİYE’DEKİ GELİŞİM SÜRECİ

1.5.1.Cumhuriyet Öncesi Dönem.....	34
1.5.2.Cumhuriyet Sonrası Dönem.....	38
1.5.2.1.Kuruluş Dönemi.....	38
1.5.2.2.1930-1939 Devletçilik Dönemi.....	39
1.5.2.3.Özel Sermayenin Geliştiği Dönem.....	41
1.5.2.4.Planlı Ekonomi Dönemi.....	43
1.5.2.5.1980 Dışa Açılma Dönemi.....	45

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE FİNANSAL LİBERALİZASYON SÜRECİ VE ETKİLERİ

2.1.FİNANSAL LİBERALİZASYON SÜRECİ

2.1.1. Kavram Olarak Finansal Liberalizasyon.....	50
2.1.2. Dünyada ve Türkiye’de Finansal Liberalizasyon Süreci.....	51
2.1.2.1.Finansal Liberalizasyon Öncesi Durum.....	51
2.1.2.2.Finansal Baskılamannın Etkileri.....	51
2.1.2.3.Finansal Liberalizasyon Sonrası.....	54

2.2.FİNANSAL LİBERALİZASYONUN ETKİLERİ

2.2.1. Giriş.....	55
2.2.2. Finansal Liberalisasyonun Olumlu Etkileri.....	56
2.2.2.1.Finansal Piyasalardaki Etkisi.....	56
2.2.2.2.Bankacılık Sektöründeki Etkisi.....	56
2.2.2.3.Uluslararası Ticari İlişkilere Etkisi.....	57
2.2.3. Finansal Liberalizasyonun Olumsuz Etkileri.....	58
2.2.3.1.Kontrol Mekanizmasının Zayıflaması.....	58
2.2.3.2.Makroekonomik İstikrarsızlık.....	58
2.2.3.3.Asimetrik Enformasyon ve Tersine Seçim.....	59
2.2.3.4.Spekülatif Sermaye Hareketleri.....	60
2.2.3.5.Devletin Ekonomideki Yönlendirici Etkisinin Azalması.....	61
2.2.3.6.Reel Sektöre Etkileri.(Crowding-Out).....	62
2.2.3.7.Tüketim Etkisi.....	62
2.2.3.8.Finansal Krizler	63
2.2.3.8.1.Finansal Kriz Türleri.....	63
2.2.3.8.2.Finansal Krizlere Neden Olan Faktörler.....	64
2.2.3.8.3.Finansal Krizleri Açıklayan Modeller.....	65
2.2.3.8.3.1.Yeni Keynesgil Finansal Kriz Modeli.....	65
2.2.3.8.3.2.Post Keynesçi Finansal Kriz Modeli.....	67
2.2.3.8.3.3.Birincil ve İkincil Nesil Modeller.....	69
2.2.3.8.3.Finansal Krizlerin Etkileri.....	70

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE'DE FİNANSAL LIBERALİZASYON DÖNEMİNDE
BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN GELİŞİMİ

3.1.TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN TARİHSEL GELİŞİMİNE GENEL BAKIŞ

3.1.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem.....	73
3.1.2. Cumhuriyet Sonrası Dönem.....	76
3.1.2.1.Kuruluş Dönemi.....	76
3.1.2.2.Özel Bankacılık Dönemi.....	77
3.1.2.3.Planlı Ekonomi Dönemi.....	78

3.2.1980 SONRASI TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN LIBERALİZASYON UYGULAMALARI ÇERÇEVESİNDE GELİŞİMİNE BAKIŞ

3.2.1. Giriş.....	79
3.2.2. Faiz Oranları.....	79
3.2.3. Sermaye Hareketleri.....	80
3.2.4. Piyasa Yapısı.....	80
3.2.4.1.Genel Olarak Yerli ve Yabancı Bankalar.....	80
3.2.4.2.Kamu Kesimi'nin Sektördeki Ağırlığı.....	83
3.2.4.3.İstihdam.....	84
3.2.5. Bilanço Yapısında Meydana Gelen Değişimler.....	85
3.2.5.1.Aktif ve Pasiflerin Yapısı.....	85
3.2.5.2.Karlılık Performansı ve Gelir Gider Yapısı.....	89
3.2.5.3.Toplam Krediler.....	91
3.2.6. Yapısal Sorunlar.....	93
3.2.6.1.Holding Bankacılığının Oluşumu ve Yoğunlaşma.....	93
3.2.6.2.Özkaynak Yetersizliği.....	96
3.2.6.3.Yetersiz Denetim ve Gözetim.....	97
3.2.6.4.Kurum ve Ürün Bazındaki Yetersizlikler.....	99
3.2.6.5.Risk Yönetimindeki Aksaklıklar.....	101
3.2.6.6.Vade Yapısındaki Uyumsuzluklar.....	103
3.2.7. Makroekonomik Çevre ile İlgili Sorunlar.....	105
3.2.7.1.Makroekonomik İstikrarsızlıkların Etkileri.....	105
3.2.7.2.Yüksek Enflasyon ve Mevduatlar.....	106
3.2.7.3.Yurt İçi Tasarrufların Yetersizliği.....	110

3.2.7.4.Kamu Kesiminin Borçlanma Gereği.....	112
3.2.8. Teknolojik gelişmeler.....	115
3.2.8.1.Olumlu Etkileri.....	115
3.2.8.2.Olumsuz Etkileri.....	117
3.3.FİNANSAL LİBERALİZASYON DÖNEMİNDE SEKTÖRE YÖNELİK REGÜLASYONLAR	
3.3.1. Merkez Bankasının Müdahaleleri ve Para Politikası.....	117
3.3.2. 1994 Krizinden Sonra Bankacılık Sektöründe Yapılan Düzenlemeler.....	119
3.3.2.1.Mevduat Sigortası.....	120
3.3.2.2.Karşılık Oranları ve Disponibilite.....	121
3.3.2.3.Açık Pozisyon.....	121
3.3.3. BDDK ve TMSF'nin (Banka Üst Kurullarının) Sektöre Yönelik Düzenlemeleri.....	125
3.3.3.1.Banka Üst Kurulları (BDDK ve TMSF).....	125
3.3.3.2.Üst Kurulların Sektördeki Yeri ve Önemi.....	126
3.3.3.3.Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri Sonrası Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı.....	127
3.3.3.3.1.Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri.....	127
3.3.3.3.2.Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı.....	129
3.3.3.3.3.Yasal Düzenlemeler.....	129
3.3.3.3.4.Kamu Bankalarının Yeniden Yapılandırılması.....	139
3.3.3.3.5.TMSF Bankalarının Yeniden Yapılandırılması.....	142
3.3.3.3.6.Özel Bankalara Yapılan Düzenlemeler.....	147
3.3.3.3.7.İstanbul Yaklaşımı.....	149
3.3.3.3.8.İç Denetim ve Risk Yönetim Sisteminin Oluşturulması.....	150
3.3.3.3.9.Bankacılık Sektörünün BASEL Prensiplerine Uyumu.....	151
3.3.4. IMF Gözden Geçirme Raporlarında Yeniden Yapılandırma.....	153
SONUÇ.....	156
KAYNAKÇA.....	159
DİZİN.....	172

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 3.1. Banka Sayısı (Adet).....	81
Tablo 3.2. Banka Şube Sayıları (Adet).....	82
Tablo 3.3. Banka Gruplarının Toplam Aktiflerdeki Payları(%).....	83
Tablo 3.4. Banka Personel Sayısı (Adet).....	85
Tablo 3.5. Aktif ve Pasiflerin Yapısı (Milyar dolar).....	86
Tablo 3.6. Net Faiz Geliri ve Toplam Kar (Milyar Dolar).....	90
Tablo 3.7. Bankacılık Sisteminde Yoğunlaşma (%).....	95
Tablo 3.8. Özkaynaklar (Milyar Dolar).....	97
Tablo 3.9. Finans Sektöründeki Kurumlar.....	100
Tablo 3.10. Banka Mevduatlarının Vade Yapısı (%).....	104
Tablo 3.11. Toplam Mevduat (Milyar Dolar).....	109
Tablo 3.12. Tasarruf Oranları (%).....	111
Tablo 3.13. Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (Bin YTL).....	112
Tablo 3.14. İç Borçların Alıcılara Göre Dağılımı (Milyar TL ve %).....	113
Tablo 3.15. Şubat 2001 Krizi Öncesinde DİBS Reel Getiri, Döviz Kurları ve FaizOranları.....	122
Tablo 3.16. Bilançoda YP Oranı ve Döviz Pozisyonu (Milyar Dolar).....	124
Tablo 3.17. Kambiyo Zararları (Milyar TL).....	125
Tablo 3.18. Kamu Bankalarına Aktarılan Kaynaklar (Trilyon TL).....	141
Tablo 3.19. Bankaların Fona Geçiş Tarihleri.....	143
Tablo 3.20. Fondaki Bankalar.....	144
Tablo 3.21. Hazine Tarafından TMSF'na Verilen Özel Tertip Tahviller.....	146
Tablo 3.22. İstanbul Yaklaşımına Alınan Firma Sayısı.....	150

ŞEKİLLER LİSTESİ**Sayfa**

Şekil 1.1. Genel Olarak Finansal Sistem.....	6
Şekil 1.2. Finans Sistemi ve Tasarruflar.....	7
Şekil 3.1. Banka Sayısı (Adet).....	81
Şekil 3.2. Grupların Sektör Payları (%).....	84
Şekil 3.3. Banka Personel Sayısı (Adet).....	85
Şekil 3.4. Bilanço Büyüklüğü (Milyar Dolar).....	89
Şekil 3.5. Toplam Kar (Milyon Dolar).....	91
Şekil 3.6. Toplam Kredilerin Toplam Aktiflere Oranı.(%).....	92
Şekil 3.7. Menkul Değerler Cüzdanının Toplam Aktiflere Oranı (%).....	107
Şekil 3.8. Toplam Mevduat ve Döviz Tevdiat Hesapları (Yüz Bin Dolar).....	108
Şekil 3.9. Mevduatların Krediye Dönüşme Oranı (%).....	110
Şekil 3.10. Açık Pozisyon (Milyar Dolar).....	123
Şekil 3.11. TMSF'nin Batık Bankalardan Yaptığı Tahsilatlar.(Milyon Dolar).....	147

KISALTMALAR

A.g.e. (a.g.m.) :	Adı Geçen Eser (Adı Geçen Makale)
BDDK:	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
DİBS :	Devlet İç Borçlanma Senedi
DPT :	Devlet Planlama Teşkilatı
GATT :	Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması
IMF :	Uluslararası Para Fonu
IMKB :	İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
MB :	Merkez Bankası
SPK :	Sermaye Piyasası Kurulu
TBB :	Türkiye Bankalar Birliği
TMSF :	Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TOKİ :	Toplu Konut İdaresi
YP :	Yabancı Para

TEZ HAKKINDA

Araştırmanın Problemi

Finansal liberalizasyon süreci nasıl işlemektedir. Finansal liberalizasyon' un gelişmekte olan ülkelerdeki etkileri nelerdir. Liberalizasyon süreci nasıl işlemelidir. Finansal liberalizasyon bankacılık sektörünü nasıl etkilemiştir. Bankacılık sektörünün gelişiminde aksayan yanlar nelerdir. Bankacılık sektöründe yeniden yapılandırma nasıl olmalıdır. Etkin bir gözetim ve denetim sistemi nasıl olmalıdır.

Araştırmanın Amacı

Bu tezin amacı finansal liberalizasyonun Türkiye'de uygulamasının zamansız yapıldığını ve bankaların liberalizasyon sürecinden olumsuz etkilendiğini ortaya koymaktır. Günümüzde gelişen ekonomilerde finansal serbestleşme mutlaka uygulanması gereken bir dönüşüm olarak algılanmakta ancak uygulama süreci bu piyasada faaliyet gösteren kurumlar ve yatırımcılar için önem kazanmaktadır. Bu hedef çerçevesinde finansal serbestleşme sürecinin etkilerinin nelerdir, liberalizasyon sürecine bankalar nasıl uyum sağlamalıdır, yetkili otoriteler (Banka üst kurulları) bu süreci nasıl yönlendirmelidir.

Araştırmanın Önemi

Bankacılık sektöründe yapılan düzenleme ve denetimler hem tasarruf sahipleri hem de ülke ekonomisi açısından önemlidir. Çünkü bankacılık sektöründe bir kriz olduğu durumda tüm tasarruf sahiplerinin mevduatları tehlikeye girecektir. Yani banka yöneticileri kendi paralarının yanında başkalarının paralarını da batırabilirler. Ayrıca finansal sistemin en önemli kurumlarından olan bankacılık sisteminde meydana gelecek sorunların tüm finansal sistemin aksamasına ve finansal sistemin görevlerini yerine getirememesine neden olabilecektir. Dolayısıyla finansal sistemin sorunsuz işlemesi tüm ekonomini için önemlidir.

Araştırmanın Hipotezleri

Finansal liberalizasyon doğru şekilde uygulanması, gerekli hazırlıkların önceden mutlaka yapılması ve liberalizasyon sürecinde zamanlama ve sıralamanın doğru yapılması daha faydalı olacaktır. Türkiye'de finansal liberalizasyon, bunun aksine kontrolsüz yapılmıştır. Liberalizasyonla ilgili temel hazırlıklar yapılmadan, piyasalarda

düzenleme ve denetleme sürecinin kurumsallaşması tam olarak yapılmadan liberalizasyon süreci başlatılmıştır. Bu durumda da finansal liberalizasyonun bankacılık sektörüne katkısı olumsuz olmuştur. Sadece finansal liberalizasyon değil makroekonomik istikrarsızlıklar ve kamu sektörü borçlanma gereği de sektörün gelişimini olumsuz etkilemiş ve bankaları asli görevlerinden uzaklaştırmıştır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Finansal liberalizasyon genel olarak bankacılık sektörünün bir sorunu olarak incelenecektir. Sorunların hem tüm ekonomiyi hem de tüm finansal piyasaları etkilemesi nedeniyle, bankacılık sektörünün gelişimine dikkat çekilecektir. Finansal liberalizasyon mikro iktisadi etkileri de olmasına rağmen, daha belirgin olduğu için makro iktisadi faktörler (faiz oranları, enflasyon, tasarruflar ve dış ticaret gibi) ile ilişkilerine ağırlık verilecektir. Dönem olarak, Türkiye ve Dünya'nın son dönem iktisadi oluşumu açısından dönüm noktası oluşturduğu için özellikle 1980 yılı başlangıç olarak seçilmiş ve konu olarak genellikle bankacılık sektörü üzerinde yoğunlaşmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın konusuyla ilgili, özellikle teorik ve kavramsal yaklaşımlar için kitap ağırlıklı kaynaklardan yararlanılmış ve genel anlamda bilgiler verilmiştir. Ancak araştırmada ulaşılmak istenen amaçlar yönünden, güncel yaklaşımlara ağırlıklı olarak değindiği için makaleler ve internet kaynakları son bölümlerde belirgin olarak kullanılmıştır. Diğer yandan liberalizasyon uygulamalarının finansal sektörün özellikle de bankacılık sektörü ve ürünleri üzerindeki etkileri bilanço incelemesi ile desteklenmiştir.

TEZ METNİ

GİRİŞ

Küreselleşme, genel olarak ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda ortak değerlerin ulusal sınırları aşarak dünya geneline yayılması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla ekonomik alanda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde uygulanan ekonomi politikaları giderek benzerlik göstermektedir. Dünya giderek tek bir pazar haline gelmekte, ekonomiler bütünleşmektedir. Bu süreçte mal-hizmet ve finans piyasaları gittikçe serbestleşmeye başlamış, bu da dünya ticaretinin ve sermaye hareketlerinin hızla artmasına yol açmıştır. Bu sürecin en önemli ayağı ise finansal liberalizasyondur. Finansal liberalizasyon süreci 1970'lerden itibaren, özellikle az gelişmiş ülkelerde yoğun şekilde uygulanmaya başlanmıştır. Finansal liberalizasyon süreci ise en çok bankacılık sektöründe kendisini hissettirmiş ve bazı az gelişmiş ülkelerde bankacılık sektörünü olumsuz etkileyerek, bankacılık krizlerine neden olmuştur.

Türk Bankacılık Sektöründe, son yıllarda yaşanan banka operasyonları, sektörün, finansal liberalizasyon sürecinde, yıllardan beri birikerek gelen sorunlarının birer yansımasıdır. Bu sorunların irdelenip, neler yapılması gerektiğinin belirlenebilmesi için tez kapsamında üç bölüm oluşturulmuştur. Bu çerçevede bölümler içinde finansal piyasaların ve bankaların tarihsel ve yapısal olarak incelenmesinden, sorunların ortaya koyulup irdelenmesine kadar gerekli çalışmalar yapılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde finansal sistem ve gelişimi incelenecek, finansal sistem kavramı, finansal sistemin fonksiyonları, finansal kurumlar, finansal piyasalarda kullanılan araçlar ve finansal sistemin Türkiye'deki tarihsel gelişim süreci incelenecektir. Daha sonra finansal sistemin işleyişi içinde para ve sermaye piyasalarına değinilecek, para ve sermaye piyasalarının çalışma prensipleri bu piyasalarda kullanılan araçlar temelinde açıklanacaktır.

İkinci bölümde ise çalışmanın asıl konusu ile ilişkili olan finansal liberalizasyon süreci önce kavramsal olarak belirtilecek, daha sonra Türkiye ve dünyada finansal liberalizasyonun gelişim süreci, finansal liberalizasyonu ortaya çıkaran dinamikler ve finansal liberalizasyon uygulamaları, finansal liberalizasyon uygulamalarının olumlu ve olumsuz sonuçları bağlamında ele alınacaktır. Finansal liberalizasyonun olumsuz sonuçları içerisinde daha çok finansal krizler değinilecek,

finansal kriz türleri, finansal krizlerin dinamikleri ve finansal krizlerin ekonomileri nasıl etkilediği ortaya konulacaktır.

Üçüncü bölüm olarak belirlenen son bölüm ise tezin asıl çerçevesini oluşturmaktadır. Bu bölümde önce, Türk Bankacılık Sektörünün finansal liberalizasyona kadar olan tarihsel gelişimi incelenecek, daha sonra Türk Bankacılık Sektörünün finansal liberalizasyon uygulamaları çerçevesinde gelişimi, bankaların toplulaştırılmış bilançoları analiz edilerek ele alınacaktır. Finansal liberalizasyon sürecinde Türk Bankacılık Sektörünün yaşadığı sorunlar, yapısal ve makroekonomik çerçeveye oturtulacak, bu sorunların ortaya çıkardığı etkiler sırasıyla 1994 ve 2001 yıllarında Türkiye’de yaşanan ağır ekonomik krizler ile ilişkilendirilerek ele alınacaktır. Son olarak, Türk Bankacılık Sektörünün içinde bulunduğu sorunlara yönelik, bankacılık sektörü üst kurullarının (BDDK ve TMSF) gerçekleştirdiği finansal yeniden yapılandırma süreci ve yeniden yapılandırma sürecin sonucunda sektörün bulunduğu son durum ortaya konulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM
TÜRKİYE'DE FİNANSAL SİSTEM VE FONKSİYONLARI

1.1. FİNANSAL SİSTEM

1.1.1. Finansal Sistem Kavramı

Finans sektörü hem mevcut fonların etkin bir şekilde yatırımlara yönlendirilmesinde aracılık etmesi, hem de ekonominin diğer sektörleriyle olan bağlantıları sebebiyle modern ekonomilerin olmazsa olmaz bir ögesidir. Finans sektörü ekonominin motorudur. Bu yüzden finans sektörü ekonomide en hızlı değişim ve gelişim gösteren dinamik sektörlerden biridir ve giderek daha kompleks hale gelmektedir.¹ Ekonomi büyüdükçe ve daha sağlıklı hale geldikçe yeni ve daha çeşitli finansal araçlara ve hizmetlere olan talep artmaktadır. Örneğin bu gün kullanılan pek çok finansal enstrüman orta vadeye kadar yoktu. Kredi kartları 1960'lerden sonra kullanıma girdi, para piyasası fonları, otomatik para çekme makineleri 1970'lerde kullanıma girdi. Yani finansal sistemde çok hızlı bir değişim görülmektedir.²

Finansal sistem genellikle gelişmiş olan ekonomilerde kurumların ve pazarların birbirlerini etkileyen fonksiyonlarını yerine getirmek amacıyla bir araya gelmeleriyle oluşmaktadır. Dolayısıyla finansal alt yapının oluşturulması için özel sektör finansal kurumların teşvik edilmesi, yatırım fonlarının yeniden yapılandırılması, finansal araçların desteklenmesi, finansal piyasaların ve finansal kurumların iyileştirilmesi gerekir.³

Finansal sistem (mali sistem) kısaca şöyle tanımlanabilir; bir ekonomide likidite fazlası olan bireylerin veya kurumların fon arzlarını, likidite ihtiyacı olan bireylere veya kurumlara aktarılmasında aracılık yapan bir sistemdir. Sistemde üç temel bileşen vardır; finansal araçlar, finansal kurumlar ve finansal piyasalar.⁴ Finansal araçlar; taraflar arasında fonların el değiştirmesini sağlayan ve taraflara belli bir

¹ K. Batu Tunay, **Finans Sisteminde Yeni Yönelimler: Türk Finans Piyasalarının Bugünü ve Geleceği**. İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ., 2001, s. 63.

² George G. Koufman, **The U.S. Financial System: Money, Markets and Institutions**, Fifth Edition, New Jersey, Prentice Hall Publishing Companies, 1992, p. 5-6.

³ İlhan Uludağ, Erişah Arıcan, **Finansal Hizmetler Ekonomisi: Piyasalar, Kurumlar, Araçlar**. İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım, 1999, s. 112.

⁴ Hüseyin Şahin, **Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişimi Bugünkü Durumu**. Altıncı basım, Bursa, Ezgi Kitabevi, 2000, s. 373.

zorunluluk yükleyen yazılı dokümanlardır. Finansal piyasalar ise bu finansal araçların ticaretinin yapılmasına imkan tanıyan bir mekanizmalardır. Finansal kurumlar ise finansal araçları oluşturan, bunların ticaretini yapan ve piyasadaki aktörler arasında fonların akışını sağlayan aracılarıdır.⁵

1.1.2.Finansal Sistemin Fonksiyonları

Ekonomide finansal sistemin temel işlevi fon talep edenlerden fon arz edenlere doğru fonları etkin ve kesintisiz bir şekilde akışını sağlamaktır. Ayrıca bu fonları disipline etmek, ödeme sisteminin düzgün işlemlerini sağlamak ve mevcut riskleri fiyatlandırıp yeniden dağıtmak ve riski azaltmak finansal sistemin diğer işlevleridir. Diğer yandan finansal sektör riskin düşürülmesine, fon aktarım maliyetinin düşürülmesine, ticaretin daha verimli yapılmasına, refahın artmasına, vade miktar ve risk ayarlamaları yaparak tasarrufların daha verimli değerlendirilmesine hizmet eder.⁶ Finansal sistemin fonksiyonları dört ana başlıkta toplanabilir.

1.1.2.1.Fonların Etkin Kullanımına Aracılık

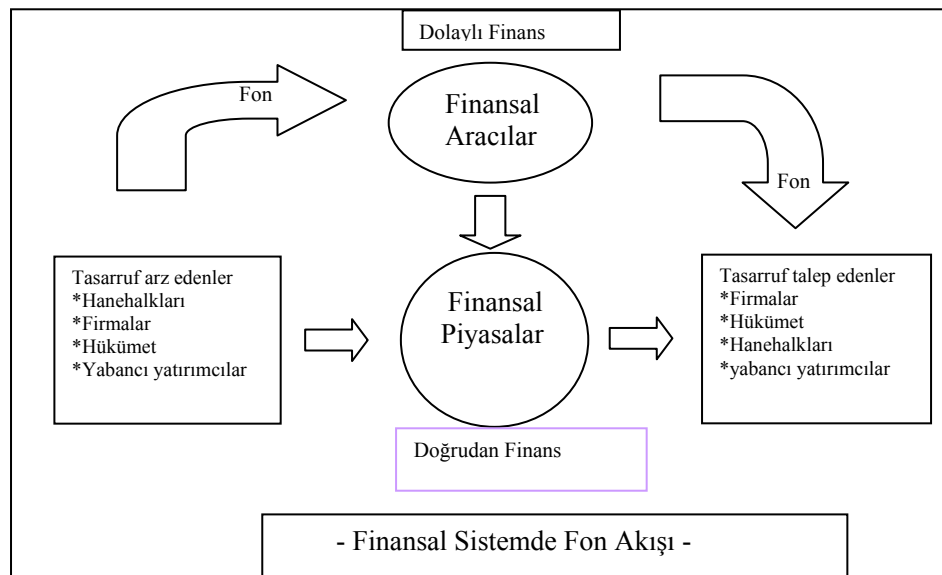
Finansal sistemin en önemli fonksiyonu fonların etkin kullanımına aracılık etmesidir. Bu aracılık işlevi finansal kurumlar tarafından, özellikle de *bankalar* tarafından yerine getirilir. Yapılan bu aracılık işlevi ekonomi için önemlidir, çünkü ellerinde fazla fon bulunan bireyler bunları daha etkin şekilde değerlendirebilecek olan bireysel veya kurumsal yatırımcılara iletmekte, böylece atıl fonlar verimli bir şekilde değerlendirilerek ekonomiye kazandırılmaktadır. İkinci husus finansal piyasalar bireylerin refah seviyeleri üzerinde direkt etkilerde bulunmakta ve şirketlerin davranışlarına yön vermektedir, çünkü bireyler birikimlerini finansal piyasalarda çeşitli enstrümanları kullanarak değerlendirmekte ve bundan belli bir getiri elde etmektedirler. Günümüz finansal piyasaları gelişmiş olduğu için yatırımcılara çeşitli alternatifler sunabilmektedirler. Bu da yatırımcının işini kolaylaştırmaktadır. Bu işlev şöyle bir şekilde özetlenebilir;

⁵ S. Larry Cooper, Donald R. Fraser, Gene C. Uselton, **Money The Financial System**, Texas, Addison Wesley Publishing Co., 1983, p. 20-21.

⁶ Erdinç Tokgöz , **Türkiye Ekonomisi; Sektörel Analiz**, Ankara, İmaj Yayınevi, 2001, s. 237.

Şekil1.1’de görüldüğü gibi ellerinde fazla fon bulunan ve bunu belli bir getiri karşılığında değerlendirmek isteyen fon arz edenler sol tarafta, bu fonları talep edenler ise sağ taraftadır. Sistemde dolaysız yoldan finasta fon talep edenler kendilerine ait değerli kağıtları (Hisse senedi, tahvil, bono v.b.) finansal piyasalarda fon talep edenlere satarak fon temin ederler. Bu durumda borçlu olan ekonomik birimler borçlarını gelecekte elde edecekleri gelirden ödemeyi taahhüt etmektedirler. Dolaylı yoldan finasta ise fon talep edenler ihtiyacı olan fonu finansal aracılar sayesinde temin ederler. Burada tasarrufçu fon kaynağını finansal aracıya aktarır. Kredi kullanmak isteyen fon gereksinimini finansal aracıdan sağlar. Burada taraflar yüz yüze değil aracı kurumlar sayesinde birbirlerini görmeden işlemlerini gerçekleştirirler.⁷

Şekil 1.1. Genel Olarak Finansal Sistem

Kaynak: Frederic Mishkin, The economics of Money Banking and Financial Markets, Third Edition, New York, Harper Collins Publisher, 1992, p.39.

Örneğin bir A kişinin belli bir miktar parası olsun. Eğer finansal piyasalar olmasaydı bu kişi parasını her hangi bir şekilde değerlendiremeyecek ve bundan bir getiri sağlayamayacaktı. Diğer yandan bir B firması karlı gördüğü bir yatırımı yapabilmek için kaynak bulamayacaktı. Ancak bir finans sisteminin ve finansal piyasanın bulunması durumunda bu iki aktör buluşacak, firma karlı gördüğü yatırımı A kişisinden borçlanarak gerçekleştirecek, böylece yatırımın getirisinden hem A kişisi

⁷ Frederic S. Mishkin, **The Economics of Money Banking and Financial Markets**, Third Edition, New York, Harper Collins Publisher, 1992, 10-11, p. 39.

hem de B firması yararlanacaktır. Böylelikle atıl fonlar daha verimli bir şekilde değerlendirilecektir, çünkü zaten A kişinin elindeki fonu B firması gibi üretken bir alanda değerlendirilmesi mümkün değildir.⁸

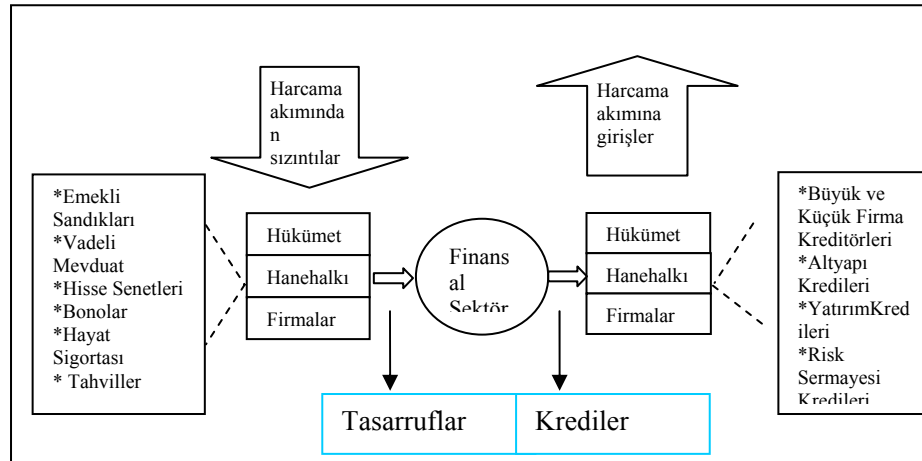
1.1.2.2.Yatırım Kararlarında Belirleyicilik

Diğer bir husus, firmalar yatırım kararlarını verirken, finansal piyasaların durumunu da değerlendirirler. Girişimci yapmayı planladığı yeni yatırımı nasıl finanse edecektir, hangi piyasalardan hangi enstrümanları kullanarak gerçekleştirecektir. Örneğin, halka arza giderek menkul kıymetler piyasasından borçlanabilir veya para piyasasından kredi kullanarak kısa vadeli borçlanabilir yada tahvil çıkartarak uzun vadeli borçlanabilir. İşte bu noktada karar verirken tüm bu alternatifleri karşılaştırarak kendisine en uygun, en düşük maliyetli alternatifini seçer. Böylelikle finansal sistem vade ve risk ayarlamasının yapılmasında girişimcilere yardımcı olur.⁹

1.1.2.3.Ekonomik Döngüdeki Sızıntıların Azaltılması

Üçüncü olarak finans sektörü tasarrufları ekonomik akımlar döngüsünün içine sokar ve bu döngüdeki sızıntıları azaltır.

Şekil 1.2. Finans Sistemi ve Tasarruflar

Kaynak: David C.Colander, Macroeconomics,Third Edition, Boston, Mc. Grow Hill Companies, 1998, p. 208.

⁸ Robert W. Kolb, Ricardo J. Rodrigues, **Financial Markets**, Massachusetts, Blackwell Business in Cambridge, 1996, p. 10-16.

⁹ Mishkin, **a.g.e.**, p. 10-11.

Şekil 1.2’de görüldüğü gibi finansal sektör tasarruflar için bir kanal gibidir. Finans sektörü, finansal piyasalar ve finansal kurumlar, tasarrufları harcama akımından alarak bunları değişik şekillere dönüştürdükten sonra tekrar harcama akımına sokar. Finans sektörü bu her iki tip akımı reel büyümeyi sağlayacak şekilde dengeler ve genişletir. Eğer finansal sektör bu akımı gereğinden fazla genişletirse enflasyonist baskı, gereğinden fazla kısıtlarsa deflasyonist baskı yaşanır. Eğer akım tam gerektiği gibi ayarlanırsa makro ekonomik göstergelerin dengede olduğu bir ekonomik durum söz konusu olur.¹⁰

1.1.2.4. Koordinasyonun ve Uzmanlaşmanın Sağlanması

Finans sektörünün son önemli bir fonksiyonu ekonomide koordinasyonu ve uzmanlaşmayı sağlamasıdır. Finans sektöründe üretilen ürünler diğer sektörlerin aksine, çoğu zaman sanaldır. Halbuki reel sektörde üretilen ve alınıp satılan ürünler bellidir ve üretim prosesi daha anlaşılırdır. Ancak finans sektörünün bu sanallığı onu önemsiz yapmaz, aslında reel sektörde yapılan her işlem bir finansal işlemin yansımasıdır. Örneğin bir otomobil aldığınızda diyelim ki 20 milyar lira verirsiniz ve otomobili satın alırsınız. Burada yapılan finansal işlem 20 milyar liranın el değiştirmesi, yapılan reel işlem ise otomobilin el değiştirmesidir. Finans sektöründe üretilen ve ticareti yapılan finansal aktifler; hisse senedi, para, tahvil, bono gibi, bir ekonomiyi organize ve koordine etmede merkezi rol oynarlar. Zaten modern ekonomik toplumun temelinde de bu vardır. Şöyle ki; finans sektörü ekonomide uzmanlaşmayı sağlar, ticareti kolaylaştırır. Eğer finans sektörü olmasaydı ve iyi çalışmasaydı günlük hayatta kullanılan paranın hiçbir önemi kalmayacak ve günlük alışverişler zorlaşacaktı. Bu durumda da takas ekonomisinden söz edilir. Finans sistemi iyi çalışmazsa reel sektörde çalışamaz, çünkü ekonomide yapılan tüm işlemlerin bir reel sektör ayağı, bir de finans sektörü ayağı vardır. Aslında finansal piyasanın gelişmişlik düzeyi finansal üst yapı ile bu reel alt yapı arasındaki ilişkilere ve finansal üst yapının kurumları ile araçlarının birbirleri ile olan bileşimlerine bağlıdır. Ekonomide her iktisadi birimin yatırım ve tasarrufla ilgili olarak imkanları, bilgisi ve tecrübesi farklıdır. Finans

¹⁰ David C. Colander, **Macroeconomics**, Third Edition, Boston, Mc. Grow Hill Companies, 1998, p. 208-209.

sisteminin gelişmesiyle artık yatırım ve tasarruf işleri birbirinden ayrılmış, bunlar arasında sağlanan uyum neticesinde iktisadi birimlerin servet düzeylerinin daha yüksek gelir getirecek şekilde kullanım imkanı artmıştır.¹¹

1.2.GENEL OLARAK FİNANSAL KURUMLAR

Finansal kurumlar finansal piyasalarda yer alan kişiler, özel şirketler ve devlet gibi aktörler için finansal aracılık görevini yerine getiren yapılanmalardır.¹² Finansal kurumlar piyasada, broker, acente ve aracı olarak üç değişik kimlikte finansal işlemleri gerçekleştirir. Acente ve broker olarak faaliyet gösteren kurumlar sözleşmelerini müşterileri namına yaparlar. Aracılar ise finansal araçları kendileri hesabına alır ve yine kendilerine ait pasifleri ve hisse senetlerini satarlar.¹³ Bu kurumların sağladıkları en önemli katkı piyasadaki fonların, fon arz edenlerden fon talep edenlere doğru hızlı ve düzenli olarak iletilmesini sağlamak ve fonları bu surette verimli olarak kullanmaktır. Bu kurumlar bireysel yatırımcıların yani dolayısıyla kendi müşterilerinin hesabına finansal varlıklarının değişimini sağlamada, müşterilerinin ihtiyaç duyduğu finansal varlıkları çıkartmada ve bu varlıkların piyasadaki diğer yatırımcılara pazarlanmasında, danışmanlık yapmada ve profesyonel portföy yöneticiliği gibi hizmetler vermede yardımcı olurlar.¹⁴

1.2.1. Para Yaratan Finansal Kurumlar ve Fonksiyonları

Bu kurumlar yapmış oldukları finansal aracılık işlevleri sonucunda kaydi para yaratır. Para yaratan finansal kurumlar, Ticari Bankalar, Merkez Bankası ve Özel Finans Kurumları olmak üzere üç tanedir.

1.2.1.1.Merkez Bankası

İlk olarak, Merkez Bankası, gerek finansal piyasalarda ve gerekse de ülke ekonomisi çapında düzenleyici aktör olarak sahnedir. Her şeyden önce Merkez

¹¹ Colander, **a.g.e.**, p. 208.

¹² Ufuk Başoğlu, Ali Ceylan, İlker Parasız, **Finans; Teori Kurum Uygulama**, Bursa, Ekin Kitabevi, 2001, s. 29.

¹³ Robert O. Edminster, **Financial Institutions; Market and Management**, New-York, Mc. Graww Hill Book Co. Mc.Graw Hill Series in Finance, 1980, p. 5.

¹⁴ Başoğlu, Ceylan, Parasız, **a.g.e.**, s. 29.

Bankası ekonomideki parasal yetki kurumudur. Yani banknot basma yetkisi Merkez Bankasıdır. Başlıca görevleri bilançosunu kontrol altında tutarak para arzının ekonomi politikalarıyla uyumlu olmasını sağlamak, ulusal paranın değerini korumak, piyasalardaki likiditeyi ihtiyaca göre ayarlamak ve döviz kurlarını istikrarlı tutmaktır. Merkez Bankası finansal piyasalardaki önemli aktörlerden biri olan ticari bankaları da denetler ve bankacılık sektörüne yön verir. Özellikle bankaları kredi politikaları konusunda izler. Bu konuda elindeki aletlerden olan disonibilite oranlarını ve zorunlu karşılıkları Meclisin onayını alarak uygular. Mevduat vade türlerini ve vade sürelerini belirler.¹⁵

1.2.1.2. Ticari Bankalar

İkinci olarak ticari bankalar gelir. Finansal piyasalarda tasarruf sahiplerinden ki bunlar firmalar veya bireysel yatırımcılar olabilir, faiz karşılığında mevduat toplar ve bu mevduatları yine faiz karşılığı isteyen yatırımcılara kredi olarak verir.¹⁶ Bu süreçte banka hem mekan hem de vade farklılıklarını gidererek piyasadaki fonlara akışkanlık kazandırır, hem de tasarruf sahiplerine faiz geliri sağlar ve tasarrufları teşvik etmiş olur.

Öncelikle vade farklarının fon arz edenler ve fon talep edenler arasında uyumlaştırılması gerekir, çünkü bu iki kesimin beklentileri birbirinden farklıdır. İşte bu noktada finansal aracılar devreye girerek borç verenler ile borç alanlar arasındaki vade farklılığını uyumlaştırır. Örneğin bankalara mevduatlarını yatıran tasarruf sahipleri belli bir vade sonuna kadar tasarrufunu faiz getirisi için bankada tutar. Bu gibi tasarruf sahipleri çok sayıda olduğu için genellikle bu tasarruf sahiplerinin mevduatlarının vadeleri de birbirinden farklıdır. Banka da bu fonları isteyen firmalara, kendi mali durumunu da göz önüne alarak daha uzun vadelerde kredi olarak verebilir.¹⁷ Diğer bir nokta finansal kurumların ödemelerde kolaylık oluşturmasıdır. Ayrıca günümüzde modern ekonomilerde, günlük işlemlerde nakit yerine bankalar tarafından oluşturulan

¹⁵ Nur Keyder, **Para; Teori, Politika, Uygulama**, Yedinci Baskı, Ankara, Beta Basım Yayım Dağıtım, 2000, s. 44.

¹⁶ Mark Grinblatt, Sherdian Titman, **Financial Markets and Corporate Strategy**, Second Edition, New-York, Mc. Graw Hill Higer Education, International Edition, 2002, p. 4.

¹⁷ Edminster, **a.g.e.**, p. 7

çek, senet, kredi kartı, poliçe, mevduat sertifikası ve elektronik fon transferi gibi araçlar kullanılmaktadır. Tüm bu araçlar günlük ekonomik işlemleri kolaylaştırmaktadır.¹⁸

1.2.1.3. Özel Finans Kurumları

Son olarak özel finans kurumları gelir. Özel Finans Kurumları bankalar gibi çalışır. İslam ekonomik sistemine uyumlu olması için faizsiz bir sistemde işlerler. Yani bir çeşit faizsiz bankadırlar. Bankalar gibi, finansal piyasalarda, “özel cari hesaplar” ve “katılma hesapları” adı altında iki farklı yöntemle fon toplar. Bunun karşılığında fon sahibine önceden belirlenmiş bir orandan kar payı verir. Ancak yatırımcının bu kazancı garanti değildir. Yani yatırımcının ana parası eriyebilir. Bu daha çok o kurumun parayı hangi sektörde ve nasıl işlettiğine bağlıdır. Ancak toplanan bu fonlar emtia ve gayri menkul ticaretinde kullanılamaz (üçüncü kişilere sağladıkları finansman hizmeti hariç), herhangi bir firmaya sermaye konularak ortak olunamaz, iştirak edinemez.¹⁹ Özel cari hesaplar sahibine herhangi bir getiri getirmez. Sadece çek senet tahsilatı, havale ve transfer işlemlerinde kullanılır. Katılma hesapları ise kara ve zarara da katılma ilkesine göre çalışır. Tasarruf sahibine önceden bir getiri garanti edilmez.²⁰

1.2.2. Banka Dışı Finansal Araçlar

Finansal piyasalarda faaliyet gösteren kurumlarla ilgili olarak yapılacak ikinci ayırım para yaratmayan finansal kurumlardır. Bu kurumlar daha öncekilerin aksine mevduat toplamazlar, mevduat toplamadan fon yaratırlar, yaptıkları işlemler ile kaydi para yaratmazlar. Bu kurumlar başlıca yedi madde de toplanabilir.

1.2.2.1. Kalkınma ve Yatırım Bankaları

Para yaratmayan finansal kurumların başında Kalkınma ve Yatırım Bankaları gelir. Yatırım bankalarının birinci görevi isteyen firmalara sermaye piyasalarından fon bulmak, yani firmaların uzun dönemli yatırımlarını finanse etmek için çıkarttıkları hisse senedi veya tahvilleri sermaye piyasalarında pazarlamak, ona

¹⁸ Başoğlu, Ceylan, Parasız, a.g.e., s. 31

¹⁹ Orhan Türkay, Erdoğan Aklın, **İktisada Giriş**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayın No: 1275, Açık öğretim Fakültesi Yayın No:705, 2001, s. 302-303.

²⁰ **Katılma Hesapları ve Cari Hesaplar, 2003**, <http://www.albarakaturk.com.tr/kurumsal/?P=HSP> (10. 01. 2005).

danışmanlık yapmak ve en verimli şekilde nasıl borçlanmaları gerektiği konusunda yardımcı olmaktır. Yatırım bankası bu hizmetleri karşılığında aracılık(Underwriting) geliri elde eder. Çıkarılan menkul değeri en yüksek fiyattan satmaya çalışır ve bu kıymetlerin satışını da garanti eder. Ayrıca fiyat dalgalanmalarına karşı da firmayı korur. Yani riski üstlenir. Ancak çok riskli kağıtlara garanti veremez. İkinci bir husus yatırım bankaları fon arz edenler ve fon talep edenler için bilgi edinme maliyetini, kendi varlığını ortaya koyarak ve garanti ederek düşürür. Yani yeni çıkarılan hisse senedi veya tahvil için bunlara yatırım yapmak isteyen bireysel veya kurumsal yatırımcılara güven verir. Fon talep eden kendi mali durumu ve yapacağı yatırımla ilgili herhangi bir bilgiyi gizleyemez.²¹

Kalkınma Bankaları yine aynı şekilde yeni yatırımlar için sermaye temin etmek, yatırımcılara danışmanlık yapmak, atıl vaziyetteki iç kaynakları harekete geçirmek, sermaye piyasalarının gelişimine yardımcı olmak, teknik hizmet sunmak, yeni ve karlı yatırım alanlarını bulmak ve DPT ile işbirliği yaparak ekonomik planlamalarda belirtilen hedeflerin gerçekleşmesinde yardımcı olmak ve yabancı ülkelere gelebilecek olan kaynakları ve teknik yardımları yerli sanayiye yönlendirmek gibi konularda hizmet verir.²²

1.2.2.2. Sigorta Şirketleri

İkinci olarak sigorta şirketleri ön plana çıkmaktadır. Sigorta şirketleri sigorta primleri adı altında piyasadan fon toplayan ve bunun karşılığında müşterilerine daha önceden belirttiği risklere karşı güvence altına alan finansal araçlardır. Bu noktada fon akışı iki şekildedir; birincisi belli bir riskin gerçekleşmesi ihtimaline karşı ödenen, ikincisi ise riskin gerçekleşmesi durumunda sigortalıya ödenen tazminattan oluşur. Sigorta şirketleri önceden üstlenmeyi vaat ettiği riskleri müşterileri adına üstlenir ve bunun karşılığında fon toplar. Üstlenilen tüm risklerin aynı anda gerçekleşmesi çok düşük bir ihtimalde kaldığı için şirket topladığı fonları karlı bir şekilde değerlendirir. Uygulamada iki tip sigorta şirketi mevcuttur. Birincisi genel

²¹ R. Glenn Hubbard, **Money the Financial System and the Economy**, Fourth Edition, New-Jersey, Addison Wesley Co., 2002, p. 280-281.

²² Mehmet Bolak, **Sermaye Piyasası Menkul Kıymetler ve Portföy Analizi**, İkinci Baskı, İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım, 1994, s. 38.

sigorta şirketleridir ve yangın, trafik, kasko, hırsızlık, ölümlü ve yaralanmalı kazalar gibi risklere karşı müşterilerini sigortalar. İkincisi ise hayat sigortası şirketleridir ve bunlar müşterilerine yaralanmalı ve ölümlü kazalara karşı kaza sigortası, hastalıklara karşı da sağlık sigortası sunar.²³

1.2.2.3. Sosyal Güvenlik Kurumları

Sosyal güvenlik kurumları aynı sigorta şirketleri gibi prim adı altında fon toplar. Kurulumun amacı kendi fon kullanıcılarını hastalık, ölüm, maluliyet ve işsizliğe karşı korumak ve bu amaçla, zorunlu olarak, kanuna dayanarak üyelerinin mesleğine ve gelirine göre önceden saptanmış fonları toplamaktır. Toplanan fonların büyüklüğü tazminat ödemelerinden fazla olacağı için fon birikimi gerçekleşmiş olur. Bu fonlar istikrarlı ve uzun vadeli olduğu için sermaye piyasalarında (devlet tahvili hazine bonosu gibi araçlarda) değerlendirilir. Bu sermaye piyasaları için oldukça önemlidir, çünkü sermaye piyasaları için mevcut fonların uzun vadeli olması gerekir. Sermaye piyasasındaki her tipte araçta bu fonlar değerlendirilebilir. Türkiye'de bu tip kurumlara örnek olarak Emekli Sandığı, Sosyal Sigortalar Kurumu, Bağ-Kur ve OYAK gösterilebilir.²⁴

1.2.2.4. Yatırım Ortaklıkları

Dördüncü olarak Yatırım Ortaklıkları gelir. Bunlar kayıtlı sermaye esasına göre anonim şirket şeklinde kurulan, gerek sermaye piyasasındaki gerekse de diğer ulusal ve uluslararası borsalardaki işlem gören altın, hisse senedi ve tahvil gibi çeşitli menkul kıymetlerden oluşan bir portföyü işleten kurumlardır. Uygulamada A tipi yatırım ortaklıkları ve diğer yatırım ortaklıkları olmak üzere iki çeşittirler.²⁵

Yatırım ortaklıklarının başlıca işlevleri, yatırım portföyünü oluşturmak ve yönetmek, portföyü yönetirken olası riskleri en aza indirmek, portföyün değerinin

²³ Keith Pilbeam, **Finance and Financial Markets**, London, Mc. Millan Business Publishing Co., 1998, p. 34-35.

²⁴ Anadolu Üniversitesi, **Sermaye Piyasası ve Finansal Kurumlar**, İkinci Baskı, Eskişehir, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayın No: 957, A.Ö.F. Yayın No: 526, 2002, s. 56-57.

²⁵ Lester V. Chandler, **The Monetary-Financial System**, London, Harper & Row Publishers, 1979, p. 111.

artması için gerekli çalışmaları yapmaktır. Türkiye de, en az %25'i yerli şirketlerin hisselerine ayrılmış yatırım ortaklıkları A tipi ortaklık olarak adlandırılır.²⁶

1.2.2.5. Yatırım Fonları

Diğer bir kurum Yatırım Fonlarıdır. Bu kurumlar kendine ait çıkardığı ve pazarladığı hisseler karşılığında elde ettiği fonları, hisse senetleri tahviller gibi menkul kıymetlere yatırır. Yatırım fonlarının iki önemli fonksiyonu vardır. Çeşitlendirme ve işlem maliyetlerini azaltma. Çeşitlendirme ile bir portföy bir veya iki menkul kıymet yerine daha çok sayıda menkul kıymetten oluşturularak yatırım riski düşürülür, yani menkul kıymetin riski azaltılır. Bu noktada istihdam ve yatırım olmak üzere iki çeşit risk söz konusudur. İstihdam riski büyük işletmeler için söz konusudur. İşte finansal kurumlar içinde oldukları para ve sermaye piyasaları sayesinde bu riski pek çok yatırımcıya dağıtarak küçültür. İşletme iflas ettiğinde bu yükü binlerce küçük yatırımcı daha az kişi başı zararlar karşılığında kaldırır. Diğeri de yatırım riskidir. Tasarruf sahibi diyelim ki sermaye piyasasında tasarruflarını değerlendirmek istediğinde elindeki fonu belli sayıdaki hisse senedine yatırır. Bu durumda getiri iyi olabilir ama risk fazladır. Halbuki finansal kurumlar, mesela yatırım fonları, küçük yatırımcıların bu tasarruflarını çok sayıda hisse senedinden oluşan bir sepette değerlendirir. Böylece fazla risk düşürülür.²⁷

Bu şekilde bir portföy oluşturmak ise yüklü miktarda fon gerektirir. Sıradan bir yatırımcının bunu gerçekleştirebilmesi güçtür. Ayrıca işlem maliyetleri de yüksek olacaktır. İşte yatırım fonu bu iki zorluğu kendi hisselerini küçük yatırımcıların da alabileceği bir fiyattan satarak aşar. Farklı miktarlardan oluşan fonlar bir havuzda toplanır. Toplanan fonlar 50-200 arasında sayıdan oluşan menkul kıymetler portföyüne yatırılır. Böylelikle bir yatırımcının işlem maliyetleri de düşürülmüş olur.²⁸

²⁶ Ali Ceylan, Turhan Korkmaz, **Sermaye Piyasası ve Menkul Değerler Analizi**, Bursa, Ekin Kitabevi, 2000, s.78-79.

²⁷ George H. Hempel, Jase B. Yawitz, **Financial Management of Financial Institutions**, New-Jersey, Prentice Hall Inc., Englewood Cliffs, 1977, p. 8.

²⁸ Nesser Arshadi, Gordon V. Karels, **Modern Financial Intermediaries and Markets**, New-Jersey, Prentice Hall Inc., 1997, p. 190.

İki tip yatırım fonu mevcuttur. Açık uçlu ve kapalı uçlu yatırım fonları. Açık uçlu yatırım fonlarında ihraç edilen paylar sabit değildir. Talep oldukça yeni katılımcılar fonu kabul edilir. Böylelikle fonun sermayesi arttırılabilir. Yine isteyen yatırımcı elindeki menkul kıymetleri satarak fondan çıkabilir. Fonunun değeri her işlem günü sonunda portföydeki senetlerin değerlerinin toplanıp masraflar düşüldükten sonra kalan miktarın toplam hisse sayısına bölünmesiyle elde edilir. Kapalı uçlu yatırım ortaklıklarında ise hissedar sayısı sabittir. Burada yer alan her birim hisselerin net aktif değeri ve fonun hisse fiyatı olmak üzere iki fiyatı vardır. Hisse fiyatı net aktif değer üzerinde (Primli) veya altında (Iskontolu) dalgalanabilir. Bu fonlar genellikle hisselerini üyelerinden geri satın almaz. Bu belgeler borsaya kote edilebilir ve ikincil piyasası da oluşturulabilir.²⁹

Belirtilmesi gereken önemli bir husus yatırım ortaklıkları ve yatırım fonları arasındaki farktır. Yatırım ortaklıkları Anonim Şirket şeklinde kurulu ve tüzel kişiliğe sahip olurken yatırım fonlarının tüzel kişiliği yoktur. Yatırım ortaklıklarının mal varlıkları (bina demirbaş gibi) fondaki portföy birbirinden bağımsız değildir. Yani bu durumda ortakların da fonun mal varlığı üzerinde hakları vardır. Yatırım fonunda ise fonun mal varlığı üzerinde ortakların hakkı yoktur.³⁰

1.2.2.6. Finansman Şirketleri

Altıncı olarak Finansman Şirketlerinden söz edilebilir. Finansman şirketleri bankalardan ve para yaratan finansal kurumlardan farklı olarak verdiği kredileri mevduat toplayarak değil çeşitli firmalar ve bireysel yatırımcılar tarafından yatırım amacıyla bu tip şirketler tarafından çıkartılan borç senetlerinin veya hisselerinin satın alınmasıyla fon temin eder. Mevduat kabul etmedikleri için mevduat toplayan veya para yaratan kuruluşların bağlı olduğu kurallara tabi değildirler. Dolayısıyla finansman şirketleri yeni karlı iş imkanları bulabilmede daha esnek hale gelmiş olurlar. Finansman şirketleri ile diğer mevduat toplayan kuruluşlar arasındaki en büyük fark mevduat kabul eden finansal araçlar küçük çaptaki çok sayıda mevduatı kabul edip çok büyük miktarlarda kredi verirken, finansman şirketleri daha büyük miktarda fon toplayıp daha

²⁹ Michael G. Hadjimichalakis, **Contemporary Money Banking and Financial Markets ; Theory and Practice**, Boston, Irwing Publishing Co., 1995, p. 415-416.

³⁰ Bolak, **a.g.e.**, s. 87-89.

küçük miktarda ve az sayıda müşterisine kredi olarak verir. Ancak bu firmalar kredi verirken müşterileri hakkında geri ödememe riskini azaltmak için bilgi toplayıp istihbarat yaparlar.³¹

Üç çeşit finansman şirketi vardır ; Tüketici finansman şirketleri, mesleki veya ticari finansman şirketleri ve satış finansman şirketleri. Tüketici finansman şirketleri öncelikle ücretlilerin nakit ihtiyaçlarını karşılamak için kurulmuştur. (henüz bankalar bu tip kredilerin pazarına girmeden önce tüketici finansman şirketleri bu piyasada monopol durumdaydılar). Şirketin faaliyetleri daha çok küçük krediler içindir. Örneğin bu bir araba veya elektronik eşya olsun, satın alınabilmesi için tüketicilere kredi açar. Tüketiciler aldığı kredi karşılığında şirkete belli bir oranda faiz öder. Bu faiz şirketin gelirlerinden biridir.³² Mesleki finansman şirketleri ise factoring ve leasing (finansal kiralama) gibi işlerle uğraşırlar. Factoring'te ihracattan veya yurt içine satıştan doğan teminatlı bir alacak finansman şirketi tarafından belirli bir iskonto karşılığında satın alınır. Bu yöntem, genelde kısa vadeli finansman problemi olan yada acil nakit ihtiyacına düşmüş üretici firmalar tarafından kullanılır. Diğer bir faaliyet ise üretici bir firmanın üretim sürecinde gerekli olan ve bu şirket tarafından finanse edilemeyen pahalı üretim araçlarının, finansman şirketi tarafından üretici firmalara kiralanmasıdır. Kiralama belli bir süre için ve belli bir ücret karşılığında isteyen üretici firmalarla gerçekleştirilebilir. Dolayısıyla hem finansal kiralama hem de factoring gibi işlemler mesleki finansman şirketleri için birer gelir kaynağıdır.³³

Satış finansman şirketleri ise genellikle büyük bir üretici firma ile çalışır. Amaç şirketin satışlarının artabilmesi için şirketin ve üretilen ürünlerin tanıtımının yapılması ve satış sonrası müşterilere o malla ilgili bazı kolaylıkların sunulmasıdır. Anlaşmalı üretici firmadan örneğin bir araba alan tüketici bu satış finansman şirketi tarafından çıkartılan kredi kartlarını diğer kredi kartlarına göre daha makul şartlarda kullanabilir. İki tip satış finansman şirketi vardır; ana şirkete bağlı çalışanlar ve ana şirketten bağımsız olarak çalışanlar. Ana şirkete bağlı olanlar o şirketin ürünlerinin

³¹ Arshadi, Karels, **a.g.e.**, p. 208.

³² Hubbard, **a.g.e.**, p. 288.

³³ **A.g.e.**, p. 288.

satışında çalışan bir yardımcı gibi çalışır. Yukarıda verilen araba örneğindeki gibi. Bağımsız finansman şirketleri ise anlaşmalı olduğu her firmanın ürünlerine tüketiciler adına kredi verir. Yani ürün yelpazesi diğerine göre daha geniştir.³⁴

1.2.2.7. Kredi ve Kefalet Kooperatifleri

Para yaratmayan bir diğer finansal kurum Kredi ve Kefalet Kooperatifleridir. Küçük ve orta ölçekli ticari ve sınai işletmelerin kısa vadeli finansman ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulmuşlardır. Kredi ve kefalet Kooperatifleri ancak üyelerinden aldıkları aidatlar aracılığıyla fon toplarlar. Topladıkları bu fonları yine ihtiyacı olan üyelerine, piyasaya göre daha düşük bir faiz oranından kredi olarak verirler. Yine isteyen üyelerine halk bankasından kefil olarak kredi verirler.³⁵

Para yaratmayan finansal kurumlar genel hatlarıyla bu şekilde ifade edilebilir. Temel işlevleri tıpkı para yaratan finansal kurumlar gibi fonların arz ve talep edenler arasında aracılık yapmak, fonların talep edenlere etkin ve hızlı bir şekilde iletilmesini sağlamak ve bu surette finansal piyasalara işlerlik kazandırmaktır. Fonlar çeşitli yatırım alanlarında kullanılırken en sağlam ve getirisi en iyi yatırım projeleri seçilir. Riskli yatırım projelerine girilmez. Fonların bu şekilde finansal araçlar tarafından toplanıp finansal kurumlar tarafından değerlendirilmesi yatırımcıya daha yüksek getiriyi daha az risk ile elde etmesini sağlar. Finansal piyasaların ekonomik büyümeye olan katkısını da belirtmemiz gerekmektedir. Finansal piyasalar ve finansal kurumlar ekonomideki ödeme sisteminin esnek ve etkin olmasına yardımcı olur. Bu ekonomik kalkınma için önemlidir.³⁶

1.3. FİNANSAL SİSTEMİN İŞLEYİŞİ

Finansal piyasalar teorik olarak incelendikten sonra, bu bölümde finansal piyasalar, finansal piyasalarda kullanılan enstrümanlar incelenip, sistemin işleyişi

³⁴ Bezon E. Gup, **Financial Intermediaries**, Secon Edition, London, Houghton Mifflin Co., 1980, p. 397-398.

³⁵ Bolak, a.g.e., s. 44.

³⁶ Niels Hermes, Robert Lensink, **Financial Development and Economic Growth, Theory and Experiences From :Developing Countries**, New-York, Routledge Studies in Development Economies, 1996, p. 8-14.

tanıtılacaktır. Sitemin işleyişini piyasa türleri bazında incelemek daha faydalı olacaktır, çünkü her bir piyasa uzmanlaşma ve iş bölümü gereği belli bir amaca yönelik olarak kurulmuştur. Finansal sistem öncelikle para piyasaları ve sermaye piyasaları olarak ikiye ayrılabilir.

1.3.1.Para Piyasaları

1.3.1.1. Genel Olarak Para piyasaları

Finansal piyasalardaki temel mantık fonların tasarruf sahiplerinden tasarruf talep edenlere iletilmesi sürecidir. Bu noktada değişik finansal piyasa tipleri değişik roller oynar. İşte biraz önce bahsedilen bu sınıflandırma bu farklı rollere göre belirlenir. Bunlardan en sık tercih edileni para piyasası, sermaye piyasası ayırımıdır. Yani bu ayırım finansal piyasalarda işlem gören finansal aktiflerin vadelerine göre yapılır. Para piyasalarında daha çok bireysel yatırımcılar, firmalar ve hükümet likidite ihtiyaçlarını ayarlamak için bir yıldan az vadeli aktiflerin ticareti yapılır.³⁷

Para piyasası genellikle üç ay, altı ay, yada bir yıl vadeli kredilerin firmalar, hükümet ya da bireysel yatırımcılar tarafından alınıp satıldığı piyasalardır. Gerçekte para piyasaları, değişik finansal enstrümanların ticaretinin yapıldığı değişik finansal pazarların toplamıdır. Formel bir yapı söz konusu değildir. Bu piyasada işlemleri ‘dealer’ denilen yani piyasadaki menkul değerler üzerinde iş yapan, alım satım yapan kişi ve ‘broker’ yani komisyoncular yerine getirir. Dealer değerli kağıtları kendi pozisyonu için alır ve bu değerli kağıtları daha sonra uygun bir ortam oluştuğunda satar. Bu işlemler genellikle ikincil piyasalarda yapılır.³⁸

Para piyasalarının sermaye piyasalarından en önemli farkı, piyasada işlem gören aktiflerin vadelerinin bir yıldan az olmasıdır. Vadenin bir yıldan kısa olması ise para piyasası enstrümanlarının yüksek likiditeye sahip olmasına yol açar.³⁹

³⁷ Cooper, Fraser, Uselton, **a.g.e.**, p. 22-23.

³⁸ David S. Kidwell, Richard L. Peterson, **Financial Institutions, Markets and Money**, Fourth Edition, Chicago, The Dreyden Press, 1990, p. 483.

³⁹ Jeff Madurra, **Financial Markets and Institution**, Second Edition, New-York, West Publishing Co., 1992, p. 3.

Likidite ihtiyacı aslında ekonomideki tüm kesimler için farklıdır, çünkü ekonomik birimlerin borçlanma nedenleri birbirinden farklıdır. Bu da her ihtiyaca yönelik olarak farklı türden finansal araçların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Eğer böyle bir ayırım olmasaydı kısa ve uzun vadeli fon ihtiyacı olan yatırımcıların bu ihtiyaçları zaman ve kalite bakımından yeteri düzeyde karşılanamayacak ve finansal piyasaların etkinliği azalacaktı. İşte sermaye ve para piyasalarında kullanılan araçların farklılaşmasındaki temel neden budur. Bu yüzden para piyasasında verilen kredi süreleri en fazla bir yıldır. Bu tip krediler vadesi bir yıldan az olduğu için genellikle stok yenileme, ücret ve maaşların ödenmesi, vergi ve kar payı ödemeleri ile firmaların bakım ve onarım harcamalarının finansmanında kullanılır. Nakit giriş çıkışları birbiri ile genelde zaman bakımından uyumlu değildir. Firmalar bazen beklenmedik şekilde nakit ihtiyacı içine girebilir. Ayrıca firmaların yada devletin gelirleri belirli dönemlerde olmasına rağmen, harcamaları yıl içine yayılmış olabilir. Netice itibariyle para piyasaları, cari harcamaların finansmanında, fon giriş ve çıkışları arasındaki uyumsuzlukların giderilmesinde ve nakit fazlası durumlarında faiz geliri elde etmek için para piyasaları kullanılmaktadır.⁴⁰

Para piyasaları kendi içlerinde bir takım düzenlemeler, teamüller ve enstrümanların karakteristik özellikleri itibariyle birbirlerinden ayrılmışlardır. Dolayısıyla para piyasası araçları için çeşitli riskler söz konusudur. Öncelikle kredi riski vardır. Bu o enstrümanın vade bitiminde sahibine ödeme yapılmaması ile ilgilidir. Örneğin Hazine Bonoları, Devlet Tahvilleri için böyle bir risk söz konusu değildir, çünkü bu araçların ödeme garantisi devlettir. Finansman bonusu için risk fazla olabilir, çünkü vade bitiminde firma ana para, vade süresince faiz ödemelerini çeşitli sebepler dolayısıyla (ekonomik konjonktür, pazarın durumu, firma ile ilgili koşullar vb.) aksatabilir. İkinci risk Fiyat Riski'dir. Örneğin pek çok para piyasası enstrümanı kısa vadeli oldukları için ekonomik karışıklıklar veya belirsizlikler halinde bile istikrarlı fiyata sahiptir. Fakat uzun dönemli sermaye piyasası araçları fiyat dalgalanmalarından,

⁴⁰ Berna Taner, Lale Polat, **Sermaye Piyasası Faaliyet Alanı ve Menkul Kıymetler**, İzmir, Serdar Ofset, 1992, s. 8-9.

politik gelişmelerden ve konjonktürel dalgalanmalardan hayli etkilenir. İşte bu o enstrümanın fiyatında dalgalanmaya yol açabilir.⁴¹

Sanayileşmemiş ülkelerde firmaların fon gereksinimleri sınırlıdır ve bu ihtiyaçlarını da kendi öz kaynakları ile karşılar. Fakat ekonomi geliştikçe firmaların ölçekleri büyür. Dolayısıyla firmanın öz kaynakları yeterli olmaz. Bu durumda para piyasalarına duyulan ihtiyaç artar. Diğer yandan tasarrufların özendirilmesinde ve mevcut fonların daha verimli kullanılmasında para ve sermaye piyasalarının önemi büyüktür. Ancak bu pazarların faydalı olabilmesi için ülkedeki politik ve ekonomik ortamın elverişli olması gerekir. Etkin işleyen bir para piyasası ekonomik büyüme ve sanayileşme için hayati öneme sahiptir. Ayrıca ülkede parasal ve politik istikrar sağlanmış olmalıdır.⁴² Para piyasalarını kendi içerisinde üçe ayırmak mümkündür.

1.3.1.2.Ulusal Para Piyasası

Para piyasaları içinde öncelikle Ulusal Para Piyasası gelir. Ulusal Para Piyasasında hem bankalar hem de TCMB yer alır. Bankalar kısa süreli fon gereksinimlerini dengelemek, Merkez Bankası ise para politikası hedefleri doğrultusunda ekonomideki likidite miktarını ayarlamak, faiz oranlarını kontrol etmek ve piyasalardaki en düşük ve en yüksek borçlanma oranlarını belirlemek amacıyla TL alım satımı gerçekleştirir.⁴³

1.3.1.3.Döviz Piyasası

İkinci olarak Döviz Piyasası gelir. Bu piyasada bankalar kısa süreli döviz ihtiyaçlarını karşılarlar. Bankalar ellerindeki döviz ve efektifleri daha iyi kullanmış olurlar. Yine bu piyasa sayesinde döviz ve efektifler kontrol altına alınmış olur. Piyasada Merkez Bankası da döviz rezervlerini kontrol altında tutmak, döviz kurlarını istediği seviyede tutabilmek amacıyla müdahalede bulunur.⁴⁴

⁴¹ Peter S. Rose, **Money and Capital Market**, Texas, Business Publication Inc., 1983, p. 15-16.

⁴² Phillips Perera, **Development Finance, International Problems and Prospects**, New-York, Praeger Special Studies in International Economics and Development, Frederic A. Praeger Publishers, 1968, p. 86.

⁴³ Tunay, **a.g.e.**, s. 84.

⁴⁴ **A.g.e.**, s. 84.

1.3.1.4. İnterbank Piyasası

Son olarak İnterbank piyasası gelir. Bu piyasaya TCMB Bankalararası Para Piyasası da denir. Burada bankalar birbirleriyle fon alışverişi yaparlar ve kısa süreli TL fon ihtiyaçlarını karşılarlar Önceleri piyasadaki borç alma-verme oranlarının sınırlarını Merkez Bankası koyarken, bu durum 1999 krizi ile birlikte uygulamaya istikrar tedbirleri ile değişmiştir. Artık Merkez Bankası bu piyasada pasif konumdadır. Piyasada artık sadece 16.30-17.00 arası dengeleyici işlemleri gerçekleştirmektedir. Amaç faiz oranlarının Merkez Bankası tarafından belirlenmesi değil, piyasadaki arz ve talebe göre belirlenmesidir.⁴⁵

1.3.2. Sermaye Piyasaları

Para Piyasalarından sonra yapılması gereken ikinci ayırım Sermaye Piyasalarıdır. Sermaye Piyasalarında bir yıldan uzun vadeli aktiflerin, ki bunlara belediyelerin, şirketlerin ve hükümetlerin çıkardığı borç senetleri de dahildir, ticareti yapılır. Bu noktada borç olarak verilen yada borç olarak alınan fonların bir yıldan daha uzun vadeli olarak değerlendirilmesiyle oluşan yapı sermaye piyasası olarak adlandırılabilir.⁴⁶ Sermaye piyasası enstrümanlarının genelde yatırımcılara yıllık getiriler kazandırması beklenir. Bu yüzden sermaye piyasası araçlarının likiditesi düşüktür.⁴⁷

Sermaye piyasalarından fon arz ve talebi finansal aracılar (Financial Intermediator) sayesinde gerçekleştirilir, çünkü fonların ihtiyacı olan kesimlere doğru ve etkin şekilde aktarılması hayli güçtür. Fon arz ve talep edenlerin kendileri için belirlediği risk ve getiri seviyeleri birbirinden farklıdır. Dolayısıyla tarafların risk ve getiri anlamında beklentileri aynı olanlarla karşılaşması güçtür. İşte bu noktada finansal aracılar getiri ve risk konusunda tercihleri aynı olan tarafları buluşturacak ve tasarrufları en etkin ve hızlı surette taşınmasına yardım edecektir. Bu piyasada fonlar el

⁴⁵ Tunay, **a.g.e.**, s. 83-84.

⁴⁶ Cooper, Fraser, Uselton, **a.g.e.**, p. 22, 24.

⁴⁷ Madurra, **a.g.e.**, p. 3.

değiştirirken menkul kıymetler kullanılır. Dolayısıyla menkul kıymetler piyasası, sermaye piyasası ile eş anlamlı olarak kullanılabilir.⁴⁸

Sermaye piyasasından elde edilen uzun vadeli fonlar işletmenin duran varlıklarının finansmanında kullanılır. Duran varlıklar ifadesi işletmenin bir yıldan az bir sürede likiditeye çeviremeyeceği ya da çevirse dahi bundan zarar edeceği varlıklar için kullanılır. Dolayısıyla bu varlıkların finansmanı da sağlıklı olması açısından sermaye piyasalarından uzun vadeli borçlanılarak yapılır. Yani sermaye piyasaları orta ve uzun vadeli fon arz ve talebinin bir araya geldiği bir piyasadır. Vade süresi bir yıldan fazla olduğu için risk artmakta bu da faiz oranlarını yükseltmektedir.⁴⁹

Sermaye piyasası ülke ekonomisi için önemlidir. İyi işleyen bir sermaye piyasası, finansal kaynakları verimli yatırım alanlarına yönlendirme, öz kaynakları yeterli olmayan firmaların finansman ihtiyacının karşılanmasında, küçük yatırımcıların yüksek miktarda fon isteyen yatırımlara girişmesinde, tasarrufun teşvik edilmesinde ve ülkedeki servet ve gelir dağılımının daha adil olmasında yardımcı olur. Ancak böyle bir sermaye piyasasının var olması için de ekonomideki tasarruf düzeyinin belli bir seviyede olması, halka açık anonim şirketlerinin sayısının çoğalmış olması ve sermaye piyasası ile ilgili hukuksal çerçevenin iyi belirlenmiş olması gerekir.⁵⁰

1.3.2.1. Birincil, İkincil, Üçüncül ve Dördüncül Piyasalar

Finansal piyasalar için söz konusu olan diğer bir ayrım birincil, ikincil, üçüncül ve dördüncül piyasalar ayrımıdır. Birincil piyasalar, yeni çıkartılmış değerli kağıtların, ilk alıcılarına satıldığı bir finansal piyasa çeşididir. Çıkarılan fonlar dolaylı ya da doğrudan yolla çıkarılabilir.⁵¹ Doğrudan çıkarımla satılmak istenen finansal varlıklar, az ya da çok sayıdaki yatırımcıya herhangi bir aracı olmaksızın satılması amaçlanır. Dolaylı çıkarımda ise finansal varlıklarını satmak isteyen bir anonim

⁴⁸ Çapanoğlu, a.g.e. s. 4-5.

⁴⁹ Nuray Kondak, **Finansal Pazarlara Giriş, Menkul Kıymet Pazarlarının Gelişimi, Finansal Araçlar ve Kurumları**, İstanbul, Der Yayınları:237, 1998, s. 7.

⁵⁰ Taner, Polat, a.g.e., s. 10-11.

⁵¹ Stanley G. Eakins, Frederic S. Mishkin, **Financial Markets and Institutions**, Second Edition, Massachusetts, Addison Wesley An İmprint of Addison Wesley Longman Inc.,1998, p. 16.

ortaklık yada kamu kuruluşu satışı piyasadaki mevcut bir aracı kurum vasıtasıyla belli bir komisyon karşılığında satış yapar. Yine eğer istenirse satış aracı kurum tarafından satış ve dağıtım garantisi verilerek de yapılabilir.⁵²

İkincil piyasalar ise daha önce birincil piyasada çıkarılmış olan menkul kıymetlerin tekrar alınıp satıldığı piyasalardır. Örneğin döviz piyasası, opsiyon piyasası ve gelecek satış sözleşmelerinin yapıldığı piyasa, menkul kıymet pazarları ve serbest pazarlar buna örnektir. Bu piyasada aracılık yapanlara yatırım firması (Investment Firm) denir ve hem alım satımı kendi nam ve hesabına (Dealer), hem de ajan veya komisyoncu olarak alım satıma aracılık yapmak suretiyle görevlerini yerine getirebilirler. Broker ve Dealer'lar bu piyasa için önemlidir, çünkü broker satılacak olan finansal varlık için alıcı ve satıcıları birbirleriyle buluşturur. Burada broker belli bir komisyon karşılığında aracılık yapar. Dealer ise finansal varlığı daha önce belirlenmiş fiyattan satın alarak alıcıları ve satıcıları buluşturur. Yani dealer kendi nam ve hesabına alım-satım yapar. Piyasada satış belli bir müşteriyle özel pazarlık yapılarak da satılabilir (Over the Counter). Bu durumda alıcı ve satıcıların işlem yapabilmek için fiziksel olarak bir araya gelmesine gerek yoktur. Örneğin Euro piyasalarda borçlanma genellikle bilgisayarlar üzerinden yapılabilmektedir. Diğer yandan ikincil piyasalar borsa şeklinde de örgütlenebilir. Bu durumda alıcı ve satıcılar belli bir fiziksel mekanda toplanarak işlemlerini gerçekleştirir.⁵³

Üçüncül piyasalar menkul kıymetlerin aynı şekilde borsa dışında alınıp satıldığı piyasalardır. Yapı olarak organize olmamış piyasalara benzerler. Piyasadaki aracılar her şekilde piyasa oluşturarak ellerindeki büyük miktarda olan menkul kıymetleri satmaya çalışırlar. Üçüncül piyasalarda aracılar organize olmuş borsadaki acentaların rakibi olur.⁵⁴

Dördüncül sermaye piyasasında ise daha çok büyük kurum ve kişiler büyük miktarda işlem hacimleriyle alıp satarlar. İşlem miktarının büyük olması aracı

⁵² Cevat Sarıkamış, **Sermaye Pazarları**, İstanbul, Alfa Basım Yayım Dağıtım, 1995, s. 79-80.

⁵³ Grinbalt, Tittman, **a.g.e.**, p. 73-74.

⁵⁴ Ceylan, Korkmaz, **a.g.e.**, 18.

kurumların komisyon miktarını arttırmaktadır. İşte bu komisyon ödenmeden dördüncül piyasada işlemler gerçekleştirilir. Bu piyasadaki işlemlere kayıt tutulmaz. İşlemleri yapanların adları gizli tutulur. Diğer piyasalardaki risk yüklenme, stok tutma ve kredi hazırlama gibi faaliyetler bu piyasada yapılmaz. Piyasada az sayıdaki kişi alıcı ve satıcı arasında bağlantı görevi görerek alım satımları gerçekleştirirler.⁵⁵

1.3.2.2. Örgütlenmiş ve Örgütlenmemiş Piyasalar

Üçüncü ayırım örgütlenmiş ve örgütlenmemiş piyasalar ayırımıdır. Örgütlü piyasalar işlemlerin belirli kurallara göre yapıldığı, işlemler için belli bir fiziksel mekanın bulunduğu ve işlemlerin buradan yürütüldüğü ve piyasayı yöneten belirli yöneticilerin görev yaptığı piyasalardır. Bu piyasada belirli bir fiziksel mekanda menkul kıymet alıcı ve satıcıları karşı karşıya gelerek işlemlerini yaparlar. Örgütlü para piyasalarına en iyi örnek ticari bankalar ve yine örgütlü sermaye piyasalarına en iyi örnek menkul kıymet borsalarıdır.⁵⁶

Örgütsüz piyasalar ise tezgah üstü piyasa olarak da adlandırılır. Burada örgütlü piyasadakinin tam tersine belirli bir fiziksel mekan olmaksızın ve belli kurallara bağlı kalmadan tarafların kendi aralarında yaptıkları pazarlıklar sonucu, vardıkları mutabakata göre alım satım işlerini yürüttükleri piyasalardır. Piyasada tezgah üstünde menkul kıymet almak yada satmak isteyen kişiler ve elinde menkul kıymet stoku bulunan dealer'lar faaliyet gösterir. Piyasada söz konusu olan menkul kıymet ise borsaya kote ettirilmiş tahvil ve hisse senetleri, eğer mal söz konusu ise mal örneğe gerek duyulmadan alınır satılır. Örgütsüz para piyasalarında tefeciler ve bankerlik kuruluşları aracılık yapar. Örgütlü para piyasasında kullanılan poliçe, bono ve çek bu piyasada da kullanılır.⁵⁷

1.3.2.3. Hisse Senedi ve Tahvil Piyasası

Son olarak, tahvil piyasası fon ihtiyacı olan özel firma ya da kamu kuruluşunun, öncelikle piyasanın ve kendi mali durumuna göre bir yıl, isterse bir ila on

⁵⁵ Ceylan, Korkmaz, a.g.e., s. 19.

⁵⁶ İlker Parasız, **Para Banka ve Finansal Piyasalar**, Dördüncü Baskı, Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları, 1991, s. 51.

⁵⁷ Parasız, 1991, a.g.e., s. 51-52.

yıl ve yine on yıldan daha uzun vadeli olarak borçlanabileceği bir piyasadır. Burada fon talep eden itibari değerleri eşit ibareleri aynı olmak üzere borç senetleri çıkarır. Böylece iktisadi birim tahvil çıkartarak ödünç para sağlarken, tahvil tutarının (ana para) ve faizinin tahvil alıcısına sağlanmasını da garanti etmiş olur. İkinci yol hisse senedi ihraç etmektir. Hisse senedi anonim ortaklıklar tarafından çıkartılan ve yatırımcıya aldığı hisse oranında ortaklık ve mali hak veren bir tür kıymetli evraktır. Firma çıkardığı hisse senetlerinin her birinin nominal değeri kadar fon elde eder. Ancak söz konusu hisse senedi ikincil piyasada alınıp satılıyorsa, bu durumda firmaya yeni fon girişi olmaz.⁵⁸ Finansal piyasalar bu şekilde özetlendikten sonra finansal piyasalarda kullanılan araçları incelemek gerekir.

1.4. FİNANSAL PİYASA ARAÇLARI

1.4.1. Para Piyasası Araçları

Finansal piyasalarda yer alan araçlar içinde öncelikle para piyasası araçlarından söz edilebilir. Bu piyasadaki araçlar ve araçlar hakkında genel bir çerçeve çizmek kolaydır. Şöyle ki, para piyasasına yatırım yapan bir yatırımcı mümkün olduğu kadar düşük risk ister. Karşı karşıya olduğu araçlar; düşük risk, kısa vade ve kolaylıkla satılabilme özelliklerine sahiptir. Düşük risk için yatırımcı karar verirken, örneğin finansman bonusu almak istesin, bu durumda bonoyu alacağı şirketin kredibilitesine dikkat eder ve yüksek bir kredibilite sermaye kaybı riskinin daha düşük olması demektir. İkincisi vadelerin kısa olması yatırımcıyı vade bitimini beklemesi için fazla sıkıştırmaz. Herhangi bir sermaye kaybına uğramadan vadesi gelince getirisini alır. Son olarak eğer yatırımcı ani olarak beklenmedik bir şekilde likidite ihtiyacına düştüğünde, çok fazla kayba uğramadan, elindeki değerli kağıdı vadesinden önce likiditeye dönüştürebilir.⁵⁹

1.4.1.1. Hazine Bonosu

Para piyasası araçları içinde öncelikle Hazine Bonoları gelir. Türkiye’de bütçe kanunlarına dayanılarak kullanılan kısa vadeli bir finansman aracıdır. Vadesi en

⁵⁸ Parasız, 1991, a.g.e., s. 53.

⁵⁹ Le Roy Miller, David D. Van Hoose, **Money, Banking and Financial Markets**, California, Addison Wesley Inc., 1997, p. 32.

çok 364 gündür ve hamiline yazılıdır. Bu araç esasında sermaye piyasası yasa ve düzenlemelerine göre düzenlenmiş bir menkul kıymettir. Ancak vade ve diğer bir takım özellikleri açısından para piyasası enstrümanlarından. Hazine bonusu para piyasası araçları içinde en likit olanıdır. Hazine likidite ihtiyacını veya devlet borçlarını finanse etmek için çeşitli tiplerde borç kağıtları çıkarır. Burada söz konusu olan vadeler bir yıldan fazla olmamak üzere, 3, 6 veya 9 aydır.⁶⁰

Hazine bonoları yukarıda belirtilen özelliklerinden dolayı yaygın olarak kullanılır. Zamanında ödenmeme riski (Default Risk) ve kısa vadesi yüzünden fiyat riski yoktur. Ayrıca ikincil piyasasında alıcı ve satıcı çok olduğu için kolaylıkla likiditeye dönüştürülebilir. Reeskonta tabi tutulan hazine bonusu faizleri kurumlar vergisi matrahından indirilir. Bu yüzden hazine bonusu ideal bir para piyasası aracıdır. Hazine bonusunun kupon faizi ödemesi olmadığı için ıskontolu olarak ihale yoluyla satılır. Hamiline yazılı olarak ihraç edilir. Bu araç genelde bankalara, diğer mali kurumlara ve Merkez Bankasına satılır.⁶¹

1.4.1.2.Ciro Edilebilir Mevduat Sertifikası

İkinci olarak Ciro Edilebilir Mevduat Sertifikasından bahsedilebilir. Mevduat Sertifikası bankalar tarafından mevduat sahiplerine satılan, önceden belirlenmiş bir zaman dilimi içerisinde yıllık faiz ödeyen ve vade sonunda da satın alınan fiyattan geri ödemesi yapılan kısa vadeli, hamiline yazılı bir yatırım aracıdır. Bu araç ikincil piyasada alınıp satılabilir. Tedavülü ve bankalara devri kolaydır. Ciro edilebilir mevduat sertifikasıyla böylelikle hem banka fon sağlar hem de yatırımcı faiz geliri sayesinde bir getiri elde eder. Mevduat sertifikalarını bankaların yanında şirketler, kamu kuruluşları, ortak fonlar ve yardım sandıkları tarafından da kullanılmaktadır. Tasarruf sahibi likidite ihtiyacına girerse, elindeki sertifikayı vadesinden önce bankaya devredip parasını geri alabilir. Bu sertifikalar ciro edilebilen ve ciro edilemeyen olmak üzere ikiye ayrılır. Ciro edilemeyen mevduat sertifikaları

⁶⁰ Miller, Hoose, **a.g.e.**, p. 32.

⁶¹ Kidwell, Peterson, **a.g.e.**, p. 486, 490.

bankaların kurulduğu ilk yıllardan beri vardır. Ciro edilebilen mevduat sertifikaları ilk defa Citi Bank tarafından 1961 yılında piyasaya sürülmüştür.⁶²

1.4.1.3. Ciro Edilemeyen Mevduat Sertifikası

Ciro Edilemeyen Mevduat sertifikası 1,2,3,4,5,6,9, ve 12 aylık olmak üzere, bankalara yatırılan vadeli mevduat karşılığında, fon sahibine verilen ve üzerinde vade ve faiz oranı belirtilen bir belgedir. Para Piyasası mevduatları ciro edilemez, bu yüzden vade tarihinden önce likit hale getirilemez. Faiz oranı vade süresince sabittir.⁶³

1.4.1.4. Banka Kabulleri

Dördüncü olarak Banka Kabulleri gelir. Banka kabulü imalatçılar, tüccarlar veya az tanınan firmalar tarafından bankalara dayanılarak çıkartılan, banka tarafından garanti edilen, belli bir tarihte ödenmesi gereken, kısa vadeli bir kambiyo senedir.⁶⁴ Firmalar bazı durumlarda örneğin dışarıdan mal almak istediğinde veya teslim ettiği bir mal veya hizmetin tesliminden müşterinin ödeme yapmasına kadar geçen süre içinde nakit gereksinimine ihtiyaç duyabilir. Yabancı üretici ithalatçı firmadan belli bir garanti ister. Eğer ithalatçı ödemesini garanti edebilirse yabancı üretici bu durumda ödeme vadesini, diyelim ki 90 gün, uzatabilir. Bu durumda aralarında imzalanan senet artık ertelenmiş, vadeli hale gelmiştir. Daha sonra ithalatçı bu senedi bankasına vererek ‘‘kabul edildi ‘’ mührünü vurdurur. Böylece artık senedin vadesi geldiğinde ithalatçı malın bedelini ödese de ödemesi de vade bitiminde senedin ödenmesi o banka tarafından garanti edilmiştir. Diğer yandan bu kabul ile birlikte artık o senet ciro edilebilir veya pazarlanabilir bir enstrüman haline gelmiştir. Yabancı üretici bu senedi isterse vade bitimine kadar elinde tutabilir veya isterse iskontolu olarak başkasına verebilir. Vade bitim tarihinde eğer senet kimin elinde ise ödemeyi almaya o hak kazanır. Banka kabulleri genellikle dış ticaret işlemlerinde ve ithalatın finansmanında kullanılır.⁶⁵

⁶² Mishkin, Eakins, **a.g.e.**, p. 19.

⁶³ David Blake, **Financial Market Analysis**, International Edition, Finance Series, London, Mc Graw Hill Inc.1992, p. 69.

⁶⁴ Uludağ, Arıcan, **a.g.e.**, s. 135.

⁶⁵ Paul A. Meyer, **Money, Financial Institutions and the Economy**, Second Edition, Illinois, Irwing Publication, 1986, p. 160.

1.4.1.5. Ticari Kağıtlar

Finansal piyasalarda kısa vadeli finansman ihtiyacını karşılamanın yollarından biri de ticari kağıtlardır. Ticari senetler de denilen bu araç kısa vadeli bir borçlanma enstrümanıdır.⁶⁶ Bu şirketler genellikle sağlam finansal yapısı olan ve kredibilitesi yüksek şirketlerdir. Çıkarılan bu bonoların vadeleri 60 - 270 gün arasında değişir. Kullanımı 1960'lı yıllarda özellikle İngiltere ve Amerika'da yaygınlaşmıştır. Ticari bankaların kısa vadeli kredileri bırakıp uzun vadeli konut ve tüketici kredilerine önem vermelerinden itibaren ticari şirketler kendilerine yeni bir finansman kaynağı bulmuşlardır. Ticari senetler, ticari şirketler tarafından kendi envanterlerini ve müşterilerinden alacaklı hesaplarını finanse etmekte kullanılan bir araçtır.⁶⁷

1.4.1.6. Repo

Para piyasası araçlarından son olarak repo gelir. Repo aslında bir satış sözleşmesidir. Bu sözleşmeye göre elinde belli bir miktar menkul kıymet bulunan ve aynı zamanda nakit paraya da ihtiyaç duyan bir yatırımcı bunun için belli bir fiyat üzerinden ve önceden belirlenmiş bir vadede elindeki menkul kıymetleri belli bir fiyattan tekrar geri satın almayı taahhüt ederek satar. Burada menkul değeri banka yada finansal kuruluş bireysel yada kurumsal yatırımcıya satmakta, satın alan taraf tekrar geri satma garantisi ile birlikte belli bir miktar faiz geliri elde etmektedir. Ters repoda ise elinde belli bir nakdi olan yatırımcının bunu değerlendirebilmek için önceden belirlenen bir vade ve fiyat üzerinden tekrar geri satmak kaydıyla menkul kıymet alması söz konusudur Repoda vadeler genellikle bir ay süre ile bir hafta süre arasında değişir.⁶⁸

1.4.2. Sermaye Piyasası Araçları

Para piyasası araçlarından sonra sermaye piyasası araçları gelir. Sermaye piyasası araçları daha öncede belirtildiği gibi, vadesi bir yıl veya daha uzun olan finansal enstrümanları kapsar, çünkü burada söz konusu olan araçlar uzun dönemli

⁶⁶ Donald R. Fraser, Peter S. Rose, **Understanding and Managing Financial Service**, Third Edition, Illinois, BPI / Irwin Business Public Inc., 1988, p. 121.

⁶⁷ Meyer, **a.g.e.**, p. 161.

⁶⁸ Nuran Cömert Doyrangöl, **Repo Ters Repo (Muhasebesi, Esaslar ve Uygulama – Aracı kurumlar, Bankalar ve Diğer İşletmeler için)**, İstanbul, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Yayınları, 1996, s. 1.

yatırım projelerinin finansmanında kullanılır. Ancak günümüzde finansal piyasalarda meydana gelen değişiklikler sonucunda sermaye ve para piyasası araçlarını ayırmak güç hale gelmiştir. Mesela tahvil hem para piyasasında hem de açık piyasa işlemlerinde Merkez Bankası tarafından kullanılmaktadır.⁶⁹

1.4.2.1.Finansman Araçları

Finansman araçları öncelikle kamu finansman araçları ve özel sektör finansman araçları olmak üzere ikiye ayrılır.

1.4.2.1.1. Kamu Finansman Araçları

Kamu finansman araçları, devlet tahvili, hazine bonosu ve gelir ortaklığı senetleri olmak üzere üç tanedir.

1.4.2.1.1.1.Devlet Tahvili

Devlet tahvili kamu kuruluşlarının yürütmekte oldukları veya yapmayı planladıkları bir takım yatırım projelerine fon temin edebilmek için seri halde çıkarttıkları, itibari değerleri eşit, ibareleri aynı olan borç senetleridir. Tahvil sahipleri gelecekte önceden belirlenmiş bir zaman dilimi çerçevesinde periyodik dönemler halinde faiz geliri almaya hak kazanır. Bir tahvilin değeri gelecekte yapılacak olan bu faiz ödemelerinin şimdiki değeridir. Buna göre bir tahvil bir sermaye kazancı bir de faiz kazancı mevcuttur.⁷⁰

Tahvil tanımına göre bireysel yatırımcılara yada münferit firmalara verilen borç senetleri tahvil olmaz ve paradan başka borç veya alacak için tahvil verilmez. Ayrıca kanun hükümlerine göre sadece Anonim Ortaklıklar ve istisnai olarak bazı Kamu İktisadi Teşebbüsleri tahvil çıkarma yetkisine sahiptir. Çıkarılacak tahvillerin şekil şartı da bir düzenlemeyle belirlenmiştir. Örneğin çıkarılacak tahvilin; şirket unvanı, konusu, süresi, esas sermaye miktarı, şirketin bilanço vaziyeti, tahvil

⁶⁹ Selahattin Togay , Tezer Öcal ,Ömer Faruk Çolak, Kadir Eser, **Para, Banka; Teori ve Politika**, Ankara, Gazi Kitabevi, 1997, s. 30.

⁷⁰ Hazel J. Jhonson, **Financial Institutions and Markets : A Global Perspective**, New-York, International Edition, Mc. Graw Hill Publishing Company, 1993, p. 61-62.

çıkarılmasına dair genel kurul kararının ilan tarihi ve tescili, tahvilin itfa planı ve gerekli yetkili imzalar gibi noktaların belirtilmesi gerekir

1.4.2.1.1.2. Hazine Bonosu

Hazine bonusu kamu kesiminin kısa ve uzun vadeli finansman ihtiyacını karşılamaya yönelik, devlet tarafından çıkarılan borçlanma senedir. Para piyasası hazine bonoları ise daha çok kısa vadeli finansman ihtiyacına yöneliktir. Hazine bonoları 13 hafta (91 gün), 26 hafta (182 gün) ve 39 hafta (273 gün) vadelerle ihraç edilir. Ödemesi ise T.C. Merkez Bankası tarafından nominal değerleri üzerinden yapılır.⁷¹

1.4.2.1.1.3. Gelir Ortaklığı Senetleri

17 Mart 1984'te 2983 sayılı Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkındaki Kanunla işlevsel hale gelmiştir. Gelir Ortaklığı Senetleri tasarrufların teşviki ve kamu tarafından yaptırılan yol, demiryolu, köprü, santral, baraj, hava ve deniz limanları gibi kamu mallarının gelirlerine özel veya tüzel kişilerin de ortak olması için çıkarılan senetlerdir.⁷²

Senet sahipleri bu belirtilen kamu mallarına mülkiyeti veya işletilmesi ile ilgili olarak ortak değildirler. Senet sahipleri sadece bu projelerden elde edilen gelire ortaklardır. Gelir ortaklığı senetlerinde minimum bir getiri oranı garanti edilmektedir. Senetler Toplu Konut İdaresi (TOKİ) veya Kamu Ortaklığı İdaresi tarafından bir bankanın aracılık etmesi ile çıkarılır. Senetler hamiline olarak çıkartılır ve senet satışından elde edilen fonlar T.C. Merkez Bankasında kurulan kamu ortaklığı fonunda toplandıktan sonra biraz önce bahsedilen bu yatırımların finansmanında kullanılır. Getirileri ise tahvil gibi sabit değil zaman içinde değişebilir niteliktedir. Gelir Ortaklığı Senetlerinin gelir payı ödemeleri döviz yada milli para cinsinden olmak üzere yılda iki kez yapılır. Bu senetlerin menkul kıymetler piyasasında işlem görmesi 1992 yılında borsaya kota edildikten sonra gerçekleşmiştir. Gelir Ortaklığı Senetlerinde vadeler

⁷¹ Tunay, **a.g.e.**, s. 96.

⁷² Togay ve Diğerleri, **a.g.e.**, s. 33.

genelde üç ile beş yıldır.⁷³ Kamu sektörü finansman araçlarını bu şekilde özetlemek mümkündür. Kamusal finansman araçlarından sonra özel sektör finansman araçları gelir.

1.4.2.1.2.Özel Sektör Finansman Araçları

1.4.2.1.2.1. Hisse Senedi

Hisse senetleri günümüz modern ekonomilerin finansman araçlarından biridir. Bu araç sermaye piyasalarında bankalar yada diğer aracı kurumlar aracılığıyla piyasaya sürülür. Böylelikle hem şirketler yeni yatırımlar için kaynak bulur, hem de küçük tasarruf sahipleri tek başlarına giremeyeceği büyük yatırımlara aralarında birleşerek ortak olurlar. Eldeki pay senetlerinin ikincil piyasası da olduğundan ve çıkarılan pay senetleri genellikle hamiline yazılı olduğundan üçüncü kişilere devri kolaydır.⁷⁴

Pay senedi aynı şekilde tahvil gibi anonim şirketler tarafından çıkarılan ve şirketin sermaye payını temsil eden bir kıymetli evraktır. Hisse senetlerinin tahvil gibi itibari değerleri eşittir. Pay senetlerinin defter değeri (Öz Sermaye / pay senedi sayısı), tasfiye değeri (şirket varlığının satışından borçlar ödendikten sonra kalan kısmın pay senedi sayısına bölünmesiyle bulunur), işleyen teşebbüs değeri (şirketin çalışma durumunda devredilmesi halindeki pay senetlerinin değeri) ve net aktif değeri (pay senedinin yıl sonundaki bilanço değeri) olmak üzere dört çeşit değeri vardır. Ayrıca hisse senedi için borsa fiyatı (senedin borsadaki arz ve talebine göre oluşan fiyatı), ihraç fiyatı (pay senedinin şirket tarafından çıkarılırken fiyatı), nominal fiyatı (pay senedinin ilk çıkarılışı sırasındaki ortaklık yönetimi tarafından belirlenen fiyat) ve piyasa fiyatı (senedin sermaye piyasasında alınıp satıldığı fiyat) olmak üzere dört çeşit fiyatı vardır. Hisse senedi sahibine miktarı oranında şirkete ortaklık hakkı verir. Bu pay sahibinin en önemli mali haklarından biridir. Hissedar elindeki pay senedi oranında dönem sonu kardan pay (temettü geliri) alır. Diğer bir hak rüçhan hakkıdır. Bununla

⁷³ Lale Erdem Karabıyık, **Menkul Kıymetler Borsası ve Diğer Yatırım Alternatifleri; Hisse Senedi, Hazine Bonosu, Repo, Döviz, Altın**, Bursa, Marmara Kitabevi, 1997, s. 45-46.

⁷⁴ İlhan Uludağ, **Türkiye Ekonomisi; Teori Politika Değerlendirme**, İstanbul, Bilmen Basım ve Yayın Evi, Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, Yayın No: 20, 1990, s. 340.

hissedar, sermaye artışı durumunda şirketteki ortaklık oranını çıkarılan yeni senetleri alarak korur.⁷⁵

Ayrıca hissedarın şirket genel kurulunda elindeki hisse oranında alınan kararlarla ilgili olarak oy kullanma hakkı vardır. Her hisse bir oy demektir. Buna bağlı olarak hissedarın şirketin yönetim kurulunu seçmek ve bu kurula seçilmek hakkı vardır. Eğer şirket tasfiye sürecine girmişse, tasfiye sonucunda bir artığın kalması halinde, her pay sahibinin bu artıktan elindeki pay oranında yararlanma hakkı vardır. Son olarak, şirketle ilgili konularda veya şüpheli görüldüğü konularda pay sahibinin denetçileri uyarma ve bilgi edinme hakkı bulunmaktadır. Türkiye’de hisse senetlerini sadece sermaye şirketi niteliğindeki anonim ortaklıklar ve anonim şirket statüsünde kurulan diğer şirketler çıkartabilir. Uygulamada hamiline ve nama yazılı hisse senetleri, adi ve imtiyazlı hisse senetleri, bedelli ve bedelsiz hisse senetleri, primli ve primsiz hisse senetleri ve kurucu ve intifa hisse senetleri olmak üzere değişik türleri söz konusudur.⁷⁶

1.4.2.1.2.2. Finansman Bonosu

Finansman bonusu özel sektör firmalarının kendi kısa vadeli kaynak ihtiyacını karşılamaya yöneliktir, çünkü bono kısa vadeli ve sabit getirili bir borçlanma aracıdır. Bu yüzden finansman bonusu daha çok büyük ve itibarlı şirketler tarafından çıkartılmaktadır. Bu araç daha çok kamu tarafından kullanılmaktadır, çünkü faizler yüksek olduğu takdirde bonoların maliyetini arttırmakta ve özel sektör kuruluşlarının bonoları, hazine bonoları ile rekabet edememektedir.⁷⁷

Türkiye’de ayrıca banka bonoları ve banka garantili bonolar da uygulamada kullanılmaktadır. Bunlar seri halinde ve pay senetleri gibi yığın halinde ihraç edilmez. Banka bonoları Kalkınma ve Yatırım Bankaları tarafından ihraç edilmekte ve emre veya hamiline yazılı şekilde çıkartılmaktadır. Vadesi en az altmış en çok yedi yüz yirmi gündür. Banka garantili bonolar ise Kalkınma ve Yatırım Bankalarından kredi kullanan borçluların, borcuna karşılık bankaya verdikleri senetlere

⁷⁵ Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kurumlar Birliği , **Menkul Kıymetler ve Diğer Sermaye Piyasası Araçları**, 2004, [Http://www.tspakb.org.tr/index_tur.html](http://www.tspakb.org.tr/index_tur.html). (20. 01.2004).

⁷⁶ Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kurumlar Birliği ,**a.g.e.**, (20. 01.2004).

⁷⁷ Tunay, **a.g.e.**, s. 96.

dayanılarak banka tarafından çıkartılan bir sermaye piyasası aracıdır. Satış tarihi itibarıyla vadesi yine en az altmış en çok yedi yüz yirmi gündür. Bu bononun satışı ise üzerinde gerekli unvan ve yetkili imzaların belirtildiği beyaz ciro şeklinde ciro edilerek ve satın alana teslim edilerek yapılır.⁷⁸

1.4.2.2. Yatırım Araçları

Burada daha çok yatırım fonları kullanılır. Yatırım fonları güvenilir kişi veya kuruluşlarca halktan toplanan katılma bedeli karşılığında toplanan kaynaklarla riskin dağıtılması ve inançlı mülkiyet esasına göre; hisse senetleri, kamu borçlanma senetleri, yabancı özel ve kamu borçlanma senetleri, altın ve diğer kıymetli madenler ile bunlara dayalı işlem gören enstrümanlar ve forward özleşmeleri gibi varlıklardan oluşan portföye yatırım fonu denir. Yani bireysel yatırımcıların birikimleri bir yerde toplanarak, yetkili uzmanların denetiminde ve onların idaresinde sermaye piyasası araçlarına yatırılır. Bu noktada yatırım fonunun dört temel elemanı vardır; kurucu (yatırım fonunu kuran ve katılma belgelerini yatırımcıya arz eden), yönetici (fonu kurucunun değil tasarruf sahiplerinin menfaatleri doğrultusunda yöneten kişi), Saklama kuruluşu portföydeki menkul kıymetleri saklayan ve fonun gelirini tahsil eden kuruluş ve tasarruf sahipleri.⁷⁹

Uygulamada çeşitli yatırım fonları mevcuttur. Portföyünün en az %51'ini kamu veya özel sektör bonolarına yatırmış olan bono fonu, hisse senetlerine yatırılmış hisse senedi fonu, belli bir sektörde faaliyet gösteren anonim ortaklıkların menkul değerlerine yatırılmış olan sektör fonu, iştirakler tarafından çıkarılan menkul kıymetlere yatırılmış iştirak fonu, yabancı özel ve kamu kuruluşlarının çıkardığı menkul kıymetlere yatırılmış olan yabancı menkul kıymetler fonu ve altın ve diğer kıymetli madenlere dayalı altın ve değerli madenler fonu vardır. Diğer yandan 'karma fon' (hisse senetleri, tahvil, bono ve altından oluşan fon), değişken fon (bu belirtilen

⁷⁸ Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kurumlar Birliği, **a.g.e.**, (20.01.2004).

⁷⁹ Saim Kılıç, **Türkiye'deki Yatırım Fonlarının Performanslarının Değerlendirilmesi**, Ankara, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, 2002, s. 6-12.

fonların dışındaki fonlar), ve endeks fonu (borsa endeksindeki hisse senetlerinden oluşan portföy) mevcuttur.⁸⁰

1.5. FİNANSAL PİYASALARIN TÜRKİYE'DEKİ GELİŞİM SÜRECİ

Finansal piyasaların Türkiye'deki gelişim süreci öncelikle cumhuriyet öncesi dönem ve cumhuriyet sonrası dönem olmak üzere ikiye ayrılabilir.

1.5.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem

Türkiye Cumhuriyetinin finans sisteminin köklerinin, Osmanlı İmparatorluğundan devralınan ekonomik yapıda aranması gerekir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde finans sektöründe birbiriyle çelişen iki temel vardır. Birincisi faiz ve ikincisi bunu yasaklayan İslami anlayış. Bu iki çelişik unsur finans sisteminin en belirgin özelliğidir.⁸¹

İmparatorlukta 15.yy'da Anadolu ve Rumeli eyaletlerinde ortaya çıkan bazı vakıflar sahip oldukları nakit fazlasını faizle çalıştırmış (bu sistem faizle borç verme ya da Mudaraba sistemi içinde parayı çalıştırma şeklinde olmuştur), ve elde ettikleri geliri de hayır işleri için kullanmışlardır. Böylelikle halk faiz kurumuna alışmıştır. Diğer unsur ise Mudaraba sistemidir. Bu bir iş ortaklığı sistemidir. Buna göre sermayedar, parasını bir girişimciye (Mudarib) vermekte, bu kişi de parayı çalıştırmakta ve kar elde etmekteydi. İş sonunda eğer kar oluşursa mudarib sermayedara ana parayı ve karın bir kısmını vermekteydi. Karın kalan kısmı ise önceden belirlenen bir oranda mudarib'te (girişimci) kalıyordu. Eğer iş sonucunda zarar söz konusuysa zararı sermayedar üstleniyor, mudarib ise zarar oluştuğu için kardan pay, yani emeğinin karşılığını alamıyordu. Bu kurumun ilk uygulamaları aslında 10.yy'da İslam dünyasında yaygın

⁸⁰ Saim Kılıç, **Türkiye'deki Yatırım Fonlarının Performanslarının Değerlendirilmesi**, Ankara, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, 2002, s. 6-12.

⁸¹ Tansu Çiller, Mete Çizakça, **Türk Finans Sisteminde Reformlar ve Çözüm Önerileri**, İstanbul, İstanbul Sanayi Odası Yayınları, Araştırma Dairesi, Yayın No: 1989 / 7, 1989, s. 3-4.

olarak görülmüştür. Avrupa da 13.yy da ortaya çıkan ‘‘Comennda’’ sistemi aslında bu Mudaraba sisteminin bir uyarlamasıdır.⁸²

18. ve 19. yüzyıla gelindiğinde sanayi devrimleriyle Avrupalı Devletler ekonomik yönden gelişirken, Osmanlı devleti askeri ve siyasal nedenlerden dolayı korumacı politikalar izleyememiş, henüz emekleme aşamasında olan yerli sanayisi ilerleyen yıllarda çökmüş ve Avrupalı büyük devletlerin ekonomileri için açık bir pazar haline gelmiştir. Bu noktada 1838 Balta Limanı anlaşmayla dış ticarete serbestliğe gidilmiş ve piyasa ekonomisine ilk geçiş denemeleri yapılmıştır. Bu bağımlı ekonomik ilişkiler neticesinde de finans sistemi yeterince gelişmemiştir. Ülkedeki ekonomik yapı içerisinde Türkler devlet memuru, asker ve esnaf olarak kendini gösterirken, azınlıklar genelde sanayi, ticaret ve bankacılık sektörlerinde kendini göstermişlerdir. Örneğin ilk banka kurma girişimleri İngiltere tarafından İngiliz sermaye çevrelerinin desteğiyle başlamıştır.⁸³

Sanayi devrimi ve sömürgecilik faaliyetlerinin etkisiyle Avrupa’da büyük anonim şirketler ortaya çıkmış ve bunlar halka açılmak istendiğinde de Türkiye’de yaşayan yabancı azınlıklar (galata bankerleri gibi) bu şirketlerin tahvil ve hisse senetlerine ilgi göstermişlerdir. Tedavülde altın paranın olması, kapitülasyonlar ve kambiyo kontrolünün olmaması gibi sebeplerinin de etkisiyle bu tip yatırım araçlarına rahatlıkla yönelmişlerdir. Alınan bu kıymetlerin yurt içinde birikmesi ve ikincil şahıslara da satılmasıyla bir ikinci el piyasası oluşmuş ve belli bir yoğunlukta *hisse senedi ve tahvil piyasası* oluşmuştur.⁸⁴

Yabancı azınlıklar özellikle yüksek getirili, düşük riskli ve getiri süresi kısa olan sahalara yatırım yapmışlardır. Örneğin bankacılık sektöründe ve devlet tahvilleri piyasasında yoğunlaşan bu faaliyetler neticesinde hem yüksek karlar elde etmişler, hem

⁸² Çiller, Çizakça, **a.g.e.**, s. 6-7.

⁸³ Serdar Şahinkaya, **Sanayileşme Süreçleri ve Kalkınma-Yatırım Bankaları: Teorik Bir Çerçeve ve Türkiye Örneği**, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Tezler Dizisi 7, 1999, s. 75.

⁸⁴ Muharrem Karşlı, **Sermaye Piyasası, Borsa, Menkul Kıymetler**, Dördüncü Baskı, İstanbul, İrfan Yayıncılık, 1994, s. 36.

de dış ticareti daha esnek hale getirmişlerdir.⁸⁵ Ülkeye gelen yabancı sermaye bankacılık, sigortacılık ve ticaret gibi sektörlerle yönelmiş, üretken sektörlerle girmemiştir, çünkü Osmanlı ülkesinde para ticareti çok karlıdır. Böyle bir ortamda yabancı sermaye ülkedeki fırsatları olabildiğince değerlendirmiş, dış ticarete İngiliz, finansal piyasalarda, Fransız ve demiryollarında da Alman sermayesi egemen olmuştur.⁸⁶

1850 yılında İstanbul'da Rum Ortodoks kilisesinin özerkliğini kullanan Rum azınlık ilk *borsayı* oluşturmuştur. Devlet tahvilleri, yabancı tahviller, yerli ve yabancı şirketlerin hisse senetleri gibi değerli kağıtların piyasada alınıp satılması yaygınlaşmış, ve artık bir tür ticaret haline gelmiştir. Borsanın kuruluşuyla birlikte işlemlerine yaptırım gücü kazandırmak, işlemlerin denetim ve gözetimini yapmak, Müslüman halkın borsada zarar görmesini engellemek, devlet kağıtları üzerindeki spekülasyon hareketleri engellemek ve mali saygınlığı artırmak amacıyla 1874 yılında İstanbul Esham Borsası Talimatı adıyla bir tüzük yayınlanmıştır.⁸⁷

Avrupa finans kapitalinin bir diğer önemli unsuru 1863 yılında kurulan *Osmanlı Bankasıdır*. Bu bankanın asıl görevi Avrupa finans kapitalinin faiz ve borç gelirini düzenli bir şekilde almak ve Osmanlı parasının değerini stabilize etmektir.⁸⁸

Osmanlıda mali sistemin temel karakteristiği merkezileşme eğilimlerini arttırmaktır. Bu amaçla tedavüle sürülen paralar bütçe açıklarını kapatmak, reformları finanse etmek ve parasal birliği sağlamak amacıyla hizmet etmiştir.⁸⁹

⁸⁵ Şahin, a.g.e., s. 2-5.

⁸⁶ Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, *Türkiye Ekonomisi*, On üçüncü Baskı, Ankara, Remzi Kitabevi, 1994, s. 10.

⁸⁷ Mustafa Birol Çapanoğlu, *Türkiye ve Dış Ülkelerde Sermaye Piyasası Özelleştirme Uygulamaları ve Menkul Kıymet Borsaları*, İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 1993, s. 137.

⁸⁸ Gülten Kazgan, *Tazimattan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002, s. 22-25.

⁸⁹ İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Yayınları, *Osmanlı Dönemi Borsa ve Mali Sistemi*, İkinci Baskı, İstanbul, 1992, s. 116.

19. yüzyılda sanayi devriminin etkilerinin artmasından sonra tüm ekonomilerde paraya olan talep artmış, merkantilizmin önemini kaybetmesiyle de altının değeri düşmüştür. Ancak merkantilizm ile ekonomik alt yapının (ortak mallar) önemi artmış ve bunun sonucunda eğitim, ulaştırma ve liman yapımı gibi alanlara yatırımlar artmıştır. Ayrıca sanayi devrimi ile çok sayıda işçi çalıştıran büyük fabrikaların yanında bu fabrikalarda kullanılan alet, araç gereç ve makine gibi teçhizatı üreten fabrikalarda ortaya çıkmıştır. İşte tüm bu gelişmeler *finansman talebini* büyük ölçüde arttırmıştır. Bu açığı doldurmak amacıyla bankalar devreye girmiştir. Ancak bankaların yanında bankerler de devreye girmiş, sayıları, para ticaretinin karlı oluşu nedeniyle mantar gibi çoğalmıştır. Bunun üzerine devletler bu tip piyasalara müdahalede gecikmemiştir. Merkez bankalarının kurulması ile birlikte para arzı düzenlenmiş, reeskont ile de faiz oranlarını belirlenmiştir. Böylece sanayi kapitalinin yanında finans kapitali de doğmuştur.⁹⁰

19. yüzyılda Osmanlı finans sektöründe gelişen yeni kurumlardan biri de *sigorta* şirketleridir. Bunların kökenlerinde, günümüzdeki yapısından farklı ancak temelde aynı amaca hizmet eden, hem ticari hem de sosyal dayanışma amaçlı kurulan bir takım örgütlenmeler vardır. Fakat modern anlamda sigorta şirketlerinin kuruluşu 19. yüzyıla rastlar. Sanayi devriminin etkilerinin görülmeye başlanması ve 1838 serbest ticaret anlaşmasıyla Osmanlı ülkesi ile Avrupa ülkeleri arasındaki ticaret hızlanmış bu da sigorta şirketlerine olan ihtiyacı arttırmıştır. Batılı yaşam tarzına ayak uydurmaya çalışan büyük kentlerde, toplumsal dönüşüm neticesinde kurulan yeni yaşam tarzı, yeni ekonomik ilişkiler sigorta hizmetlerine talep yaratmıştır. Zamanla yabancı sigorta şirketlerinin ülkede şubeler açması ile sektör hızla büyümüştür. 1898 yılında 44 sigorta şirketi genel bir yangın tarifesi hazırlamak ve aralarında birlik kurmak amacıyla bir sendika kurmuşlardır. 1916 yılında şirket Türkiye’de Çalışan Sigorta Şirketleri adı altında yeniden örgütlenmiştir. Ancak tüm çabalara rağmen sigortacılık Osmanlı devletinde yeterince gelişmemiştir. Her şeyden önce sermaye birikimi yeterli değildir.

⁹⁰Haydar Kazgan ve Diğerleri, **Osmanlıdan Günümüze Türk Finans Tarihi**, Cilt II, İstanbul, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, 1999, s. 274-281.

Sermaye birikimi yeterli olmadığı içinde iktisadi hayat canlı olmamış, Avrupa da ki gibi modern iktisadi teşekküller kurulamamıştır.⁹¹

1.5.2. Cumhuriyet Sonrası Dönem

1.5.2.1. Kuruluş Dönemi

1923 yılında imzalanan Lozan barış anlaşmasıyla günümüz Türkiye Cumhuriyetinin sınırları çizilmiştir. Kurulan yeni cumhuriyetle yeni bir iktisadi yapı oluşturulmuştur. Bu yeni yapıda Osmanlı döneminden kalan bazı ekonomik kurumlar tasfiye edilmiş, öncelikle ülke ekonomisinin gelişimini engelleyen kapitülasyonlar kaldırılmıştır. Dış borçlar ise 1932 yılından başlanarak 1954 yılına kadar ödenmiş ve Duyun-u Umumiye idaresi kaldırılmıştır. Diğer yandan Osmanlı bankasının banknot basma imtiyazı kaldırılmıştır. Buna karşın bu işi üstlenecek devletin senyoraj hakkının kullanmasını sağlayacak ve aynı zamanda bir merkez bankası gibi hareket edecek olan banka ancak 1930 yılında kurulabilmiştir. 1923-1932 döneminde kalkınma, enflasyonsuz ve paranın değerini yitirmediği bir ekonomik ortamda gerçekleşmiştir.⁹²

Cumhuriyetin kuruluşunun ilk yıllarında ekonomi hayli dışa açıktır ve işleyen dış ticaret mekanizmasını daha çok yabancı bankalar finanse edilmiştir. Para ve finans alanındaki gelişmeler de bu gelişmeleri bütünlemiştir. Devlet yeni para basmadığı için 1930'lu yıllara kadar banka kredileri, kaydi para yarattığı için para piyasasında önemli bir rol oynamıştır. Bankalar bu dönemde para yaratmış ve serbest bir para politikası izlemiştir, çünkü henüz para piyasasını düzenleyecek bir Merkez Bankası yoktur. Para arzının hangi kesimlere yöneleceğini daha çok bankalar, özellikle yabancı bankalar belirlemiştir.⁹³

Bu dönemde yabancı sermayeye sıcak bakılması gelen yabancı sermayenin özellikle bankacılıkta yoğunlaşmasına neden olmuştur. 1930'lu yıllara kadar devlet, bankacılık ve finans sisteminde pek etkili olamamıştır. Ekonomide sadece 17 Şubat

⁹¹ Kazgan, 2002, a.g.e., s. 45-48.

⁹² Mustafa A. Aysan, *Atatürk'ün Ekonomi Politikası*, Altıncı Baskı, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2000, s. 50.

⁹³ Çağlar Keyder, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929)*, İkinci Baskı, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1993, s. 133-134.

1923 yılında toplanan İzmir İktisat Kongresi ile yeni kurulan Cumhuriyetin ekonomik sisteminin hangi sisteme dayanacağı (Yani Türkiye'nin sosyalizme kaymayacağı) tüm dünyaya duyurulmuştur. Bu dönemde kayda değer tek gelişme İş Bankasının kurulmasıdır (1924).⁹⁴ Hükümetin para piyasalarına tam müdahalesi ancak 15 Haziran 1930'da Merkez Bankasının kurulmasıyla gerçekleşmiştir. Tabii bunda 1929 Dünya ekonomik buhranının yarattığı ekonomik konjonktüründe etkili olduğunu söylenebilir. Merkez Bankasının kurulmasıyla birlikte bankaya banknot basma, iskonto oranlarını saptama, para arzını hükümet ve hazine ile koordineli olarak belirleme, para piyasasını kontrol etme ve döviz piyasasının denetimi, bankacılık sisteminin denetimi ve finansal konularda hükümete tavsiyelerde bulunması gibi görevler verilmiştir. Türk Parasını Koruma Kanunu TL'nin yabancı paralar karşısındaki değerini korumak ve belirlemek, dış ticareti ve ithalatı kontrol altında tutmak amacıyla yürürlüğe konmuştur. Bu yöntemle hem yerli sanayi dış rekabete karşı korunmuş hem de bunalımın Türk Ekonomisi üstündeki etkileri azaltılmaya çalışılmıştır.⁹⁵

1924 yılı itibariyle yabancı sermaye ağırlıklı 7 demiryolu şirketi, 6 adet maden çıkarma yetkisi, 12 sanayi işletmesi, 11 belediyelere hizmet veren ortaklık şirketleri ve 23 banka faaliyettedir. Yabancı sermaye daha çok Türklerle ortaklık kurarak şirketleşmiştir. İlk on yılda kurulan 201 şirketten 66'sında yer alan yabancı sermaye, toplamda %43'lük bir ağırlığa sahiptir. Dönemin sermaye kullanım tarzı ve sermaye kaynaklarına bakılırsa 1940'lı yılların sonuna kadar bir denge politikasının uygulandığını söylenebilir, çünkü bu ikili ile ilgili politikalar denk bütçe, sıkı para politikası ve dış ticaret dengesi arasında bir üçlü denge amacına hizmet etmiştir.⁹⁶

1.5.2.2. 1930-1939 Devletçilik Dönemi

1930-1939 yıllarında Cumhuriyet ekonomisi için yeni bir dönem başlamıştır. Bu yeni dönemde ekonomi politikalarındaki en belirgin özellik devlet müdahalesidir. 1923-1931 arası uygulanan politikalar da pek liberal sayılmayabilir,

⁹⁴ Kazgan, 2002, **a.g.e.**, s.27-28.

⁹⁵ Undersecretariat of Treasury, General Directorate of Economic Research, **Flow of Funds Modelling for Turkey**, Ankara, 2003, p. 103.

⁹⁶ Kepenek ve Yentürk, **a.g.e.**, s. 41-44.

ancak devlet bizzat işletmecilik yapmamış, devlet ihaleleri, teşvikler ve imtiyazlar ile özel sermaye birikimini teşvik etmiştir.⁹⁷

Ekonomide 1929 ekonomik buhranı dolayısıyla, bankacılık ve finans sistemi üzerinde de devletin rolü artmıştır. Bu dönemde yabancı bankaların faaliyetleri sınırlandırılmış, bankacılıkla ilgili yeni yasal düzenlemeler yapılmış, Menkul Kıymet ve Kambiyo borsaları üzerindeki denetim artmış, ve devlet artık bu piyasada daha aktif olmaya başlamış ve devletçilik önem kazanmış ve buna bağlı olarak da bankacılık ve finans kesimini yönlendirmiştir.⁹⁸

Dönem içinde iç ve dış ticareti daha iyi denetleyebilmek için 1930 yılında kambiyo denetimi ve kliring sistemi uygulanmaya başlanmış, Türk Lirasının değerini düşürmeye çalışanları cezalandırmak için Türk Parasını Koruma Kanunu yürürlüğe girmiş, 1933 yılında Mevduat Koruma Kanunu, halkın yüksek faizden ve tefecilikten korunması ve kredi piyasasının düzenlenmesi için Ödünç Para Verme Kanunu ve Halk Bankası Kanunu kabul edilmiştir.⁹⁹

1935 yılında tarımsal kredileri artırmak için Tarım Kredi Birlikleri ve Kooperatifleri kurulmuş, 1936'da 2999 sayılı Bankalar Kanunu mecliste kabul edilmiş ve 1937 yılında yine tarım kesimine yönelik olarak Ziraat Bankası Kanunu kabul edilmiştir. Banka mevduatları ve kredi hacmi ise dönem boyunca reel anlamda azalmamasına rağmen, sıkı para politikası yüzünden artmamıştır. İstanbul Borsası ise bu dönemdeki gelişmelerden olumsuz etkilenmiştir. 1938 yılında hükümet radikal bir kararla İstanbul Borsasını Ankara'ya taşımış ve yeni adı Kambiyo Esham ve Tahvilat Borsası olarak değiştirmiştir. Ancak bu girişim borsa üyelerinin borsadan ayrılmasına ve işlemlerin güdük kalmasına yol açmıştır. Bunun üzerine 1944'te borsa tekrar İstanbul'a taşınmış, ancak vergi gelirlerine önem verilmesi, iç borçlanmaya fazla başvurulmaması ve kısıtlı özel sermaye birikimi dolayısıyla borsa pek rağbet

⁹⁷ Korkut Boratav, **Yüz Soruda Türkiye' de Devletçilik**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1974, s. 11-12.

⁹⁸ Kazgan ve Diğerleri, **a.g.e.**, s. 113.

⁹⁹ Avni Zarakolu, **Cumhuriyetimizin Ellinci Yılında Memleketimizde Bankacılık**, İstanbul, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, No:61, 1973, s. 52.

görmemiştir. Bankacılık sisteminde ise yerli bankaların payı azalmış, ulusal bankaların payı artmıştır.¹⁰⁰

1.5.2.3.Özel Sermayenin Geliştiği Dönem

1945-1950 yılları arasında devletçilik iktisat politikası olarak terk edilmeye başlanmış, ancak önceki dönemlerde kurulan geniş devlet işletmeleri de tavsiye edilmemiştir. Sadece politika yürütücüleri tarafından bu uygulama tasfiye edilmiştir.¹⁰¹ Türkiye bu dönemde ABD'nin etkisi sürekli artmıştır. Gerek bunun etkisi gerekse de 22-27 Kasım 1948'de yapılan İkinci Türkiye İktisat Kongresinin de etkisiyle iktidara gelen yeni hükümet ekonomide daha serbest politikalar izlemiş, yabancı sermayeyi teşvik etmiş, serbest dış ticaret rejimini benimsemiş ve devletin ekonomideki ağırlığını azaltmaya çalışmıştır.¹⁰²

Hükümetin tarıma ve dış ticarete dayalı olarak büyüme planları nedeniyle tarım kesimine verilen banka kredileri bu dönemde artış göstermiştir. Böyle bir ekonomik yapı içerisinde hükümetin savunduğu önemli politikalardan biri de özel sektörün ekonomideki ağırlığının artmasıdır. Özel sektör yatırımları gerek kredilerle, gerek teşviklerle ve gerekse de imtiyaz ve vergilerle teşvik edilmiştir. Mesela Türkiye Sınai Kalkınma Bankası Özel sektör sanayi kuruluşlarının kredi ile desteklenmesi amacıyla kurulmuştur.¹⁰³

Bu dönemde özellikle bankacılık alanında para sermayenin gelişimine bağlı olarak gelişmeler yaşanmıştır. Örneğin bu yıllarda kurulan özel sermayeli bankalarda kamu sermayesinin de payı vardır, yani kamu desteği ile ticari ortaklıklar kurulmuştur, çünkü ülkenin finans yapısı, mali kaynakların çok yetersiz olduğunu göstermektedir. Finansal kurumları sayısı az, tasarruflar yetersiz, finansal araçların çeşidi kısıtlı, halkın bankaları kullanma geleneği azdır. Dolayısıyla böyle bir yapının ülkenin ulusal

¹⁰⁰ Kazgan ve Diğerleri, **a.g.e.**, s. 138,146,162.

¹⁰¹ Boratav, **a.g.e.**, s. 12.

¹⁰² Devlet Planlama Teşkilatı, **Türkiye İktisat Kongresi, İstanbul (22-27 Kasım 1948)**, Ankara, DPT Yayınları, 1998, s. 390.

¹⁰³ Yahya Sezai Tezel, **Cumhuriyet Dönemi İktisadi Tarihi**, Üçüncü Baskı, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 332-333.

kalkınma ve büyüme planlarını desteklemesi zordur. Bu yüzden gerek finans sektörü gerekse de tarım sektörü, destekleme politikaları, zirai krediler ve dış yardımlar sayesinde ekonomi politikalarını destekleyecek şekilde dönüştürülmeye çalışılmıştır. Özel sermayeli bankalar artırılmış, şube bankacılığı yaygınlaştırılmıştır. Örneğin 1944'te Yapı ve Kredi Bankası, 1946'da Emlak ve Kredi Bankası, 1948'de Garanti Bankası, 1950'de Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, 1953'te İstanbul Bankası ve Demirbank, 1954'te İşçi Kredi Bankası, Şekerbank ve Vakıflar Bankası, 1955'te Pamukbank, 1958'de Çaybank ve 1959'da Türkiye Öğretmenler Bankası kurulmuştur. Özel sektör bankalar ile ekonomideki ağırlığını artırırken bir yandan da banka sermayesi ile sanayi-ticaret sermayesi arasındaki ilişkiler kuvvetlenmiştir. 1958 yılında 7219 sayılı Bankalar Kanunu ile ülkedeki kredi hacmini kontrol amacıyla Banka Kredileri Tanzim Komitesi kurulmuş, yine bankacılığın daha sağlıklı gelişmesi ve sektördeki rekabet ortamının etkin olabilmesi için tüzel bir kişiliğe sahip Bankalar Birliği kurulmuştur. Sermaye piyasalarında ise, 1950'li yıllar boyunca borsa daha çok devlet borçlanma senetlerinin oluşturduğu ikinci el piyasa işlemleri ve kambiyo işlemleri ile ilgilenmiş, asıl işlevi olan menkul kıymet alım satımı ikinci plana atmıştır¹⁰⁴.

1950'li yıllardan itibaren sosyal güvenlik ve sigortacılıkta da hızlı gelişmeler yaşanmıştır. 8 Haziran 1949'da tüm memurları sosyal güvenlik şemsiyesi altına alan Emekli Sandığı kurulmuş, sigortacılıkta da serbest reasürans piyasasında faaliyet göstermek üzere İş Bankası, Milli Reasürans Şirketi, Ankara Sigorta, Güven Sigorta, Anadolu Sigorta ve Destek Reasürans Şirketi kurulmuştur. 1950 yılında Tekel Genel Müdürlüğü Personeli Yardımlaşma sandığı ve Türkiye Tütün Bankası ortaklığı ile İnan Sigorta kurulmuştur. 1955'te Şeker Sigorta, 1957'de ise Güneş Sigorta, 1958'de Raybank, Devlet Demiryolları ortaklığı ile Ray Sigorta, ve 1958'de Başak Sigorta kurulmuştur. Kurulan bu sigorta şirketlerini ve sigortacılık piyasasını düzenlemek amacıyla 1959 yılında 7397 sayılı Sigorta Şirketlerinin Teftiş ve Murakabesi Hakkında Kanun yürürlüğe girmiştir.¹⁰⁵

¹⁰⁴ Kazgan ve Diğerleri, **a.g.e.**, s.276-277.

¹⁰⁵ **A.g.e.**, s. 277.

1.1.3.2.4. Planlı Ekonomi Dönemi

Dönemin temel politikası dış alım yerine yerli üretimi özendirerek, sermaye kullanımını bir plana bağlayarak sanayileşmeyi ve ekonomik kalkınmayı sağlamaktır. Böylelikle yerli sanayi sermayesine kaynak bulmak ve gelişebileceği uygun bir ekonomik ortam yaratmak amacıyla, yerli sanayi, yüksek gümrük duvarlarıyla dış rekabete karşı korunmuş, aşırı değerli kur politikası ve negatif faiz oranlarıyla yerli sanayi desteklenmiştir.¹⁰⁶

Birinci planda para ve kredi politikası, kredilerin optimum dağılımını sağlayacak ve para arzının da enflasyona yol açmayacak şekilde belirlenmiştir. Bunun için kredi faizleri piyasa faizlerine yaklaştırılmış, aynı tip kredilere aynı faiz oranı uygulanmıştır. Bankalar sistemi tasarrufları toplamada ve bunları kullanım alanlarına dağıtmada en önemli kurum olmayı sürdürmüştür. İkinci plan döneminde kredi kaynaklarının genişletilmesi ve kredi miktarının ekonomik istikrarı bozmadan artırılması benimsenmiştir. Sektörlerin finansman gerekliliklerine göre kredilerin vadesi ve miktarında çeşitliliğe gidilmiş ve kredi verilecek öncelikli sektörler belirlenmiştir. Para politikası ise tarım ürünlerinin fiyatlarını destekleyecek şekilde kullanılmış, bu da enflasyonda artışına neden olmuştur. Diğer yandan da Merkez Bankası kaynakları hazinenin finansmanı için kullanılmış, bu da bankalar sistemi ile Merkez Bankası ilişkilerini zayıflatmıştır.¹⁰⁷

Üçüncü plan döneminde, para ve kredi politikası, verimsiz ekonomik faaliyetleri desteklemeyecek, ödemeler dengesi açıklarını arttırmayacak ve fiyat istikrarını bozmayacak şekilde belirlenmiştir. Faizler ise tasarruf artışını özendirecek ve kaynak dağılımını bozmayacak şekilde belirlenmiştir. Ancak enflasyon hep yüksek düzeylerde seyretmiş, vergilendirmede görülen yetersizlikler spekülasyon faaliyetleri karlı hale getirmiştir. Bankalar da yeterince denetlenemediği için krediler üretken olmayan sahalara kaymıştır. Yine uygulanan negatif faiz yüzünden enflasyonu arttıran bir faktör olan paradan kaçış hızlanmış ve denetimsiz bir banker piyasası doğmuştur.

¹⁰⁶ Kepenek ve Yentürk, **a.g.e.**, s. 141-142.

¹⁰⁷ Kazgan ve Diğerleri, **a.g.e.**, s.311-312.

Bankalara açılan reeskont kredisi ve avanslar ile işçi dövizleri Merkez Bankası Parasında artışa yol açmış bu da para arzında artışa yol açmıştır.¹⁰⁸ Bankacılıkta ise çok hızlı bir değişim yaşanmıştır. Planlı dönem boyunca pek çok banka tasfiye edilmiş ve az sayıda banka kalmıştır. Örneğin 1963-1979 yılları arasında Sınai Yatırım ve Kredi Bankası (1963), Devlet Yatırım Bankası (1964), Amerikan Türk Dış Ticaret Bankası (1964), İşçi Yatırım Bankası (1975) ve Arap-Türk Bankası (1977) kurulmuştur.¹⁰⁹

Her üç planda da öngörülen hedefler yeterli ölçüde gerçekleştirilememiş, Para, Kredi ve Bankacılık sistemi ile ilgili olarak belirlenen hedeflerin gerisinde kalınmıştır. Bankacılık sistemi tasarrufları çekmekten uzak kalmış, işçi dövizleri yeterince çekilememiş, bankalar belli sermaye çevrelerinin elinde kaldığı için etkin bir kredi dağılımı sağlanamamıştır.¹¹⁰

Planlı dönem boyunca sermaye piyasaları da gelişmemiş ve kendisinden bekleneni verememiştir. Öncelikle 1965 yılında halka açık anonim ortaklıkların kurulmasına izin verilmiş, Maliye Bakanlığı Hürriyet Tahvili, Tasarruf Bonosu gibi çeşitli araçları piyasaya sürmüştür. Uzun ve orta vadeli kredilerde yaşanan sıkıntılar şirketleri sermaye piyasalarına yöneltmiştir. Faizlerin durağan oluşu ise daha çok kazanmak isteyen bireysel yatırımcıları da bu piyasaya cezbetmiştir. Ancak tüm bu girişimlere rağmen sermaye piyasaları gelişmemiştir. Geniş halk kitlelerinin güvenini kazanamamış ve böylece sığ kalmıştır. Örneğin daha çok orta kesimin rağbet ettiği tasarruf bonusu, enflasyonun altında faiz verdiği için ikinci el piyasada çok düşük fiyatlarla satılmıştır.¹¹¹

Planlı ekonomi döneminde sigorta sektörü de yapılan kalkınma planları dahilinde şekillendirilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde sigorta sektöründe varolan sigorta portföyünü küçültmemek için genişletici politikalar uygulanmamış, yeni sigorta

¹⁰⁸ Kazgan ve Diğerleri, **a.g.e.**, s. 311-313.

¹⁰⁹ Tuncay Artun, **İşlevi Gelişimi Özellikleri ve Sorunlarıyla Türkiye’de Bankacılık**, İkinci Baskı, Teknik Yayınevi, İstanbul, 1983, s. 49.

¹¹⁰ Kazgan, **a.g.e.**, s. 51-52.

¹¹¹ Haydar Kazgan **Tarih Boyunca İstanbul Borsası**, İstanbul, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Yayınları, 1995, s. 122.

şirketlerinin kurulması yasaklanmıştır. Dönem boyunca sigorta şirketi sayısı 38’de sabit kalmıştır. Tabii bu da pirim üretiminin düşük olmasına yol açmıştır. Tam aksine mevcut sigorta şirketleri birleştirilmeye çalışılmış, rekabeti özendirici politikalar izlenmemiştir. İthal ikameci sanayileşmenin en önemli ayaklarından biri dövizdir. Başlangıçta döviz darboğazı işçi dövizleri ve Merkez Bankasının kaynakları kullanılarak finanse edilmeye çalışılmış, ancak tüm bunlar geçici olarak ekonomiyi rahatlatmıştır. 1978-79 yıllarına gelindiğinde artık döviz darboğazı şiddetli bir şekilde ekonomide kendisini hissettirmeye başlamıştır.¹¹²

1.5.2.5. 1980 Dışa Açılma Dönemi

1979 yılının sonuna gelirken ekonomik bunalım ağırlaşmaya başlamış, temel mal ve hizmetlerin arzında tıkanıklıklar baş göstermiş, enflasyon üç haneli rakamlara gelmiş, siyasi istikrar kaybolmuştur. Ayrıca dış açıklar artmaya devam etmiştir.¹¹³ Diğer yandan bu yıllarda dünyada ekonomi politikalarında bir dizi liberalizasyon süreci başlamıştır. Amerika ve İngiltere’nin öncülüğünde Neo-Liberal politikalar uygulamaya geçirilmiştir. Buna göre ekonomide devletin rolü azaltılmalı, piyasa karar mekanizmasına öncelik kazanmalı ve sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamalar en aza indirilmelidir.¹¹⁴

Yaşanan bu gelişmelerin etkisiyle 24 Ocak 1980’de 24 Ocak kararları olarak bilinen istikrar paketi açıklanmıştır. Artık ekonomide ithal ikameci sanayi politikaları terk edilecek ve yerine ihracata dayalı sanayileşme stratejisi uygulanacaktır. Böylece serbest pazar ekonomisi işler hele gelecektir.¹¹⁵ 24 Ocak 1980 programı ile birlikte kambiyo politikası günlük kur ayarlamalarına bağlı ve zaman içinde serbestlik derecesi artacak şekilde belirlenmiş, ithalat serbestleşmiş, teşvikler, vergi iadesi ve sübvansiyonlarla ihracat özendirilmiş, ağır sanayi ve temel mallara yönelik kamu yatırımları azaltılmış, KİT’ler özelleştirilmiş, fiyat kontrolleri ve tarım ürünlerine uygulanan sübvansiyonlar kaldırılmış, ücretler hükümet tarafından belirlenmiş, faiz

¹¹² Çağlar Keyder, **Türkiye’de Devlet ve Sınıflar**, İkinci Baskı, İstanbul, İletişim Yayıncılık, 1990, s. 152-157.

¹¹³ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi (1908- 1985)**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1988, s. 119-120.

¹¹⁴ Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, **Konuşmalar**, Ankara, 1999, s. 338.

¹¹⁵ Öztin Akgüç, **Ekonomide Gerçeği Arayış**, Araştırma Dizisi, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1990, s. 49.

oranları serbest bırakılmış, döviz giriş çıkışları üstündeki sınırlamalar kaldırılmış, yabancı sermayenin ülkeye girişi kolaylaştırılmış ve aşırı değerli kur yerine gerçekçi kur politikasına geçilmiştir.¹¹⁶

24 Ocak kararlarıyla finans piyasasını etkileyen önemli değişimlerden biri faizlerin serbest bırakılmış, faiz oranları artık fon arz ve talebi tarafından belirlenmeye başlanmıştır. Amaç tasarrufu özendirmek ve tasarrufları mali sisteme çekmektir. Bankalar önce kendi aralarında centilmenlik anlaşmaları yaparak faiz oranlarını belli bir seviyede belirlemişler, ancak bazı küçük bankalar yapılan bu kartel anlaşmasını delmişlerdir. Ayrıca artık bankalar da mevduat sertifikası da çıkartabileceklerdir. Mevduat sertifikaları bankerler veya bankaların banker kuruluşları tarafından satılmıştır. Bunlara uygulanan yüksek faiz ise halkın büyük ilgisini çekmiş, ancak mevduat sertifikası satışı ve uygulanan faizler belli bir zaman sonra çığırından çıkmıştır. Bunun üzerine hükümet bankaların ve bankerlerin mevduat sertifikası satışlarını yasaklamış, böylece likidite krizine giren bankerler daha riskli yatırım alanlarına yönelmişlerdir. Elleriindeki sertifikaları daha riskli bankalara satmışlar ve daha riskli iş adamlarına kredi vermişlerdir. Zamanla sertifikaların vadesi geldiğinde geri ödemede sıkıntılar başlamış artık iş bir ponzi finansman sürecine dönmüştür. Yani borçla borç ödenir hale gelmiştir.¹¹⁷ Bu gelişmeler 1982’de bankerlerin iflasıyla sonuçlanacak olan küçük çaplı finansal bir krize yol açmış ve bu süreçte tam beş bankaya, İstanbul Bankası, Hisarbank, Odibank, Bağbank ve İşçi Kredi Bankasına devlet el koymuştur.¹¹⁸

İkinci önemli bir nokta döviz kurlarıyla ilgilidir. Artık programla birlikte TL’nin yabancı paralar karşısında değeri düşük tutulacaktır. Bu yüzden yapılacak devalüasyon oranları enflasyon oranının oldukça üzerinde belirlenmiştir. Amaç TL’nin aşırı değerlenmesini önlemektir. Aslında düşük değerli TL politikasının amacı ihraç

¹¹⁶ Boratav, **a.g.e.**, s. 123.

¹¹⁷ İzak Atiyas, **Private Sector’s Response to Financial Liberalization in Turkey 1980-82**, New-York, The World Bank Country Economic Department, WPS 147, Policy Planning and Research / Working Papers / Financial Policy and System, 1989, p. 7-10.

¹¹⁸ Gülten Kazgan, **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, İkinci Baskı, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi (Bilimsel Sorunlar Dizisi), 1988, s. 362.

mallarını ucuz, ithal mallarını pahalı hale getirmek ve bu yolla ihracatı arttırıp, ithalatı azaltarak dış açıkları kapamaktır.¹¹⁹

1980 öncesi dönemde bankacılık sektöründe yoğunlaşma (%55-60) hayli fazladır. Ancak bu yeni dönemle birlikte piyasaya girişler kolaylaştırılmıştır. Sektörde kullanılan yeni teknolojiler rekabeti arttırmış, örneğin bankalarda bilgisayar kullanımı artmış, otomasyon yaygınlaşmıştır. Önce 1 Temmuz 1981'de Bankalar Kararnamesi kabul edilmiştir. Bu kararnameyle sektöre girişler kolaylaşmış, faiz oranları serbest bırakılmış, Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi düşürülmüş, özel sektör tahvil ihracı teşvik edilmiştir. Haziran 1982'de Merkez Bankasının döviz tutma tekeli kaldırılarak özel bankalara da döviz tutma hakkı verilmiştir. Bankaların likiditeye sıkıştığı dönemlerde daha kolay kaynak bulabilmesi için Bankalararası Para Piyasası kurulmuştur (1986). 1988'de de bankalararası döviz piyasası faaliyete başlamıştır. Yapılan bu değişikliklerin etkisiyle sektörün toplam aktiflerinin GSMH'ye oranı %50'lere çıkmıştır. Bu aktiflerin içinde ise kredilerin payı azalmış, portföy yatırımlarının payı artmış ve öz kaynaklarda artış görülmüştür.¹²⁰

Kambiyo rejimi de bu süreçte serbestleştirilmiştir. Daha önceleri döviz giriş ve çıkışları sıkı kontrole bağlıken, örneğin bireylerin döviz taşıması yasakken, artık yurt dışından döviz giriş dövizle kredi alınması, bireysel veya kurumsal yatırımcıların yurt dışından menkul kıymet alıp satmaları ve bunun gibi dövizle ilgili pek çok işlem serbest bırakılmıştır.¹²¹

30 Temmuz 1981'de Sermaye Piyasası Kanunu kabul edilmiş, böylece kurulacak olan borsanın da hukuki çevresi hazırlanmıştır. Bu kanunla birlikte kurulan SPK'nın başlıca görevleri, sermaye piyasasının güvenli bir ortamda çalışmasını sağlamak, piyasanın geliştirilmesi için her türlü kararı almak, tasarruf sahiplerini korumak, menkul kıymetlerin halka arzına izin vermek, borsada faaliyet gösteren kuruluşların kurallar dahilinde kalmasını sağlamak, kendisine verilen her türlü mali

¹¹⁹ Oğuz Oyan, **Türkiye Ekonomisi**, Ankara, İmaj Yayıncılık, 1998, s. 8.

¹²⁰ Ahmet Turgut, Osman Zaim, **Türk Bankacılığında Etkinlik**, Ankara, Bilkanat İşletme ve Finans Yayınları, 1996, s. 28.

¹²¹ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, İstanbul, Güzem Yayınları, 1990, s. 461-465.

tabloyu incelemek ve duyurmak, Başbakanlık , Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığının istediği incelemeleri yapmak ve sermaye piyasalarına olan güveni arttırarak halkı tasarrufa teşvik ederek iktisadi kalkınmaya katılmasını sağlamaktır. SPK bu amaçla yeni bir menkul kıymetler borsasının alt yapısını, kurumsal ve yasal çerçevesini oluşturmuştur. Önce 6 Ekim 1984'te bu konuyla ilgili bir yönetmelik ve daha sonra da 26 Aralık 1985'te de İstanbul Menkul Kıymetler Borsası açılmıştır. Borsanın başlıca amacı atıl vaziyetteki birikimleri yatırımlara kanalize etmektir.¹²²

1990'lı yıllara girerken finansal piyasaları üç önemli gelişme etkilemiştir. Birincisi bastırılan ücret artış taleplerinin karşılanması, kamu finansman ihtiyacının Merkez Bankası kaynaklarından karşılanması yerine iç borçlanmaya başvurulması ve 1989 yılında kabul edilen 32 sayılı kararla sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesidir. Bu gelişmelerin etkisi ile yaşanan 1994 krizinde bankalar zararla karşılaşmışlar, sisteme olan güven zayıflamış ve zayıf bankalar kapanmıştır. Bankacılık sistemine olan güveni tekrar kazanabilmek amacıyla açıklanan 5 Nisan istikrar kararlarında mevduata %100 devlet güvencesi getirilmiştir.¹²³

Bankacılık sektörünü daha sağlam temeller üzerine oturtmak, Avrupa Birliği ile daha uyumlu hale getirmek, sektörde denetimi ve şeffaflığı arttırmak, sektörü daha iyi düzenleyebilmek amacıyla 4389 sayılı Bakanlar Kanunu ile Haziran 1999'da Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu kurulmuştur. Daha önce denetim ve düzenleme Merkez Bankası ve Hazine tarafından yerine getirirken artık bu görev BDDK'ya ve aynı zamanda siyasi etkilerden bağımsız bir otoriteye verilmiştir.¹²⁴

¹²² Mehmet Takan, **Bankacılık Teori, Uygulama ve Yönetim**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2001, s. 129-130.

¹²³ Mehmet Günal, **Merkez Bankasının Değişen Rolü ve Para Politikası Uygulamaları**, İstanbul, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, 2001, s. 62-67.

¹²⁴ Ahmet Kılıçoğlu, **Türk Bankacılık Sisteminde Yeni Dönem**, İktisat İşletme ve Finans Dergisi, Ankara, Yıl:15, Sayı: 174, 2000, s. 14.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE FİNANSAL LİBERALİZASYON SÜRECİ VE ETKİLERİ

2.1.FİNANSAL LİBERALİZASYON SÜRECİ

2.1.1. Kavram Olarak Finansal Liberalizasyon

Liberalizasyon genel olarak 1970’li yıllardan itibaren özellikle petrol krizi sonrası, gerek gelişmiş gerekse de gelişmekte olan ülkelerde ekonominin tüm kesimlerinde ortaya çıkan, ekonomide devlet müdahalelerinin en aza indiği ve piyasa mekanizmasının daha işler hale geldiği bir süreçtir. Finansal liberalizasyon ise bu işin finansal piyasaları ilgilendiren boyutudur. Finansal liberalizasyon hükümetlerin yabancı sermayeyi ülkeye çekmek, dünya finansal piyasaları ile bütünleşebilmek için finans sektöründeki baskı yada kısıtlamaların kaldırıldığı ve sermaye girişlerinin serbestleştiği bir süreçtir.¹²⁵

Liberalizasyon aslında yukarıda belirtildiği gibi piyasa mekanizmasının işlerlik kazanmasıdır. Böyle bir ekonomik ortamda ürün fiyatları, faktör fiyatları piyasadaki arz ve talebine göre belirlenir. Devletin ekonomiye müdahalesi en az seviyededir ve bireyler kendi ekonomik kararlarında fiyat mekanizmasına göre hareket ederler. Fiyat mekanizması işlerlik kazanır, çünkü ekonomide arz veya talebi yönlendirmek için fiyat ve miktar kısıtlamalarına gidilmez. Finansal liberalizasyonun dar anlamdaki tanımında mevduat ve kredi faiz oranlarındaki kısıtlamaların kaldırılması, geniş anlamdaki finansal liberalizasyonda ise döviz kontrollerinin azaltılması, yabancı yatırımcıların ülkede gerek doğrudan, gerekse de dolaylı (Portföy) yatırım yapabilmelerine izin verilmesini içermektedir. Diğer bir tanımlama ise iç ve dış finansal liberalizasyon şeklindedir. İç finansal liberalizasyon ekonomideki yerli para cinsinden borç alacak ilişkileri ile aktif talebi ile ilişkili kararları içeren kurumsal yapıdaki fiyat ve miktar kısıtlamalarının kaldırılmasıdır. Dış finansal liberalizasyon ise ülke içi yerleşikler ile yabancı yatırımcılar arasındaki borç alacak ilişkileri ile ilgili kurumsal yapıdaki miktar ve fiyat kısıtlamalarının kaldırılmasıdır. Buna örnek olarak Türkiye’de 1989 yılında Türk lirasında tam konvertibiliteye geçilmesi ile birlikte sermaye hareketlerinin serbestleşmesi gösterilebilir.¹²⁶

¹²⁵ İlhan Dağdelen, **Liberalizasyon**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, ISSN:1303-5134, 2004, s. 21.

¹²⁶ Jhon Wiliamson, Molly Mohar, **Finansal Liberalizasyon Üzerine Bir İnceleme**, (Çev. Güven Delice), Ankara, Liberte Yayınları, 2002, p. 9-11.

2.1.2. Dünyada ve Türkiye’de Finansal Liberalizasyon Süreci

2.1.2.1. Finansal Liberalizasyon Öncesi Durum

Liberalizasyon ile ilgili uygulamalara bakıldığında, sürecin daha çok finansal piyasalar üzerinde yoğunlaştığı görülür. Bunun sebebi 1970’li yıllarla birlikte özellikle 1973 petrol krizi sonrası gelişmiş ülkelerde yeni bir ekonomik düzenin benimsenmesi ve bunun tüm gelişmekte olan ülkelere de benimsetilmesi suretiyle yeni düzenin uygulama sahasının genişletilmesi gündeme gelmesidir. Bütünleşme süreci ise özellikle finansal piyasalar aracılığıyla yapılmıştır, çünkü bu yol yeni düzenin tüm dünyada işlerlik kazanabilmesi için daha kestirme bir yoldur.

1973 yılıyla birlikte uluslararası piyasalarda petrol fiyatlarındaki artışla birlikte petrolü hammadde olarak kullanan tüm sanayileşmiş ülke ekonomilerinde üretim maliyetlerini arttırmış, bu da enflasyona yol açmıştır. Böylelikle gelişmiş ülke ekonomileri bir stagflasyon sürecine girmiş, karlar düşmüştür. Bu da gelişmiş ülkelerin finansal piyasalarına yönelik fon talebinin düşmesine yol açmıştır. Bu sırada petrol ihraç eden ülkelerin petrol fiyatlarındaki artış yüzünden ihracat gelirleri hızla artmış ve biriken petro -dolarlar gelişmiş ülkelerin finansal piyasalarına yönelmiştir. Biriken bu fonlar iki şekilde kullanılmıştır. Bir kısmı gelişmekte olan ülkelere dış borç olarak gitmiş diğer bir kısmı da yine gelişmekte olan ülkelerin finansal piyasalarına yönelmiştir. Bu ikinci akımdan özellikle Güneydoğu Asya ülkeleri faydalanmıştır. Latin Amerika ve Afrika ülkeleri ise gelen bu fonları iyi değerlendirememişler ve dış borç krizine girmişlerdir.¹²⁷

2.1.2.2. Finansal Baskılamının Etkileri

1970’li yıllara kadar ekonomik kalkınma sürecinde finansal piyasaların önemi henüz anlaşılamamıştır. Ayrıca finansal piyasalardaki aksaklıkların ülke ekonomilerini nasıl etkilediği henüz net olarak ortaya konmamıştır. O yıllarda hala revaçta olan Neo-Klasik büyüme teorisine göre finansal varlıkların reel getirisi düştüğünde tasarruf ve yatırımlar artacağı gerçeği geçerlidir. Tasarruf ve yatırımın

¹²⁷ Ömer Faruk Çolak, **Finansal Piyasalar ve Politikası**, Üçüncü Baskı, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2000, s. 75-76.

artması ise ekonomik büyümenin hızlanması demektir. Para ve sermaye arasında tam ikamenin olduğu varsayılmıştır. 1970li yıllara kadar Keynezyen iktisada göre faiz oranlarının düşük olması tasarruf ve yatırımları olumlu etkilemiş bu da ekonomik büyümeyi tetiklemiştir. Düşük faiz oranları sermaye birikimini olumlu etkilemiştir. Son olarak Keynezyen iktisatta finansal piyasalara daha az önem verilmiştir.¹²⁸

Bu görüşlere Ronald Mc. Kinnon ve Edward Shaw adlı iktisatçılar karşı çıkmışlardır. Onlara göre para ve sermaye arasında tam ikame yoktur. İktisat politikalarında ana amaçlardan biri refahın artırılmasıdır. Bu da en iyi yönden üretim artışı ile gerçekleştirilebilir. Bunun için dört yol vardır; birincisi üretimin arttırılmasıdır. İkincisi üretim faktörlerinin daha yoğun kullanılması yani kapasite artışıdır. Üçüncüsü üretim faktörlerini katma değeri daha yüksek sektörlerde kullanmaktır. Dördüncü yol ise aynı üretim faktörleri ile daha çok ürün elde etmektir. İşte bu süreçlerin hepsinde tasarruf ve yatırımların arttırılması temel şarttır. Mc Kinnon ve Shaw reel sektörle ilişkili olan bu sürecin finansal boyutunun da olduğunu ortaya koymuştur. Öncelikle ekonomilerde finansal baskının olduğunu kabul etmişlerdir. Böyle bir ekonomik ortamda faiz oranlarına düşük bir tavan, zorunlu kredi uygulaması, bankalar için yüksek zorunlu karşılık oranları ve verimsiz bir informel kredi piyasası söz konusudur. Eğer enflasyonda söz konusuysa reel faizler negatif olur. Bu durumda parasal varlıkların getirisi de enflasyonun altında kalır ve cazibelerini yitirir. Tasarruflara olan talep düşer. Kredi mekanizması bozulur ve mali varlıklara olan talep düşer bu da finansal derinliğin azalması demektir.¹²⁹

Fon arz ve talebinde mevcut faiz oranlarının denge değerinden yapay olarak düşük belirlenmesi ilk başta firmaların yatırım maliyetlerini düşürür ve sermaye temin etmek daha ucuza gelir. Bu, firmalar için kısa vade de iyi olabilir ama uzun vade de bu süreç ekonomideki kredi mekanizmasının ve finansal aracılığın bozulmasına yol açar. Bankalar kredi verirken karlı ve katma değeri yüksek yatırım projelerine değil

¹²⁸ Selim Soydemir, **Türkiye’de Finansal Fon Akımları (1982-1993)**, Ankara, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, Yayın No: 122, 1995, s. 7.

¹²⁹ **A.g.e.**, s. 8.

daha az riskli yatırım projelerine kredi verir.¹³⁰ Artık kredi verirken bankalar için riskin büyüklüğü, teminatın olup olmaması, işlem maliyetlerinin büyüklüğü ve politik baskılar gibi faktörler önemli hale gelir. Uygulanan faiz tavanı bankaları risk almaktan caydırır. Bu durumda bankalar telafi edici kredi balanslarıyla bu faiz tavanından kurtulmaya çalışırlar. Firmaların ise kredi talebi düşer. Yine eğer sübvans edilmiş faiz oranı üzerinden bankalar kredi veriyorsa reel anlamda negatif faiz oranları ekonomideki batık kredilerin artmasında etkili olur. Diğer yandan tasarrufu daha az cazip hale getireceğinden gelirden tüketime ayrılan pay artar.¹³¹ Diğer finansal baskılamaların çok yaygın olmasıdır. Kredilerin hangi firmalara veya hangi sektöre verileceği, faiz oranlarının ne olacağı, bankacılık sektörüne giriş çıkışlar, cari işlemler üzerindeki döviz kontrolleri ve sermaye giriş çıkışları gibi konular hep devletin denetimindedir.¹³²

Finansal baskının olumsuz etkilerinden biri de devletin senyoraj gelirini arttırmak için mevduatları ve para tutmayı vergilendirmesidir. Amaç kamu açıklarını finanse etmektir. Bu süreçte devlet senyoraj gelirinin düşmemesi için parasal olmayan varlıkların talebine de kısıtlama getirir. Yine Türkiye örneğinde de görüldüğü gibi yüksek bir enflasyon oranı bu varlıklara olan talebi arttırır. Sonuçta bu süreç mevduat ve kredilerin reel faiz oranlarını düşürür ve finansal aracılık bozulma sürecine girer. Ayrıca finansal baskılama ve yüksek enflasyon aynı zamanda şirketlerin oto finansman imkanlarını da daraltır. Bu durumda da özel yatırımlar azalır ve kredi maliyetleri de düşük olduğu için yatırımların niteliği kötüleşir. Diğer yandan girişimciler piyasa göstergelerine göre değil devlete dayanarak ya da kurduğu siyasi ilişkilere dayanarak yatırım yapar. Girişimci piyasadaki karlı iş olanaklarını, Pazar fırsatlarını araştırıp takip etmek yerine üst düzey bürokratlar ve politika yapıcıları ile iyi ilişkiler kurarak işlerini yürütmeye çalışır. Devlet ile iyi ilişkiler kurmak 1980 öncesi Türkiye’de de bu durum özellikle ithalat, banka kredileri ve yatırım teşvikleri konusunda yaşanmıştır. Örneğin

¹³⁰Ichiroh Daitoh, **Financial Liberalisation Urban Unemployment and Welfare**, Journal of Development Economics 72 (2003), Elsevier Science, p. 164-165.

¹³¹ Başoğlu, Ceylan, Parasız, **a.g.e.**, s. 542.

¹³² Williamson, Mohar, **a.g.e.**, p. 23.

ithalatta ancak imtiyazlı belli bazı iş adamları izin alabilmiş (ithalat lisansı belgesi) ve bu da onlara büyük rantlar sağlamıştır.¹³³

Firmaların yeterli miktarda kredi bulamaması onları informel yada ikincil kredi piyasalarına yönlendirir. Böylece düzenlenmiş mali piyasalarla beraber informel kredi piyasası da gelişmeye başlar. Bu piyasa da faiz oranları daha yüksektir, çünkü artık finansal aracılık kalkmıştır. Finansal aracılığın kalkmasıyla fon arz ve talep edenler arasındaki vade uyumlaştırması, portföy çeşitlenmesi ile borç ödeyememe riskinin azaltılması, portföy yönetiminde ölçek ekonomilerinden faydalanılması ve bilgi edinme maliyetlerinin azaltılması gibi yararlar kaybolur. Son olarak finansal baskı dönemlerinde finansal kaynakların dağılımı fiyat dışı kriterlere göre (Siyasi bağlantılar, Adam Kayırma, Rüşvet gibi) yapıldığı için fiyatlar finansal aktiflerin negatif yada önemsiz derecede küçük getiriler meydana getirmesinde etkili olur. Ayrıca finansal aktiflerin fiyatları finansal aktiflerin göreceli kıtlığını doğru olarak yansıtmaz. Bu durumda da finansal aktiflerin fiyat hareketleri yatırımcılar için yol gösterici olamaz ve yatırımcıları yanıltır.¹³⁴

2.1.2.3.Finansal Liberalizasyon Sonrası

Finansal liberalizasyon süreci ile yukarıda ifade edilen finansal baskılamalar azaltılmıştır. Faiz oranları fon arz ve talebine göre belirlenmeye başlanmış, sermaye giriş çıkışları önündeki engeller azaltılmış, kambiyo rejimleri serbestleşmiş, dış ticaret daha serbest hale gelmiş ve kotalar azaltılmış, finansal piyasalara yeni ürünler sunulmuş ve finansal araçların çeşidi artmış, dünyadaki finansal piyasalar, teknolojik yeniliklerin uygulamaya geçirilmesi ile birlikte birbirlerine daha da yaklaşmışlardır. Finansal liberalizasyon süreci hızla yayılırken sürecin teorik altyapısı da oluşturulmuştur. Rudriger Dornbusch öncelikle stabilizasyon süreci için dört kategori belirlemiştir. Birincisi liberalizasyon (Stabilizasyon) programı Heteredoks yada Ortodoks olabilir. Ortodoks politikalar günümüzde IMF'nin uygulamış olduğu

¹³³ Ziya Öniş, **State and Market; The Political Economy of Turkey in Comparative Perspective**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Press, Faculty of Economics and Administrative Sciences, , Department of Economics, 1980, p. 244-245.

¹³⁴ Kanhaya E. Gupta, **Experiences With Financial Liberalisation (Nazım Kadri Ekinci, Financial Liberalisation Under External Debt Constraints; The Case of Turkey)** London, Kluwer Academic Publisher, 1997, p. 243.

daha keskin dönüşümler içeren sade programlardır. Ortodoks yaklaşım daha karmaşıktır, örneğin bu programda gelirler politikası, mali disiplin, sabit döviz kuru ve ücret, fiyat kontrolleri vardır. Liberalizasyon sürecinin diğer aşaması ise programın aşamalı mı (tedrici) yoksa şok (ani) bir strateji ile mi uygulanacağıdır. Ortodoks politikalar IMF ve Dünya bankası tarafından 1980’li yıllardan itibaren finansal liberalizasyon politikaları ile dünyadaki çeşitli gelişmekte olan ülkelerde (Arjantin, Brezilya, Şili, Türkiye İsrail, Bolivya gibi) uygulanmaya başlanmıştır. Bu programlara orta vadeli yapısal uyum ve liberalizasyon politikaları denmiştir. Buna göre programın önemli noktaları; parasal disiplin, mali disiplin, açık devalüasyon, ihracata verilen sübvansiyonlarda azalma, gerçekçi döviz kuru, üretim kaynaklarının ticari olmayan mallardan ticari mallar üretimine kaydırılması, ticaretin serbestleşmesi, kotaların tarifelerin azaltılması, faiz oranlarının piyasa aktörlerine bırakılması, yeni finansal piyasa ve araçların uygulamaya geçirilmesi, sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, enflasyonist baskıları hafifletmek için ücret artışı taleplerinin bastırılması, tasarruf oranlarını ve ihracat yapılabılır bir üretim artışı oluşturabilmek için gelir dağılımını orta ve üst gelir gurubu lehine yeniden dağıtılması gibi konulardır. Nitekim Türkiye’de de 1980 programıyla yapılan uygulamalar bu önlemler ile hayli paraleldir. Bu program aslında ortadoks- kademeli bir programdır¹³⁵

2.2 FİNANSAL LİBERALİZASYON’ UN ETKİLERİ

2.2.1. Giriş

Finansal liberalizasyon her ne kadar finansal piyasalardaki belirtilen aksaklıklara çözüm bulabilmek için köklü ve olumlu değişimler öngörmüşse de bazı durumlarda hedeflerinin gerisinde kalmıştır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde makro ekonomik istikrarsızlıklara, bankacılık krizlerine ve mali krizlere yol açmıştır. Bu durum her şeyden önce liberalizasyonun sonuçları ile değil, daha çok uygulanması ile ilgilidir.

¹³⁵ Hasan Ersel Yaman Aşıkoglu, **Financial Liberalisation in Turkey Central of the Republic of Turkey, (Deniz Gökçe, The Political Economy of Financial Liberalisation in Turkey)**, Ankara, Proceeding of a Conference Held in Washington / USA, 1990, p. 55-56.

2.2.2. Finansal Liberalizasyonun Olumlu Etkileri

2.2.2.1. Finansal Piyasalardaki Etkisi

Türkiye’de 24 Ocak 1980 yılında açıklanan istikrar programıyla finansal liberalleşme sürecine girilmiştir. Tüm dünyada olduğu gibi finansal piyasalardaki baskı ve kısıtlamalar tedrici olarak azaltılmış ve zamanla tam liberalleşmeye doğru gidilmiştir. Öncelikle iç finansal liberalizasyon bağlamında faiz oranları serbest bırakılmış, bankacılık piyasasına giriş çıkışlar kolaylaştırılmış, finansal işlemler ve borç alacak ilişkilerindeki düzenlemeler gevşetilerek işlem maliyetleri düşürülmüş, finansal piyasalarda yeni araçlar kullanılmaya başlanmıştır. Dış finansal liberalizasyon ile ilgili olarak sermaye giriş çıkışları serbestleştirilmiş, gerçekçi kur politikası uygulanmaya başlanmış, yerli yatırımcıların dış finansal piyasalarda veya yabancı yatırımcıların ev sahibi ülkenin finansal piyasalarında yatırım yapabilmesi kolaylaştırılmıştır.¹³⁶

Faiz oranları ise artık serbest piyasada belirlenmeye başlanmış, böylece finansal kaynakların tahsis etkinliği daha iyi sağlanmıştır. 1982 yılında kabul edilen Sermaye Piyasası Kanunu ile sermaye piyasası işlemlerine legal ve yapısal temel oluşturulmuştur. Zaten faizlerin serbest bırakılmasıyla maliyeti artan banka kredileri yerine sanayici getirilen vergi teşvikleri, yeni enstrümanlar gibi etkenlerle durumu iyileşen sermaye piyasalarına yönelmişlerdir. 1986 yılında İstanbul Menkul Kıymetler Borsasının kurulmasıyla da hisse senedi piyasasına devlet güvencesi gelmiş ve piyasa daha da genişlemiştir.¹³⁷

2.2.2.2. Bankacılık Sektöründeki Etkisi

Finansal liberalizasyon süreci bankacılık sektörlerinde de kendini göstermiş ve sektöre giriş çıkışlar kolaylaşmıştır. 1980'lere kadar ülkede ulusal bankacılık anlayışı hakimken, dış ticaretin gelişimi ve finansal piyasalarda meydana gelen değişikliklere uyum amacıyla yabancı bankaların girişi teşvik edilmiş, rekabet arttırılmıştır. Kredi dağılım mekanizması ile ilgili bankalar üzerindeki düzenlemeler

¹³⁶ Gupta, a.g.e., p. 244.

¹³⁷ Metin Sözen ve Diğerleri, *Anatolia, The Cradle of Civilisation, Witness The Republic*, İstanbul, Creative Publishing Ltd., 1999, s. 370-373.

kaldırılmış veya hafifletilmiştir. Ayrıca ekonomilerdeki finansal derinliğin artması için finansal hizmetlerin çeşidi ve kalitesi arttırılmış, geliştirilen yeni finansal politikalar ile mevcut para ve sermaye piyasalarının gelişimi hedeflenmiştir. Geliştirilen uluslararası bankacılık modeli ile bankalara bankacılıkla ilgili ya da bankacılıkla ilgisi olmayan finansal faaliyetler konusunda serbestlik verilmiştir. Bankalar faaliyetlerini geliştirebilmek ve büyüebilmek için en uygun fırsatları geleneksel bankacılık faaliyetlerinde görmüşlerdir. Diğer yandan bankaların bağımsızlığı arttırılmıştır.¹³⁸

Finansal liberalizasyon bankalara kendi ürünlerinin veya hizmetlerinin fiyatlarını belirleme imkanı vermiş, diğer yandan hisse senedi veya tahvil ihracında aracılık ve alım satım yapmaya başlamışlar, gerek müşterileri gerekse de kendileri adına menkul kıymet portföyü oluşturup işletmeye başlamışlar, sigorta piyasasına girmişler, finansal olmayan firmalara iştiraklerde bulunmuşlar ve döviz alım satımı yapmaya başlamışlardır. Türkiye örneğini düşünürsek, sektöre yabancı bankalar girmesiyle sektördeki oligopolistik eğilimleri azalmış ve rekabet artmıştır. Bu süreçte sektörde verimlilik artmış genel giderler düşmüş ve teknolojik yeniliklerin sektöre adaptasyonu mümkün olmuştur. Teknolojik gelişmelerin sektörde daha çok kullanılması sağlanmış böylelikle hem maliyetler düşmüş hem de hizmet kalitesi artmıştır.¹³⁹

2.2.2.3. Uluslararası İlişkilere Etkisi

Finansal liberalizasyon geçiş ile birlikte daha önce uygulanan ithal ikameci sanayileşme stratejisi yerini ihracata dayalı sanayileşme stratejisine bırakmıştır. Sanayiciler için sorun olan fiyat kontrolleri kaldırılmış, yerli ve yabancı sermaye yatırımları için istenen minimum ihracat taahhütleri kaldırılmış, hızlı amortisman uygulamasına geçilmiş ve yabancı paranın yurtiçi dolanımı, alım satımı serbest bırakılmıştır. Böylelikle sanayiciler ihtiyaçları olan hammadde ve malzemeleri dünya fiyatlarından ithal etme imkanına kavuşmuşlardır. Yine döviz kurlarının dünyadaki dalgalanmalara paralel olarak ve enflasyon oranı da dikkate alınarak gerçekçi olarak

¹³⁸OECD Economic Surveys, Turkey, **Annex IV Financial Market Liberalisation in Turkey**, Supplement No:1, December, 2001-2002, p. 184.

¹³⁹ OECD Economic Surveys, **a.g.m.**, p. 184.

belirlenmeye başlanması ihracatı olumlu etkilemiş ve ihracat hızla artmıştır. Diğer yandan dış ticaretin gelişimine yardımcı olması amacıyla serbest bölgeler faaliyete geçirilmiştir. Vergi mevzuatı da özel teşebbüsün ve dış ticaretin gelişebilmesi için yeniden ele alınmıştır.¹⁴⁰

2.2.3. Finansal Liberalizasyonun Olumsuz Etkileri

2.2.3.1. Kontrol Mekanizmalarının Zayıflaması

Finansal liberalizasyonun olumsuz etkilerinden öncelikle piyasalar üzerinde kamu otoritelerine kontrol imkanı sağlayan dinamiklerin zayıflamasından bahsedilebilir. Honohan ve Stigliz'e göre finansal liberalizasyon sürecinden önceki finansal baskılama dönemlerinde uygulana gelen regülasyonlar, rasyonel kararlara göre değil, sektörel önceliklere göre uygulanmıştır. Bu sistemde teknolojik imkanlardan yeterince yararlanamamış ve bazı sektörler (Bankacılık gibi) zayıf kalmıştır. Finansal baskılama dönemlerinde izlenen politikalar ise olumsuz eleştiriler getirilse de daha sağlamdır. Örneğin bir kriz ile karşı karşıya kalındığı zaman politika yapıcıların ellerinde daha sağlam araçlar olabilmış, sistem dışına çıkan unsurlar hemen tespit edilip düzeltilebilmiştir. Bu politikalar gayet açık ve nettir. Ancak finansal liberalizasyon ile birlikte politika yapıcılarının kapasitelerinin de üzerinde bir takım sofistike ve daha çok bilgi edinmeyi gerektiren ve dolaylı kontrol imkanı sağlayan kontrol mekanizmaları devreye girmiştir. Uygulanan politikalar yeterince adil değildir ve regülasyon kuvveti zayıftır. Ayrıca karar mekanizmalarının bağımsızlığı da azalmıştır Dolayısıyla sağlam ve ihtiyatlı nitelikteki finansal sınırlamalar ve izlenen politikalar, liberal dönemdeki politikalara göre daha iyidir.¹⁴¹

2.2.3.2. Makroekonomik İstikrarsızlık

Diğer yandan finansal liberalizasyon makroekonomik değişkenleri de etkiler. Literatürde finansal liberalizasyonun uygulanması ile ilgili üç çeşit görüş vardır. Buna göre ödemeler bilançosundaki sermaye hesabının serbestleştirilmesi, sermaye giriş çıkışlarında istikrarsızlığa ve volatil nitelikte döviz hareketlerine yol açar.

¹⁴⁰ Sözen ve Diğerleri , **a.g.e.**, s. 368.

¹⁴¹ Gerard Caprio, Patrick Honohan, Joseph Stigliz, **Financial Liberalisation How Far How Fast ?**, Journal of Comparative Economics 32 (2004), p. 364, <http://www.elsevier.com/jce> (20 Şubat 2005).

Bu yüzden sermaye hesabı ancak dış ticaret ile ilgili gerekli reformlar yapıldıktan ve üretimde gerekli yapısal dönüşümler gerçekleştirildikten sonra serbestleştirilmelidir. Diğer bir görüşe göre reel döviz kurlarındaki istenmeyen hareketlerden kaçınabilmek için döviz kurları serbest dalgalanan kur şeklinde olmalı ve tam konvertibilite sağlanmış olmalıdır. Bu döviz kuru uygulaması ticari reformlardan önce yürürlüğe girmelidir. Dolayısıyla bu mantığa göre liberalizasyona başlamadan, öncelikle sermaye hesabı serbestleştirilmelidir. Bu iki farklı strateji hem gelir dağılımı hem de kaynak dağılımında etkili olur. Bu açıdan bakıldığında liberalizasyonda uygulanacak strateji önemlidir.¹⁴²

Liberalizasyon sonucunda Mc.Kinnon- Shaw hipotezine göre faiz oranlarının piyasa güçleri tarafından gerçek değerinde belirlenmesiyle tasarruflar ve yatırımlar artacak, krediler verimli ve katma değeri yüksek yatırım projelerine verilecek ve ekonomik büyüme hızlanacaktı. Ancak yapılan uygulamalar göstermiştir ki bazı ülkelerde liberalizasyonun bu etkileri olumsuzdur. Winjbergen (1983) ve Taylor (1983) yaptıkları çalışmalarda faiz oranlarının serbest bırakılmasının ve finansal aracılığın gelişmesinin ancak atıl, aylak vaziyetteki fonların finansal sisteme çekilmesiyle kendisinden bekleneni verebileceğini belirtmişlerdir. Granger nedensellik testlerinde finansal aracılık ve ekonomik büyüme arasında pozitif ilişki bulunmuş ve finansal aracılığın gelişiminin ve faiz oranlarındaki artışın ekonomik büyümeyi olumlu etkilediğini Gupta (1984), Lanyi and Saraçoğlu (1983), Fry (1988), Gelb (1989), Polak (1989) adlı iktisatçılar göstermişlerdir. Ancak bazı çalışmalarda faiz oranlarının büyüme üzerinde çok az bir etkisinin olduğu Mikessel and Zinsler (1972), Giovanni (1983), Sjaastad (1983), çalışmalarında belirtmişlerdir.¹⁴³

2.2.3.3. Asimetrik Enformasyon ve Tersine Seçim

Liberalizasyonun diğer bir olumsuz etkisi sermaye piyasaları ve tersine seçim problemi ile ilgilidir. Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda kurumsallaşmış bir sermaye piyasası ya hiç yoktur ya da sığdır. Ayrıca piyasalarda oligopolistik eğilimler kuvvetlidir. Yani piyasalar tam rekabetten uzaktır. Piyasalardaki menkul kıymetler ile

¹⁴² Ersel, Aşıkoğlu, a.g.e., s. 57-58.

¹⁴³ A.g.e., s. 59-60.

ilgili bilgiler tam değildir ki bu da tersine seçim denilen sorunu doğurmaktadır. Tersine seçim ile birlikte makroekonomik istikrarsızlık kredi hacmini daraltmakta, zayıf bir piyasa denetimi mevduatlara verilen devlet güvencesi ile birleştiğinde ahlaki tehlike'ye (moral hazard) yol açmaktadır. Böylece bankaların riskli yatırımlara verdikleri kredi miktarı yüksek olmaktadır. Dolayısıyla bu faktörler dikkate alınmadan yapılacak olan liberalizasyon çabaları zarara yol açacaktır.¹⁴⁴

2.2.3.4. Spekülatif Sermaye Hareketleri

Liberalizasyon sürecinde özellikle sermaye serbestleştirilmesi daha önce Neo-Klasik iktisat teorisinde de belirtilen faydaların çoğunu sağlayamamıştır. Neo-Klasik teoriye göre yerli tasarruflar kalkınmada yetersiz kalırsa, yabancı tasarrufların kullanılması yatırımların gerçekleştirilmesi için gereklidir. Ayrıca yabancı sermaye beraberinde teknoloji, rekabet ortamı, yeni istihdam olanakları, döviz rezervlerinin kuvvetlenmesi ve sermaye açığının kapanması gibi olumlu unsurları da beraberinde getirecektir. bu amaçla sermaye hareketleri iki tipte gerçekleşmiştir.¹⁴⁵

Birincisi (doğrudan) yabancı sermayenin direkt olarak yeni fabrikalar kurması, yeni makine ve teçhizatın ülkeye gelmesi, alt yapının güçlendirilmesi şeklindedir. İkinci tip sermaye hareketi (dolaylı) sadece o ülkenin para ve sermaye piyasalarındaki mevduat sertifikası, tahviller, hisse senetleri ve çeşitli ticari kağıtların alım satımı şeklinde gerçekleşmiştir. Aslında önemli olan doğrudan sermaye yatırımlarıdır Ancak yabancı sermaye genellikle dolaylı yatırım şeklinde gelmiştir. Kısa vadeli sermaye akımları faiz ve döviz kuru arasındaki dengesizliklerden kaynaklanan arbitraj özelliğine dayanan, istikrarsız sıcak para hareketi niteliği taşımaktadır. Yani spekülatiftir. Bu yüksek likidite nedeniyle portföy yatırımları kısa vadeli banka kredileri ile birlikte riskli bir sermaye akımı olarak görülmekte ve krizlerin başlamasında önemli rol oynamaktadır. Bu süreçte bankaların açık pozisyonları artar, yerli para aşırı değerlenir, ödemeler dengesi bozulur, üretken

¹⁴⁴ Ersel, Aşkoğlu, **a.g.e.**, s. 61.

¹⁴⁵ Serap Durusoy, **Finansal Liberalleşmenin Sorgulanmasının Nedenleri**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, 2000, <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/tem2000/finans.htm>, (23. 02. 2005).

yatırımlar önemini kaybederek spekülâtif yatırımlar değeri kazanır.¹⁴⁶ Eğer o ÷lkede yeterince gelişememiş, sığ finansal piyasalar varsa, bütçe açıklarından dolayı mali sistem disiplinsizse ve yüksek enflasyon mevcutsa bu durumda kısa vadeli sermaye hareketleri ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemekte, finansal krizlere neden olabilmekte ve Merkez Bankasının ekonomiyi yönetmesini güçleştirmektedir. Sadece kısa vadede ödemeler dengesi açıklarının kapatılmasına ve devletin kısa vadeli cari giderlerinin finansmanına yaramaktadır.¹⁴⁷

2.2.3.5. Devletin Ekonomideki Yönlendirici Etkisinin Azalması

Neo-Klasik iktisada göre devletin piyasa başarısızlıklarını önlemek için piyasalara müdahale etmesi etkinsizliği daha da arttırır. Bu yüzden devlet müdahaleleri en aza inmelidir. Piyasa mekanizması dışarıdan müdahaleler olmadığı müddetçe pareto optimumu sağlayacaktır. Ancak liberalizasyon sürecinde Neo-Klasik teörinin bu öngörüsün de doğru olmadığı Güney Kore ve Japonya örneğinde gör÷lmüştür. Bu ÷lkelerde 1997’de yaşanan finansal krizde sermaye giriş çıkışlarındaki aşırı serbestlik önemli rol oynamıştır.¹⁴⁸

Finansal liberalizasyon sürecinde sermaye hesabının serbestleşmesi ile hızlanan kısa vadeli spekülâtif nitelikli sermaye akımları bazı durumlarda ÷lkedeki karar otoriterlerinin gücünü azaltır. Örneğin yüksek veya kronik enflasyonun gör÷ldüğü bir ekonomide enflasyonu düşürmek için sabit döviz kuru politikası uygulanması yerli parada aşırı değerlenmeye yol açabilir. Bu süreçte Merkez Bankasının kurları devam ettirebilmesi veya para programı uygulaması zordur. Merkez Bankasının piyasaları yönlendirirken kullandığı önemli enstrümanlardan biri açık piyasa işlemleridir. Merkez Bankası bununla yurt içindeki aktiflerin verimlerinde değışiklikler yaparak programını uygular. Ancak dışa açık, kısa vadeli sermaye hareketlerinin yoğun olduğu bir ekonomide Merkez Bankasının bu müdahaleleri dış borç alma ve verme aracılığı ile hızla arbitraja uğrayarak dengelenir. Merkez

¹⁴⁶ Durusoy, a.g.m., (23. 02. 2005).

¹⁴⁷ Muhsin Kar, M. Akif Kara, **Türkiyeye Yönelik Sermaye Hareketleri ve Krizler**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, 2003, <http://www.foreigntrade.gov.tr.>, (24.02 2005).

¹⁴⁸ M.Mustafa Erdoğan, **Strong Satate and Late Industrialization, The Korean Case**, 1998, M.Ü.İ.İ.B.F. dergisi Özel Sayısı, Cilt:XIV,İstanbul, s. 180-181.

bankasının aktifleri ise bu değişimlere eşit olarak ancak zıt yönde değişir. Böylelikle para otoritesinin finansal piyasalar üstündeki kontrolü azalmış olur. Tabii bir de dolarizasyon denilen yerli paradan kaçış ta Merkez Bankasının piyasalar üstündeki etkisini azaltmaktadır.¹⁴⁹

2.2.3.6. Reel Sektöre Etkileri (Crowding-Out)

Diğer bir husus reel sektörle ilgilidir. Finansal liberalizasyon sürecinde büyümenin, istihdamın, tasarrufların, yatırımların ve toplam çıktının artırılması öngörölmüş ancak çoğu ülkede gerçekleştirilememiştir. Yapılan araştırmalar ,Warman ve Thirlwall, 1994 (Meksika üzerinde), De Melo ve Tybout, 1986 (Uruguay üzerinde), Giovanni, 1985, Gelişmekte olan 64 ülke üzerinde, faiz oranlarındaki artışın tasarrufları çok önemsiz derecede olumlu etkilediğini ortaya koymuştur. Durum Türkiye içinde geçerlidir. 24 Ocak 1980 istikrar programıyla piyasalarını liberalleştiren Türkiye’de tasarruf oranlarının artışı istenen seviyelerde olmamıştır. Türkiye için diğer bir nokta özel sektör yatırımlarının dışlanması (Crowding out) etkisinin görülmesidir. Özel sektör tasarruf oranları arttıkça kamu borçlanması da buna paralel olarak artmış, ve devlet yüksek faiz oranlarından borçlanmıştır. Bu da reel faizlerin yükselmesine neden olmuştur. Reel faizlerin yükselmesi ise özel sektör yatırımlarının düşük kalmasına yol açmış ve buna bağlı olarak da yatırımlar üretken değil spekülative, kısa vadeli ve risksiz yatırımlara (Devlet Tahvili almak gibi) yönelmiştir. Banka kredilerinde de 1980-1990 arasında önemli bir artış görülmemiştir.¹⁵⁰ Finansal liberalizasyon sonrasında tasarruf oranları 1990’lı yıllara kadar artmamış aksine düşüş göstermiştir. Özellikle kamu sektörü tasarruf oranları negatif oranlara gelmiştir. Toplam tasarrufların milli gelire oranında önemli bir artış görülmemiştir. Dolayısıyla Mc Kinnon Shaw hipotezinde belirtilen faiz oranları ile tasarruflar arasındaki pozitif ilişki zayıf kalmıştır.¹⁵¹

2.2.3.7. Tüketim Etkisi

Finansal serbestleşmenin tüketim etkisi tartışmalıdır. Bazı iktisatçılar finansal serbestleşme sürecinde örneğin bankalar üzerindeki düzenlemelerin, faiz

¹⁴⁹ Nurdan Aslan, **Uluslar Arası Özel Sermaye Akımları; Portföy Yatırımları ve Sıcak Para Hareketleri**, İkinci Baskı, İstanbul, Türkmen Kitabevi, 1997, s. 37.

¹⁵⁰ Murat A. Yülek, **Financial Liberalisation and The Real Economy; The Turkish Experience**, Ankara, Capital Market Board of Turkey, Publication Number: 110, 1998, s. 19-20.

¹⁵¹ **A.g.e.**, s. 22-27.

oranlarının daha serbest hale getirilmesinin ve kredi tayinlemesinin kaldırılmasının tüketim artışına ve uzun vade de hem tüketicilerin bireysel borçlarının hem de devletlerin iç ve dış borçlarının artacağını öngörmüşlerdir. Örneğin İsviçre'deki finansal serbestleşme sürecinde Türkiye'dekine benzer gelişmeler yaşanmıştır. İsviçre de öncelikle 1978-80 yıllarında bankaların mevduat faiz oranları deregüle edilmiş, 1980 yılında finansman bonolarının faizleri ve sigorta şirketlerinin açtığı kredilerde uyguladığı oranlar deregüle edilmiştir. 1983 yılında bankaların bono tutma zorunluluğu kaldırılmış ve 1985 yılında banka kredi faizleri ve döviz kontrolleri üzerindeki sınırlamalar kaldırılmıştır. Bu süreçte ülkedeki tüketim harcamaları endeks olarak 103'ten 1985 yılında 136'ya çıkmıştır. Bundan kısa bir süre sonra da 1991-1993 yılları arasında ülke ağır bir ekonomik bunalıma girmiş, işsizlik %1.6'dan %8,2'ye çıkmış, milli gelir ve tüketim harcamaları hızla düşmüş ve tüm bankacılık sistemi topluca çökme noktasına gelmiştir.¹⁵² İsviçre gibi pek çok ülkenin 80'li ve 90'lı yıllarda buna benzer ağır ekonomik krizlere sürüklenmesi, finansal liberalizasyona karşıt eleştirel görüşlerin çoğalmasına ve finansal liberalizasyonun sorgulanmasına neden olmuştur.

2.2.3.8. Finansal Krizler

Finansal krizlerin en önemli olumsuz etkisi finansal krizlere sebep olmasıdır. Finansal krizler ekonominin temel aktivitelerinde ve reel sektör üzerinde ciddi etkileri olan ve bu mekanizmaların işleyişini bozan, finansal piyasalardaki çöküşler veya dalgalanmalardır. Bu durumda tüm finansal piyasalarda, para ve menkul kıymetler piyasasında veya bankacılık sektöründe temel işlevler büyük ölçüde aksar ve fonksiyonlarını yerine getiremezler. Finansal krizlerin başlangıç sebepleri bazen¹⁵³

2.2.3.8.1. Finansal Kriz Türleri

Literatürde çeşitli finansal kriz türleri mevcuttur.

1)-İlki Döviz krizi olarak da adlandırılan *para krizleridir*. Para krizleri bir ülke parasına yönelik, yada bir ülkede uygulanmakta olan para programına yönelik spekülasyon nitelikteki sermaye hareketleri sonucunda yerli paranın değerinin hızla

¹⁵² Torben M. Andersen, Karl O. Moere, **Financial Liberalisation and Macroeconomic Stability**, USA, Blackwell Publishers, Copyrighting Scandinavian Journal of Economics, 1996, p. 117-118,123.

¹⁵³ Muharrem Afşar, **Finansal Krizler ve Türk Bankacılık Krizleri Üzerine Etkisi**, Eskişehir, T.C.Anadolu Üniversitesi Yayın No: 1558, İkt. ve İd. Bil. Fak. Yayın No: 183, 2004, s. 77-78.

düşmesi yada döviz rezervlerinin hızla erimesi ve buna karşı faiz oranlarının hızla yükseltilmesi durumunda para krizi söz konusu demektir. Diğer bir kriz türü *Bankacılık krizleridir*. Burada bankaların yükümlülüklerini yerine getirememeleri söz konusudur. Bankaların bilançoları kötüleşir ve aktif kalitesi düşer. Ayrıca geri ödenmeyen krediler hızla artar. Bankacılık krizlerinde oluşan panik havası bekleyişlerin daha da kötüleşmesine neden olur. Bu süreçte yatırımcılar reel varlıklarını piyasada paraya dönüştürüp likit pozisyona geçmek isterler. Bu süreçte varlık fiyatları hızla düşer. Bu değişimler yüzünden piyasadaki diğer yatırımcılarda panik havasına girer. Oluşan panik havası sağlam bankaları dahi zor duruma sokabilir.¹⁵⁴ Üçüncü olarak *dış borç krizlerinden* söz edilebilir. dış borç krizleri ülkenin kamu veya özel sektöre ait dış borçlarının ödenememesi durumunda ortaya çıkar. Bu durumda ülke ya moratoryum ilan eder ya da dış borçlarda konsolidasyona gidilir.¹⁵⁵

2.2.3.8.2. Finansal Krizlere Neden Olan Faktörler

Finansal krizlerin ortaya çıkmasına neden olan faktörler kısaca dört başlık altında toplanabilir; Finansal sektör bilançosunun bozulması, faizlerin yükselmesi, belirsizliğin artması ve mali sektör dışı bilançolardaki bozulma. Finans sektöründeki kurumları bilançolarının bozulması onların borç verme gücünü zayıflatır. Borç verme gücünün azalması ise kredi hacminde düşüğe bu da yatırımlarda azalmaya yol açacaktır. Yatırımlardaki azalma ise uzun dönemde ekonomide daralmaya yol açacaktır. Örneğin bankaların bilançolarında meydana gelen bozulma şiddetli olursa, bu tüm sektöre yayılır ve oluşan panik havasıyla sağlam bankalar dahi zor duruma düşebilir. Faizlerde beklenmedik yükselişlerde bankalar için tehlikelidir, çünkü bu yükselişler bankaların aktiflerinin değerinin düşmesine yol açar. Genellikle bankaların pasifleri kısa vadeli aktifleri ise uzun vadelidir. Aktiflerde meydana gelen azalma ise kredilerde daralma meydana getirir. Diğer bir faktör ekonomideki belirsizliğin artmasıdır. Post keynezyen kriz modelinde önemli bir yeri olan belirsizlik hali, borç verenlerin iyi yatırım projeleri ile kötü yatırım projelerini birbirinden ayırmasını güçleştirir. Ahlaki tehlike ve hatalı seçim yapma ihtimali arttığı için daha az borç verme eğilimine girerler. Finans dışı sektördeki bilançoların bozulması da olumsuz

¹⁵⁴ Afşar, a.g.e., s. 92.

¹⁵⁵ Gülten Demir, *Asya Krizi ve IMF*, İstanbul, Der Yayınları, 1999, s. 65.

etkilere neden olur, çünkü bu bozulma hatalı seçim ve ahlaki tehlike krizini ağırlaştırır. Beklenmedik bir sebepten (Devalüasyon gibi) kaynaklanan bilançolardaki bozulma yatırım ve üretimi düşürür.¹⁵⁶

2.2.3.8.3. Finansal Krizleri Açıklayan Modeller

2.2.3.8.3.1 Yeni Keynesgil Finansal Kriz Modeli

Yeni Keynesçilere göre finansal krizlerin temelinde bankacılık sistemi vardır, çünkü bankacılık ekonomideki konjonktürel dalgalanmaların ve ekonomik aktivite seviyesinin önemli bir belirleyicisidir. Yeni Keynesçilere göre finansal kriz tersine seçim ve ahlaki tehlike problemlerinin finansal piyasalarda ağırlaşması ile oluşur. Bu iki problemin kaynağı da asimetrik bilgidir. Finansal kriz ortamının yarattığı bu karmaşada da fonlar etkin şekilde kullanılamaz, verimli yatırım alanlarına kaydırılmaz.¹⁵⁷

Yeni Keynesgil finansal kriz modelini daha iyi anlamak için *asimetrik bilginin* ne olduğunun incelenmesi gerekir. Asimetrik bilgi bir finansal sözleşmede sözleşmeye taraf olan kişilerin birbirleri ile ilgili olarak farklı bilgilere sahip olmalarıdır. Örneğin bir yatırım projesinin finansmanına yönelik kredi almak isteyen bir yatırımcı ile bu projeye krediyi verecek olan bankayı düşünelim. Bu noktada yatırımcının kendi projesi ile ilgili bilgisi, yani projenin uygulanabilirliği, taşıdığı riskler ve geri ödeme süresi gibi, bankanın sahip olduğu bilgidен daha fazladır. Yani borç isteyen bankaya göre daha avantajlıdır. İşte bu durum iki olumsuz sonuca yol açar; tersine seçim (adverse selection) ve ahlaki tehlike (moral hazard).¹⁵⁸

Bu problemler ilk olarak Akerlof (1970) tarafından modellenmiştir ve limon problemi olarak tanımlanmıştır. Piyasada iyi yatırım projesi ile kötü yatırım projesi (limon) vardır. Borç veren, yatırım projelerinin iyi veya kötü oluşunu, alçak

¹⁵⁶ Erişah Arıcan, **Gelişmekte Olan Ülkelerde İstikrar Politikaları: Türkiye**, İstanbul, Derin Yayınları, 2002, s. 26-28.

¹⁵⁷ Gökhan Karabulut, **Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizlerin Nedenleri**, İstanbul, Der Yayınları, 2002, s. 8.

¹⁵⁸ Trevor M. Sikorski, **Financial Liberalisation in Developing Countries**, New-York, Edwar Elgar Publishing Company, 1996, p. 104-105.

veya yüksek risk taşıdığını yeteri kadar bilemez. Bu durumda borç veren piyasadaki tüm yatırım projeleri için kendi kafasından ortalama bir risk belirler ve buna göre borçlanma koşullarını (vade, faiz gibi) belirler. Bu durumda da piyasadaki daha iyi yatırım projesine sahip olanlar, daha kötü yatırım projesine sahip olanlar ile aynı koşullarda borçlanmış olur. Halbuki daha kötü yatırım projelerine göre faizler daha düşük olmalıdır. Böylelikle iyi yatırım projeleri piyasadaki çekilir. Yani fonların daha verimli kullanılabileceği, daha yüksek katma değer yaratan, karlı ve tabii ki ekonomik büyüme için elzem olan bu yatırımlar yerine, fonların verimsiz kullanıldığı ve kaynak israfına, verimsiz kaynak dağılımına yol açan yatırım projeleri piyasada kalmış olur.¹⁵⁹

Asimetrik bilgi ile birlikte finansal piyasalarda kredi tayinlaması görülür. Yani bazı yatırımcılar mevcut kredileri, koşulları yüzünden geri çevirirler, çünkü faizler ne kadar yükselirse tersine seçim problemi o kadar artar. Dolayısıyla tersine seçim en riskli yatırım projelerine sahip olanların daha yüksek bir faiz oranından borçlanması ve daha iyi yatırım projelerine sahip olanların piyasadaki çekilmesidir. Eğer borç verenler daha riskli yatırım projelerini iyi tanımlayamazsa daha az miktarda kredi verme eğilimine girerler ve bu da piyasadaki kredi hacmini düşürür, faizleri arttırır.¹⁶⁰

Eğer piyasada da kredi talebi fazlası varsa yüksek faizler kredi piyasasında dengeye ulaşılmasına sağlayamayacaktır, çünkü faizlerin yüksek olmasının nedeni talep fazlalığı değil arz eksikliğidir. Ahlaki tehlike ise borç alanların borcu ödemesini zorlaştıran tüm faaliyetlerdir. Bu faaliyetler borcun geri ödenmeme riskini arttırır. Bu kredi alanın almış olduğu krediyi kişisel çıkarları için kullanması veya zimmetine geçirmesi gibi yollarla gerçekleşebilir ya da projesi riskli olsa dahi kişi kendi gücünü veya statüsünü arttırabilmek için krediyi almaktan çekinmez. Sonuçta borç veren ve alan arasındaki bu güdülenme farklılıkları projenin optimumun seviyenin altında kalmasına yol açar. Kaynaklar verimli kullanılmamış olur, yatırımlar ve ekonomik büyüme yavaşlar. Faiz oranlarının yükselmesiyle en yüksek faizi karşılayamayacak

¹⁵⁹ Skorski, a.g.e., p. 104-105.

¹⁶⁰ R. Glenn Hubbard, **Financial Markets and Financial Crisis ; Asymmetric Information and Financial Crisis: A Historical Perspective (Frederick S. Mishkin)**, London, The University of Chicago Press, 1991, p. 71-72.

kadar iyi yatırım projeleri piyasadan çekilir. İşte bu kredi tayinlaması finansal krizin başlangıcıdır.¹⁶¹

2.2.3.8.3.2. Post Keynesçi Finansal Kriz Modeli

Post Keynezyen finansal kriz modeli Minsky'nin finansal kırılganlık hipotezine dayanır. Buna göre kapitalist ekonomiler fiyat ve istihdamı sağlamada istikrarsızdır. Ekonomide kalıcı bir dengesizlik vardır. Yatırımların finansmanı süreci zamanla spekülâtif ve konjonktürel bir yapıya dönüşebilir. Bu durumda ekonomik istikrarsızlığın kaynağı kapitalist finans yapısıdır. Modelde daha önce Keynes tarafından ifade edilen borç veren riski ve borç alan riskine dayanarak firmanın yatırımlarını öz kaynaklarıyla finanse etmesi ile dışarıdan finanse etmesi arasında bir fark olduğu ifade edilir. Borç veren riski asimetrik enformasyon sebebiyle yüksektir. Borç alan ise borcu arttıkça riski artar. Bu iki çeşit risk yatırımların seviyesini etkiler.¹⁶²

Minsky burada üç çeşit finans birimi tanımlar; Hedge, Spekülâtif ve Ponzi finans birimleri. Birincisinde firmanın nakit girişleri daima firmanın ana para ve faiz ödemelerini geçer. Gelecekteki nakit girişlerinin kapitalize edilmiş hali gelecekteki ana para ve faiz ödemelerinin kapitalize edilmiş halinden yüksektir. İkincisinde de firmanın değeri daima pozitifdir ama bazen nakit girişleri nakit çıkışlarından az olabilir. Bu uzun vadeli yatırımlar için geçerlidir. Firma kısa vadeli borçlanmıştır. Bu durumda firma nakit girişleri ana para ve faiz ödemelerini aştığında firma yeniden borçlanacaktır ve eğer o dönemde faizler yüksekse firmanın borcunu ödememe riski artar. Üçüncü birimde ise firmanın borcunu ödeyebilmesi borç almasına bağlıdır. Eğer ekonomideki bu ponzi ve spekülâtif finansman tipi ne kadar çok artarsa, finansal kırılganlık da o kadar artar. Firmanın borç gelir oranının belli bir noktanın üstünde olması, firmanın borçlarını ödeyememesi demektir. Bu durumda firma ya borçlanacak ya da varlıklarını satacaktır. Varlıklarını satması (Sermaye kaybı) tüketim ve yatırımda bir azalmaya daha yol açacak ve oluşan zincirleme reaksiyon tüm ekonomiyi saracaktır¹⁶³

¹⁶¹ Hubbard, a.g.e., p. 7.

¹⁶² Karabulut, a.g.e., s. 14-16.

¹⁶³ A.g.e., s. 14-16.

Minsky'e göre ekonomide önce bir genişleme dönemi başlar bu dönemde karlar beklenen karı geçer, borçluluk ve yatırımlar hızla artar. Bu genişleme fiyatlarda yukarı doğru baskı yapar. Fiyat artışları hane halklarında ve firmalarda spekülâtif hareketlerin artmasına neden olur. Spekülâtif hareketlerin artması faizleri, paranın dolanım hızını ve fiyatları arttırır. Bu süreçte finansman biçimi hedge finansmandan spekülâtif finansmana, sonra da ponzi finansmana dönüşür, çünkü ponzi finansmanın yaygınlaşması kapitalizmin kendi dinamiklerinde zaten vardır. Spekülâtif finansmanı kullanan firmalarda varlıklar yükümlülüklerden daha uzun vadeli. Uzun vade de meydana gelen faiz artışları aktiflerin fiyatının yükümlülüklerin fiyatına göre daha çok düşmesine yol açar. Zamanla spekülâtif finansmanın yaygınlaşmasıyla bu firmaların fon talebinin faiz esnekliği düşer. Bu da faizlerin daha da yükselmesine ve ponzi finansmanın yaygınlaşmasına neden olur. Bu süreçte artık bankalar daha az atıl rezerv tutup daha çok kredi verirler. Yani güvenlik marjlarını azaltırlar. Böylece ekonomide borçluluk oranı hızla artar.¹⁶⁴

Post Keynezyen teori Keynes'in belirsizlik kavramını asimetrik enformasyonla birleştirerek açıklamaya çalışır. Belirsizlik iki sebepten kaynaklanır; tarihi zaman ve düşünsel zaman. Tarihi zaman devamlı ileriye dönüktür ve değiştirilemez. Geleceğe dönük olduğu için de belirsizlik oluşturur. Düşünsel zaman ise ileri geri hareket edebilir. Düşünsel zamana göre ekonomik analizler yapılabilir ama tarihi zamana göre ekonomik analizler yapılamaz. Burada da Keynes'in borç alan, borç veren riski kavramı vardır. Ancak borç verenin riski olasılık hesaplarına sokulmaz. Yani borç verenin riski kesin hesaplanamaz. Ancak borç verenler riskin neye göre azalıp artacağını bilir. Bu durumda fon arzı arz edenlerin risk tercihlerine bağlı hale gelir.¹⁶⁵

Diğer yanda firmanın oto finansmana gitmesi dışarıdan sermaye temin etmesinden ucuzdur. Dolayısıyla önce oto finansmana gidilir. Ekonominin genişleme

¹⁶⁴Selahattin Togay, **Kasım 2000 Krizine Teorik Yaklaşım; Para Arzının İçselliği ve Minsky'nin Finansal Kırılganlık Hipotezi Üzerine Bir Not**, 2001, İktisat İşletme ve Finans Dergisi, Yıl: 16, Sayı: 182, Ankara, s. 75.

¹⁶⁵ Karabulut, a.g.e., s. 21-22.

dönemlerinde borçluluk oranı, finansal kırılganlık ve borç veren ile borç alanların riski yine artar. Ancak kredi talebi spekülâtif ve ponzi finansman birimleri yüzünden hala artmaya devam eder. Teoride olasılık hesapları yapılmamıştır. Örneğin borç veren borç alan için borcu geri ödeyip ödemeyeceğine dair sübjektif bir hesap (geçmiş verilere ve piyasanın durumuna göre) yapar, olasılık hesabı değil. Bu durumda faiz oranı da borç verenin risk tercihine dayanır. Bu yüzden faiz oranlarının artması risk tercihlerini artırır.¹⁶⁶

Risk tercihlerinin artması, faiz oranlarının artması demektir. Faiz oranlarının artması yukarıda değinilen gibi spekülâtif ve ponzi finansman birimlerini artırır (Örneğin bankalar Türkiye’de 1994 krizi öncesi döviz spekülasyonu yoğun olarak kullanmıştır). Artık ekonomide faiz oranları, fiyatlar ve döviz kurlarındaki oynaklık artmıştır. Kredi miktarı ve toplam tüketim ise hızla büyümüştür. Bu ekonomik ortam hem enflasyonu hem de dış açıkları artırır. Bu ekonomik ortamda artık yatırımcının güveni düşmüştür ve politika yapıcılarda sıkı para politikası uygulamaya başlarlar. Ayrıca faizlerin artması uzun dönemde tüketim harcamalarını da düşürür. Bu da şirket karlarında düşüş demektir. Yani artık kar artışları durmuştur. İşte bu krizin başlangıcıdır.¹⁶⁷

2.2.3.8.3.3. Birincil ve İkincil Nesil Modeller

Bu görüşe göre finansal krizlerin nedeni sürdürülemez, tutarsız makro ekonomi politikaları ve yapısal bozukluklardır. Örneğin Türkiye’de 1999 yılında enflasyonla mücadele etmek için uygulanan sabit kur rejimi, o dönemlerde bütçe açıkları hala yüksek olduğu için işlememiştir. Yani bu iki politika birbiri ile çelişir. Ancak Merkez Bankası’nın rezervleri sağlam olduğu müddetçe ortada bir sorun yokmuş gibi görünür. Bütçe açıklarından kaynaklanan mali disiplinsizlik ve enflasyon hem yerli para aşırı değerlenmeye hem de dış açıklarda artışa sebep olur. Merkez Bankasının rezervleri artık erimeye başlar. Rezervler belli bir noktanın altına düştüğünde ise yerli para üzerine spekülâtif ataklar başlar. Bu modelde makro

¹⁶⁶ Karabulut, a.g.e., s. 21-22.

¹⁶⁷ Standart and Poor’s, Emerging Market Origination Teams, **Finansal Sistemin Kırılganlığının Temel Sebepleri** (Çev. Yusuf Kenan), Active Bankacılık ve Finans Dergisi, Mayıs –Haziran 2001, No:18, s. 4. <http://www.makalem.com/>, (08.03. 2005).

ekonomik göstergelerdeki bozukluklar krizin işaretidir. Örneğin yüksek bütçe açıkları, dış açıklar, yüksek enflasyon, aşırı değerli yerli para ve Merkez Bankasının rezerv miktarı gibi.¹⁶⁸

İkincil nesil modeller hükümetin bütçe açıklarını parasallaştırdıklarını ve Merkez Bankasının da kurları devam ettirebilmek için rezervlerini sonuna kadar kullandığını varsayar. Döviz kurlarındaki değişme öngörülemeyen sebeplerden eğer döviz kurlarında bir değişiklik beklentisi yaratıyorsa bu gerçekçi bir sebebe dayanmasa dahi kurlar değişebilir. Yani iktisadi ajanların beklentileri ile iktisadi politikaların uygulanışı arasında güçlü bir ilişki vardır. Eğer sabit kur uygulanıyorsa bunun fayda ve maliyetine göre kura devam edilir. Eğer devalüasyon yönünde bir beklenti varsa kuru devam ettirmek zordur. Yani bunun maliyeti, kuru devam ettirmenin fırsat maliyeti, yüksek olur. Spekülatörler de buna göre hareket ettikleri için yerli para aleyhine önceden pozisyonlarını ayarlarlar. Bu da devalüasyonun zamanından önce gerçekleşmesine yol açar. Böylece kriz onu zorunlu kılacak koşullar ortaya çıkmadan oluşabilir¹⁶⁹ Sonuçta kendi kendini yaratan bir kriz ortaya çıkabilir. Tam tersine eğer iktisadi ajanlar bir devalüasyon beklemiyorsa sabit kuru devam ettirmek ekonomik konjonktüre rağmen belli ölçüde kolaylaşır. Sonuçta kendi kendini yaratan veya yok eden bir kriz süreci oluşur.¹⁷⁰

2.2.3.8.4. Finansal Krizlerin Etkileri

Finansal krizlerin en önemli etkilerinden biri sistematik krizlere yol açmasıdır. Sistemik kriz ekonominin genişleme dönemlerinde piyasadaki borçluluk oranının (özellikle kısa vadeli) arttığı, bankaların düşük kar marjı ile krediler verdiği, fiyatların yükseldiği ve faizlerin arttığı bir ekonomik ortamda bu sebeplerden doğan likidite sıkışıklığının piyasa katılımcılarının ellerindeki aktifleri likit hale getirme çabası sonucunda kredilerin durmasına ve hem mali sektörde panik havasına hem de reel sektörde üretimde azalmaya yol açan bir süreçtir. İşte bu ortamda oluşan panik havası zayıf mali kurumların yanında bilançosu sağlıklı güçlü mali kuruluşları dahi

¹⁶⁸ İstanbul Ticaret Odası, **Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler**, İstanbul, İTO Yayın No:2001/ 47, 2001, s. 23.

¹⁶⁹ Demir, **a.g.e.**, s. 68.

¹⁷⁰ İ.T.O., 2001, **a.g.e.**, s. 24.

iflasa sürükleyebilir. Örneğin mevduat sahiplerinin paralarını çekmek için bankalara hücum etmesi sağlam nitelikteki bankaları dahi zorlayabilir. Yani finansal kriz yarattığı bu zincirleme etkiyle etkisini daha çok hissettirir.¹⁷¹

Diğer bir husus yerli para ile ilgilidir. Eğer kriz aşırı değerli paranın sebep olduğu dış açıklardan kaynaklanıyorsa, hükümet hem dış açıkları kapatmak hem de piyasaları rahatlatmak için devalüasyon yapar. Örneğin 1997 Asya Krizi sonrasında G. Kore'de gerek piyasanın doğal işleyişi sonucu ve gerekse de yapılan devalüasyonlar sonucu yerli para %80 değer kaybetmiştir.¹⁷² Eğer bankaların bilançolarında açık pozisyon fazla ise yani döviz cinsinden yükümlülükler fazla ise sektörde likidite krizi ortaya çıkar. Bankalar nakit sıkıntısına girer. Bunu aşmak içinde bankalar varlıklarını satmaya başlarlar diğer yandan verdikleri kredileri geri çağırmaya ve yeni kredi vermemeye başlarlar. Bu bankaların bilançolarını küçültür. Ayrıca kredi hacminin daralması finansal krizin reel sektöre de sirayet etmesi demektir. Reel sektörde üretim yavaşlar. Şirketler de krizden çıkabilmek için maliyetlerini cari üretimlerini kısmak, işçi sayısını azaltmak ve üretimi azaltmak suretiyle düşürür.¹⁷³

Asya krizinde de bu olgu yaşanmış, üretim ve istihdamın düşmesi sonucu krizden etkilenen ülkelerde milli gelirler hızla düşmüştür. İşsizlik örneğin G. Kore'de dört katına, Endonezya da on katına çıkmıştır. İşsizliğin artması ve milli gelirin düşmesi kişi başı milli gelirin düşmesiyle birlikte refah seviyesini düşürmüş yoksulluk artmış ve gelir dağılımı daha da bozulmuştur.¹⁷⁴ Güney Doğu Asya krizi sadece o bölgeyi değil yayılma etkisiyle tüm dünyada etkili olmuştur. Kriz Türkiye'yi de olumsuz olarak etkilemiştir. Krizle birlikte ülkenin dış borç bulma imkanları daralmıştır.¹⁷⁵

¹⁷¹ Ali Alp, **Uluslar arası Mali Piyasalardaki Gelişmeler ve Türkiye**, Ankara, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, 2002, s. 185.

¹⁷² Demir, **a.g.e.**, s. 81-82.

¹⁷³ Hasan Ersel, Güven Sak, **Sermaye Hareketlerinin Serbest Bırakıldığı Dönemden Bugüne Türkiye Ekonomisi 1989 – 1996**, İktisat İşletme ve Finans Dergisi, Yıl:12, Sayı:133, Nisan 1997, s. 13-15,

¹⁷⁴ Joseph E. Stigliz, **Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı** (Çev. Arzu Taşçıoğlu, Deniz Vural), İstanbul, Mart Matbaacılık Sanatları Ltd. Şti., 2002, s. 119.

¹⁷⁵ Vedat Akman, **Modern Dünyadaki En Büyük Ekonomik Kriz : Asya Krizi Sonrası ve Muhtemel Etkileri**, İstanbul, Rota Yayınları, 1998, s. 63.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE FİNANSAL LIBERALİZASYON SÜRECİNDE BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN GELİŞİMİ

3.1. BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN TARİHSEL GELİŞİMİ

3.1.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem

Osmanlı İmparatorluğunda, 1838'den itibaren Avrupalı devletlerle yaptığı serbest ticaret anlaşmaları sonucunda, ülkeye giren sanayi ürünleri, giyim kuşam ve çeşitli tarım aletleri gibi ürünlerin etkisiyle ülkede mal miktarı ve çeşidi artmış ve ülkede tüketim kalıpları değişmeye başlamıştır. Diğer yandan da imparatorlukla Avrupa arasındaki ticaret hızla büyümüştür.¹⁷⁶

Ticaretin yoğun olduğu şehirlerde ise ticari işlerde uygulanan faiz oranı Avrupa ülkelerine göre yüksek seyretmiştir. Ayrıca ticaretin ve iktisadi hayatın gelişmesine paralel olarak taşımacılık, madencilik, ulaştırma ve tarım sektörleri için finansman ihtiyacı hızla artmıştır. İşte bu gibi faktörlerin etkisiyle hükümet öncülüğünde 1845 yılında *İstanbul Bankası* (Banque De Constantinople) kurulmuştur. Banka kambiyo, kredi ve devlet borçlanma kağıtlarının (Kaime) ihracı gibi işlerle ilgilenmiştir. Asli görevi ise küçük tasarrufları değerlendirerek her çeşit mal ve hizmet üreten kuruluşlara kredi vermek ve Osmanlı kağıt parasının (Kaime) dış değerini stabilize etmektir.¹⁷⁷

İkinci yaşanan bankacılık deneyimi *Osmanlı Bankası* olmuştur. İmparatorlukta faizlerin yüksek olması, kağıt para spekülasyonu imkanı ve dış ticarete tekeller oluşturarak yüksek kambiyo karları sağlamak, Avrupalı sermayedarları cezbetmiştir. Ayrıca Avrupalı devletler hükümete dış borç vermede bankayı bir aracı gibi kullanmak istemişlerdir. İkinci olarak batılı devletler Osmanlı imparatorluğunun kaynaklarını daha iyi kullanabilmek için ülkede finansal kurumların kurulması gerektiğine inanmışlardır. Avrupa'dan sağlanacak ucuz krediler devlete daha yüksek faiz oranından satılabilirdi. Devlet ise daha ucuza kredi bularak finansman maliyetlerinin düşeceğini ummuştur. Diğer hedef ise halkı tasarruf yapmaya teşvik edip sağlanan kaynakları sanayiye aktarmak ve alt yapı yatırımlarına kaynak bulmaktır.

¹⁷⁶ Mehmet Genç, **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 1999 s. 60.

¹⁷⁷ Haydar Kazgan, **Osmanlıdan Günümüze Türk Bankacılık Tarihi**, İstanbul, Türkiye Bankalar Birliği, 1997, s. 21-34.

Bankadan umulan diğ er bir husus ise kambiyo kurlarında istikrarın sağ lanacağıdır. Bu amaçlarla 1856 yılında 500,000 sterlin sermayeli Osmanlı bankası (Banque İmperiale Ottomane) kurulmuştur. Bankanın asıl amaçları normal bankacılık faaliyetlerinin yanında devletin kısa vadeli finansman ihtiyacını karşılamak, Osmanlı Devletinin aldığı borçların ana para ve faizlerini kesintisiz olarak ödenmesini temin etmek, kambiyo işlemlerini ve dış ticaretle ilgili yapılan ödemeleri düzenli hale getirmek, döviz kurları üzerindeki spekülasyonları önlemek ve olduğu bölgelerdeki hazine işlerini yürütmek gibi görevleri vardır. Daha sonra yapılan bir değışiklikle (1863) bankaya para basma yetkisi verilmiştir. Faaliyetleri mevduatları kabul etmek, tedavül gerçekleştirmek, senet iskontosu ve diğ er ticari işlemlerdir.¹⁷⁸

Diğ er taraftan Osmanlı bankasını modelinin dışında bir sistem arayan kesim vardır. Ayrıca ülkede merkez bankasının görevlerini yerine getirecek bir banka da lazımdır. Avrupalı büyük devletler kendi merkez bankalarının riskini azaltmak, Osmanlı İmparatorluğu ile olan ticaretlerinde fazla vermek, Osmanlı tediye açıklarını kontrol edebilmek ve Osmanlının dış borçlarını konsolide hale getirebilmek için böyle bir oluşuma ihtiyaç duymuşlardır. Bu amaçlarla 1856 yılında devlet fermanıya 1 milyon sterlin sermayeli *Türkiye Bankası* (Banque de Turque) kurulmuştur. Banka banknot ihraç ederek hem faizlerin düşmesine yardımcı olacak hem de altın ve gümüş para kıtlığının sebep olduğu iktisadi zararları önleyecektir. Devlet ise senyoraj geliri elde edeceğini hesaba katmıştır. Bankadan beklenen diğ er bir yarar ise Avrupa banka, borsa ve finansal piyasalarından bilgi sağlama olanağıdır. Bankanın asli görevleri yukarıda belirtilen bankaların görevleriyle aynıdır.¹⁷⁹

Diğ er yandan yerli sermayeli banka kurma girişimleri de başlamıştır. İlk olarak 1888'de 10 milyon lira sermaye ile *Ziraat Bankası* kurulmuştur. Bankanın ana sermaye kaynakları 1886 yılına kadarki menafi sandıklarından aktarılan nakit mevcut, bu sandıklara ait alacaklar, aşar vergisinden alınacak %1'lik pay ve yıllık karın üçte biri. Bankanın asıl amacı tarım kesimine ucuz kredi (%6 faizle) temin etmektir. Ayrıca

¹⁷⁸Kazgan, 1997, **a.g.e.**, s. 54-79.

¹⁷⁹ **A.g.e.**, s. 54-79.

hayvan, tohum, imar ve taksimi yapılmış arazi ve zirai malzeme gibi çiftçinin ihtiyaçlarını düşük faizli vadelerle satacaktır.¹⁸⁰

Birinci dünya savaşı öncesinde imparatorlukta revaçta olan siyasi akım milliyetçiliktir. Bu akımın ekonomik yansıması gereği o yıllarda iktidarda olan İttihat ve Terakki partisi milli burjuvazi yaratabilmek, yerli sermayeyi güçlendirmek ve yerli unsurları da ticaret ve sanayide söz sahibi hale getirebilmek için bir dizi girişime başlamıştır. Diğer yandan İttihatçılar kredilerin ekonomide ne kadar etkili olduğunu görmüş ve özellikle yabancı bankaların hakim olduğu kredi piyasasının kontrol altına alınması gerektiğini düşünmüşlerdir. Ayrıca Osmanlı Bankasının devletin çıkarlarıyla uyuşmayan bir politika izlemesi de ittihatçıları milli bankacılığı benimsemesinde etkili olmuştur. Diğer yandan milli sermayeli bir devlet bankası iktisadi bağımsızlık için önemli bir aşamadır.¹⁸¹ Bu amaçla bankacılık alanında yerli sermayeli bankalar kurulmuştur. Örneğin 1917 yılında 4 milyon lira sermayeli Osmanlı *İtibar-ı Milli Bankası* kurulmuştur. Bazı önemli görevlerin dışında çalışanların Osmanlı vatandaşı olması mecburiyeti getirilmiştir. Yabancı bankalarla rekabet edebilmesi için çeşitli imtiyazlar verilmiştir. Mesela bankanın ithal edeceği demirbaş ve malzemeler gümrük vergisinden, bankanın sermayesi ve karları da gelir vergisinden muaf tutulmuştur. Banka klasik tüm bankacılık faaliyetlerini yerine getirecektir. Ayrıca ziraat ve bayındırlık faaliyetlerine de yardımcı olacaktır. Banka cumhuriyetin kuruluşundan sonra tüm aktif ve pasifleriyle 1927 yılında İş Bankasına devredilmiştir.

Milli iktisat akımı esnasından buna ilaveten hem ulusal hem de yerel bazda pek çok banka kurulmuştur. Bunlar 1911 yılında İktisad-ı Milli A.Ş. (Konya), 1918 yılında Ahali Bankası (Konya), 1916 yılında Akşehir Osmanlı İktisat A.Ş. (Akşehir), 1918 yılında Çiftçi Bankası Osmanlı A.Ş. Eskişehir), 1917 yılında Bağcılar Bankası (Manisa), 1919 yılında Emniyet Bankası (Adapazarı), 1916 yılında Milli İktisat A.Ş. (Kayseri) ve 1914 yılında Milli Aydın Bankası (Aydın) kurulmuştur.¹⁸²

¹⁸⁰ Selim Tarlan, **Tarihte Bankacılık**, Ankara, Maliye ve Gümrük Bakanlığı Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Yayın No:1986/283, Başbakanlık Basım Evi, 1986, s. 73.

¹⁸¹ Zafer Toprak, **Türkiye'de Milli İktisat (1908-1918)**, İkinci Baskı, Ankara, Yurt Yayınları, s. 137-139.

¹⁸² Tarlan, **a.g.e.**, s. 76-77.

3.1.2. Cumhuriyet Sonrası Dönem

3.1.2.1. Kuruluş Dönemi

Yeni kurulan Cumhuriyet İzmir İktisat Kongresinde aldığı kararlarla bankaların kurulup gelişmesine büyük önem verdiğini ifade etmiştir. Milli ekonominin gelişmesi için milli bankalar kurulmalıdır. Ayrıca ekonomideki yabancı sermaye egemenliğini çözmek ve yerli sermayeyi güçlendirmek gerekmektedir. Kuruluş yıllarında toplam mevduatların yaklaşık yarısı yabancı bankalardadır. Bu bankalar yerli bankalara göre daha düşük faizle ve daha uzun vadeli kredi vererek kredi piyasasına egemendir. 1923 yılında yapılan İzmir İktisat Kongresinde alınan kararlar doğrultusunda 26 Ağustos 1924 yılında *Türkiye İş Bankası* kurulmuştur. Banka klasik bankacılık faaliyetlerinin yanı sıra özellikle kredi piyasasında yerli sermayenin payını arttırmasına destek olmak ve ekonominin pek çok sektöründe işletmeler kurmak veya mevcut işletmelere ortak olmak amaçlarına hizmet edecektir. 1925 yılında sanayi kesimine destek amacıyla Türkiye Sınai ve Kredi Bankası kurulmuştur. İmar ve iskan faaliyetlerine kredi desteği vermek için 1927 yılında Emlak ve Eytam Bankası kurulmuştur. Kuruluş döneminden 1932 yılına kadar 18 olan yerli banka sayısı 44'e, mevduatlardaki payı ise %50'den %80'e çıkmıştır.¹⁸³

1929 ekonomik buhranı ile devletler korumacı iktisat politikalarına yönelmişler ve dünya dış ticaretinde belirgin bir azalma görülmüştür. Ayrıca cumhuriyetin kuruluşundan itibaren yapılan sanayileşme çabaları sermaye birikiminin yetersiz olması yüzünden istenen düzeye gelmemiştir. Bu faktörlerin etkisiyle sanayileşmeyi hızlandırmak için bankacılık sektöründe kamusal sermayeli bankalar ön plana çıkmıştır. 1933 yılında *İller Bankası* kurulmuştur. Belediyelere destek olması, köylerde yapılacak imar faaliyetlerine kredi sağlaması ve yerel yönetimlere plan proje ve etüt yardımlarıyla makine ve teçhizat temin edilmesi gibi görevleri vardır.¹⁸⁴

¹⁸³ Kuter Ataç ve Diğerleri, **Atatürkten Günümüze Türkiye Ekonomisi**, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, 2002, s. 101-106.

¹⁸⁴ Adil Giray, **Para Miktarı Faiz ve Mali Kurumlar**, İkinci Baskı, Ankara, Gazi Büro Kitabevi, s. 177.

Yine imalat sanayine dönük olarak, fabrika kurmak, işletmek, bu kuruluşların projelerini hazırlamak, bu kuruluşların yönetim kurullarında yer almak ve bu işletmelere iş gücü eğitebilmek gibi amaçlarla 1933 yılında *Sümerbank*, madencilik ve enerji sektöründe gerekli yatırımları yapmak, elektrik enerjisi üretmek ve iletmek, işletmeler kurmak, bunları yönetmek ve gerekli projeleri hazırlamak amacıyla 1935 yılında *Etibank*, Türk sularında deniz taşımacılığını yürütmek ve denizcilik işletmelerini yönetebilmek amacıyla 1937 yılında *Denizbank*, küçük ve orta ölçekli esnafın finansman ve kredi ihtiyaçlarını gidermek amacıyla yine kamu sermayesi ağırlıklı olarak 1938 yılında da *Halk Bankası* kurulmuştur.¹⁸⁵

3.1.2.2. Özel Bankacılık Dönemi

İkinci Dünya savaşından sonra ülkede devletçilik politikaları yerine özel sektörün desteklenmesi hedeflenmiştir. Yine o yıllarda iktidara gelen Demokrat Parti ekonomide liberal politikaları benimsemiştir. Ayrıca hükümet genişlemeci para politikası uygulamış, kredi hacmini arttırmak için dispoñibilite oranını düşürmüş ve Ziraat Bankası ile köylüye büyük ölçüde kredi verilmiştir.¹⁸⁶

Uygulanan hükümet politikalarıyla dış yardımlar alınmış, tarımda makineleşme artmış, yeni ekim alanları açılmış, tarımsal üretim artmış ve bu da milli gelire olumlu yansımıştır. Nüfus artışı hızlanmış, şehirleşme oranı artmış, sanayi sektörü büyümüş ve iç piyasa hacmi artmıştır. Ekonomik aktivitelerin böyle hızlanmaya başlaması doğal olarak ekonomideki para ve kredi ihtiyacını arttırmıştır. Ayrıca bankacılık sektöründe yatırımların getirisi yükselmiştir. İşte bu faktörlerin etkisiyle birbiri ardına özel bankalar kurulmaya başlanmıştır. Örneğin 1944'te Yapı ve Kredi Bankası, 1946'da Emlak ve Kredi Bankası, 1948'de Garanti Bankası ve Akbank, 1950'de Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, 1953'te İstanbul Bankası ve Demirbank, 1954'te İşçi Kredi Bankası, Şekerbank ve Vakıflar Bankası, 1955'te Pamukbank, 1958'de Çaybank ve 1959'da Türkiye Öğretmenler Bankası kurulmuştur. 1958 yılında 7219 sayılı Bankalar Kanunu ile ülkedeki kredi hacmini kontrol amacıyla Banka

¹⁸⁵ A. İhsan Karacan, Orhan Emirdağ, Tuncay Artun, **Türk Bankacılık Sisteminde Gelir Gider Analizi (1971- 1980)**, Ankara, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, Yayın No: 48, s. 19.

¹⁸⁶ Memduh Yaşa, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923- 1978)**, İstanbul, Akbank Kültür Yayınları, 1980, s. 474.

Kredileri Tanzim Komitesi kurulmuştur. Yine bankacılığın daha sağlıklı gelişmesi, sektördeki rekabet ortamının etkin olabilmesi, bankacılık mesleğinin gelişmesi ve bankalar arası dayanışmanın daha iyi sağlanabilmesi için tüzel bir kişiliğe sahip Bankalar Birliği kurulmuştur. Bu dönemin bankacılık sisteminin temel özelliği, sistemde faiz ve komisyon oranlarını hükümet belirlemesidir. Döviz işlemlerini ise sadece Merkez Bankası yapabilmektedir. Bu da bankacılıkta şube bankacılığı ve mevduat toplamaya dayalı bir rekabeti ön plana çıkarmıştır.¹⁸⁷

3.1.2.3. Planlı Ekonomi Dönemi

1950'li yıllarda uygulanan liberal iktisat politikalarından beklenenler alınamayınca ekonomide kalkınma planlarıyla sanayileşme çabalarına ağırlık verilmiştir. Bu dönemin temel hedefi iç pazarda çokça tüketilen malların yurt içinde üretilmesidir. Bu yüzden bankacılık sektörü de devletin güdümü altına girmiştir. Verilecek kredilerin miktarı ve hangi sektörlere verileceği, kredi ve mevduat faiz oranları, banka komisyon oranları hep devlet tarafından belirlenmiştir. Yeni banka kurulmasına fazla izin verilmemiş, rekabet önlenerek zaten sınırlı olan kaynakların mümkün olduğunca planlarda belirlenen şekilde kullanılmasına çalışılmıştır. Küçük bankaların birleştirilerek ortalama maliyetlerin düşürülmesi hedeflenmiştir. Özel sektör firmalarının planlarda belirlenen dallarda yatırım yapabilmeleri için ihtiyaç duydukları orta ve uzun vadeli kredilerin sağlanabilmesi amacıyla 1963 yılında Türkiye Sınai Yatırım ve Kalkınma Bankası, 1964 yılında Devlet Yatırım Bankası, ve 1976 yılında Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası kurulmuştur. Madencilik sektöründe yatırımların geliştirilmesi için 1968 yılında Türkiye Maden Bankası, turizm sektörünün geliştirilmesi için ise 1962 yılında T.C. Turizm Bankası kurulmuştur. Yabancı sermaye ile ortak olarak 1964 yılında Amerikan Türk Dış Ticaret Bankası ve 1977 yılında Arap Türk Bankası kurulmuştur.¹⁸⁸

¹⁸⁷ Türkiye Bankalar Birliği, **40. Yılında T.B.B. ve Türk Bankacılık Sektörü (1958 - 1997)**, TBB Yayınları, İstanbul, 1998, s. 7-8.

¹⁸⁸ T.B.B.(40, Yılında TBB ve Türk Bankacılık Sektörü), **a.g.e.**, s. 13-16

3.2. 1980 SONRASI TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN LIBERALİZASYON UYGULAMALARI ÇERÇEVESİNDE GELİŞİMİNE BAKIŞ

3.2.1. Giriş

24 Ocak 1980 istikrar programıyla artık Türkiye ithal ikameci politikaları bırakmış yerine daha liberal ve rekabetçi olan ihracata dayalı kalkınma modelini benimsemiştir. Bu değişimlerden bankacılık sektörü de etkilenmiştir. Faizlerin serbest bırakılması ve esnek döviz kuruna geçiş ile birlikte mali piyasaların derinleşmesine yönelik düzenlemeler yapılmıştır. 1985 yılında tek düzen hesap planı uygulamasına geçmek, uluslararası bankacılık standartlarına yaklaşmak ve bilançoları dış denetime tabi tutmak amacıyla 3182 sayılı Bankalar Kanunu yürürlüğe girmiştir. Ayrıca bu yeni dönemle birlikte yeni bankaların kurulmasındaki şartlar hafifletilmiş ve yeni bankaların kurulması kolaylaşmıştır. *Mevduat sigorta fonu* ve *İnterbank* piyasası kurulmuştur. 1984 ve 1989'da Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanununda 30 ve 32 sayılı kararnamelerle yapılan değişikliklerle sermaye giriş ve çıkışları kolaylaşmıştır. Hem bu etki hem de faizlerin serbest bırakılmasıyla birlikte bankacılık piyasası daha rekabetçi olmuş, hem de yerli bankalar daha kolay kaynak bulma imkanına kavuşmuştur. Yabancı kaynaklar da artık bankalar için önemli bir fon kaynağı haline gelmiştir. Yaşanan rekabetin etkisiyle sektörde hem kaynak hem de plasman türleri artmıştır. Banka fonları devlet borçlanma senetleri, sermaye piyasası işlemleri ve döviz işlemlerinde kullanılmış, döviz tevdiat hesabı, kredi kartları, tüketici kredileri, leasing, factoring, forfaiting, swap, forward, future, options, otomatik para çekme makineleri gibi yeni araç ve hizmetler yatırımcılara sunulmuştur. Sektöre yabancı bankaların da girmesine izin verilmiştir.¹⁸⁹

3.2.2. Faiz Oranları

1980 ihracata dayalı büyüme stratejisinin finansal piyasalara yönelik en önemli düzenlemelerinden biri de faiz oranlarının serbest bırakılmasıdır. Böylelikle hedeflenen tasarruf oranlarının artması, dışarıdan ülkeye daha fazla sermaye gelmesi ve finansal piyasalarda fonların daha verimli kullanılmasını sağlamaktır. Buradaki nihai

¹⁸⁹ Ataç ve Diğerleri, a.g.e., s. 108.

amaç ekonomik büyümeyi sağlamaktır.¹⁹⁰ Aksi yönde yani finansal baskılamayı devam ettirmek, faiz oranlarını kontrol altında tutmak (negatif faiz uygulaması), tasarruf oranlarının düşmesine, ve sermaye birikiminin azalmasına neden olacaktır. İşte bu regülasyonlar tasarrufları ve ekonomik büyümeyi olumlu etkileyecek ve yabancı sermayeye olan aşırı bağımlılığı azaltacaktır.¹⁹¹

3.2.3.Sermaye Hareketleri

Finansal serbestleşme ile birlikte yapılan önemli düzenlemelerden biri 1989 yılında Türk parasının tam konvertibil olması ile sermaye giriş çıkışları üstündeki sınırların büyük ölçüde kaldırılması olmuştur. Böylece yurt içi tasarruf eksikliği dış tasarruflar ile kapatılmak istenmiştir. Ayrıca doğrudan yabancı sermayenin de ülkeye gelerek yatırım yapması amaçlanmıştır (aslında gerçek amaç yurt dışı tasarrufları da kullanarak kamu borçlanmasında daha önceki sıkıntıları yaşamamaktır). Diğer yandan sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ile paralel olarak döviz kuru rejiminde serbestliğe gidilmiş ve döviz kontrolleri kaldırılmıştır. Ancak yapılan bu serbestleşmenin derecesi neredeyse gelişmiş bir ülkenin yapabileceği dereceye varmıştır. Liberalizasyon süresince yapılan zamanlama ve sırlama hataları, yüksek enflasyon, kamu borçlanma gereği, dış açıklar ve yüksek faiz oranları ile birleşince finansal krizlere davetiye çıkarılmıştır.¹⁹²

3.2.4.Piyasa Yapısı

3.2.4.1 Genel Olarak Yerli ve Yabancı Bankalar

Planlı dönem (1960-1980) boyunca bankacılık sektörüne giriş çıkışlar sıkı kontrol altında olduğu için banka sayısı fazla değişmemiştir. 1980 yılında 37 olan banka sayısı finansal liberalizasyona geçiş ile birlikte sektöre giriş çıkışların daha serbest bırakılması ve mevduata %100 güvence verilmesinin de etkisiyle 2000'li yıllara doğru hızla artmıştır. 1980 sonrasında sistem mevduat bankacılığı ağırlıklı bir gelişme

¹⁹⁰ Edward S. Prasad, Kenneth Rogoff, Jhang Jin Wer, M. Ayhan Köse, **Effects of Financial Globalization, Development Countries**, Washington DC ,2003, IMF Working Paper, p. 3.

¹⁹¹ Aslı Demirgüç, Enrica Detragiache, **Financial Liberalisation and Financial Fragility** , 1998, WP / 98 / 83, IMF Working Paper, p.4.

¹⁹² Fırat Demir, **A Failure Story: Politics and Financial Liberalisation in Turkey, Revisting the Revolving Door Hypothesis**, World Dev. Vol. 32, No:5, pp .851-869, 2004, <http://www.elsevier.com/locate/worlddev>. (09.04.2005).

göstermiştir. Liberalizasyon süreci ile birlikte zamanla büyük bankalar, çok şubeli bir yapıda birbirleriyle rekabet etmiştir.¹⁹³

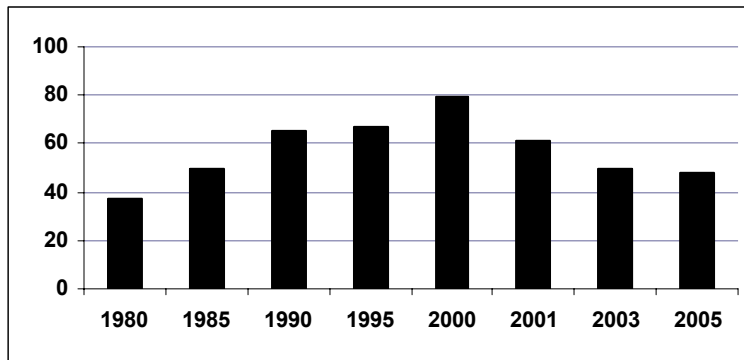
Tablo 3.1. Banka Sayısı (Adet)

	1980	1985	1990	1995	2000	2001	2003	2005
Grup								
<i>1)- Ticaret Bankaları</i>	31	44	56	55	61	46	36	35
Kamusal Sermayeli	8	8	8	6	4	3	3	3
Özel Sermayeli	19	21	25	29	28	22	18	18
Yabancı Sermayeli	4	15	23	20	18	15	13	13
Fon	0	0	0	0	11	6	2	1
<i>2)-Mev.Toplamayan</i>	6	6	9	12	18	15	14	13
Kamusal Sermayeli	4	4	3	3	3	3	3	2
Özel Sermayeli	2	2	4	6	12	9	8	10
Yabancı Sermayeli	0	0	2	3	3	3	3	1
Toplam	37	50	65	67	79	61	50	48

Kaynak: TBB, İstatistikler ve Raporlar.

2001 krizine kadar artan banka sayısı beraberinde sermaye yönünden büyük olmayan, mali yapısı zayıf, küçük ölçekli bankaların kurulmasını getirmiştir. 1980'den sonra banka sayısı artmış fakat bunların çoğu sermaye yönünden zayıf, kurulduğu firma gurubunun kendi kredi ihtiyaçlarına yönelik bankalardır. Bu bankalar da 2001 krizinde ayakta kalamamışlardır.

Şekil 3.1. Banka Sayıları (Adet)

Tablo 3.1'de görüldüğü gibi 1980 yılında 43 olan banka sayısı 1990 yılında 66'ya, 1999 yılında 81'e yükselmiştir. 2000 yılında 2 bankanın bankacılık izninin iptal edilmesi ile birlikte banka sayısı 79'a gerilemiştir. 2001 yılında Tasarruf Mevduatı

¹⁹³ Tunay, a.g.e., s. 116.

Sigorta Fonu (TMSF) kapsamındaki 5 bankanın Sümerbank bünyesinde birleştirilmesi sonucu 14 Mayıs 2001 itibariyle faaliyet gösteren banka sayısı 74'e inmiştir. Daha sonra yapılan banka operasyonlarıyla azalan banka sayısı 2005 Mart itibariyle 48'e gerilemiştir. Banka şube sayıları da banka sayısına paralel olarak finansal liberalizasyon uygulamaları nedeniyle hızla artmıştır. Faizlerin serbest bırakılmasının da etkisiyle bankaların fon toplama maliyetlerini artmış, bu da şube bankacılığının, özellikle 1990'lı yıllardan itibaren azalmasına neden olmuştur. Yani toptancı bankacılık yapan az şubeli küçük ve orta ölçekli banka sayısı artmış büyük ölçekli bankaların pazar payları ise küçülmüştür.¹⁹⁴ Tablo 3.2'te de görüldüğü gibi 1980 yılında 4145 olan toplam şube sayısı, 2000 yılında banka sayısındaki artışlara paralel olarak en yüksek seviyesine ulaşmıştır. 2001 krizinden sonra bankacılık sektöründe yeniden yapılandırma süreci başlamış ve bu süreçte pek çok banka kapatılmıştır. Dolayısıyla sektörün şube sayısı azalarak 2005 Mart ayı itibariyle 6017'ye gerilemiştir.

Tablo 3.2. Banka Şube Sayıları (Adet)

Grup	1980	1985	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2005
1)-Ticaret Bankaları	4142	4557	5352	6218	7848	6571	6137	5949	6089
Kamusal Sermayeli	1952	2215	2788	3061	3075	2725	2024	1971	2148
Özel Sermayeli	2144	2286	2497	3062	3937	3190	3543	3594	3731
Yabancı Sermayeli	46	56	67	95	123	237	207	209	209
Fon	0	0	0	0	713	419	363	175	1
2)-Mevduat Toplamayan	3	3	6	18	29	18	19	17	18
Kamusal Sermayeli	0	0	0	7	10	4	4	4	4
Özel Sermayeli	3	3	4	8	16	11	12	12	12
Yabancı Sermayeli	0	0	2	3	3	3	3	1	2
Toplam	4145	4560	5358	6236	7877	6589	6156	5966	6107

Kaynak: TBB, İstatistikler ve Raporlar.

Finansal liberalizasyon süreci ile birlikte günümüze kadar hem banka sayısı hem de şube sayısında önemli bir artış görülmüştür. Avrupa'dakinin aksine aslında ülkemizde bu durum ekonominin iyi performansından veya ticari aktivitelerdeki canlılıktan değil bankaların "devlet ile olan ticari ilişkilerinden" kaynaklanmıştır. Yükselen kamu kesimi borçlanma gereği yüksek reel faizleri doğurmuş ve devlet faiz

¹⁹⁴ Şahin, a.g.e., s. 380-382.

harcamaları hızla artmıştır. Bankalarda bu süreçte devlete borç vererek spekülasyon olarak büyümüştür.¹⁹⁵

3.2.4.2.Kamu Kesiminin Sektördeki Ağırlığı

Finansal liberalizasyon süreci ile birlikte devletin piyasalardaki rolünün azalacağı öngörülmüştür. Dolayısıyla bankacılık sektöründe de aynı süreç işleyecektir. Ancak uygulamada devletin bankacılık sektöründeki ağırlığı hep devam etmiştir. Bunda pek çok faktör rol oynamıştır. Örneğin kamu kurumlarının mevduatlarını yine kamu bankalarında tutma zorunluluğu vardır. Diğer bir nokta zorunlu karşılıklar ve disonibilibiteyi kamu borçlanma kağıtları şeklinde tutma zorunluluğudur. Devletin yüksek borçlanma gereği de sektöre olan müdahaleleri arttırmaktadır. İşte tüm bu etkenler kamu kesiminin sektördeki ağırlığının yüksek olmasına yol açmıştır. Türkiye gibi kalabalık nüfuslu ve gelir dağılımının bozuk olduğu bir ülkede, kamu bankalarının bazı sosyal sorumlulukları da vardır. Örneğin ziraat bankasının çiftçilere kullandırdığı krediler, halk bankasının KOBİ'lere kullandırdığı krediler özel bankalar için pek cazip değildir. Bu faktörler de kamunun sektördeki ağırlığını artmasının nedenlerindedir.¹⁹⁶

Tablo 3.3. Banka Gruplarının Toplam Aktiflerdeki Payları(%)

Banka Gurupları	1980-85	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Kamusal Sermayeli Bankalar	45	38	35	35	35	34	26	32	33	32
Özel Sermayeli Bankalar	44	53	55	56	49	52	49	56	57	58
Yabancı Sermayeli	4	3	5	4	5	5	5	3	3	4
Fon Bankaları	-	-	-	-	6	8	16	3	3	2
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	7	6	7	5	5	5	4	4	4	4

Kaynak: 40.Yılında TBB ve Türk Bankacılık Sistemi, Bankalarımız 2004.

Tablo 3.3.'te görüldüğü gibi kamu bankalarının toplam aktifler içindeki payı 1980-85 aralığında %45'ler düzeyinden 2003 yılı itibariyle %33'e gerilemiştir. Özel bankalar %58 ile sektörde en fazla ağırlığa sahiptir. Yabancı sermayeli bankalar ile

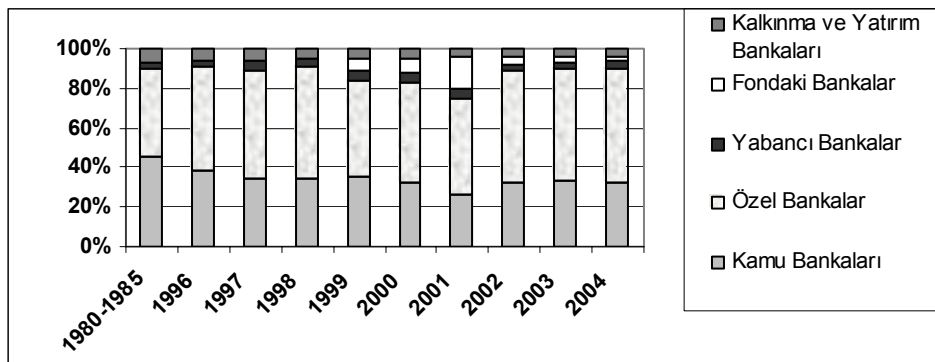
¹⁹⁵ Refik Erzan, Reha Yolalan, Cevdet Akçay, **Kuşbakışı Türk Bankacılık Sektörü**, Active Bankacılık ve Finans Dergisi, Mart Nisan 2001, No.17., s. 2

¹⁹⁶Cahit Uyanık, **Türk Bankacılığı Nereye Gidiyor; BDDK Başkanı Engin Akçakoca ile Söyleşi**, İstanbul, Ekonomi Muhabirleri Derneği Ekonom Dergisi, 2001, Sayı:18, s. 3.

Kalkınma ve yatırım bankaları %4 ile küçük bir paya sahiptir. Tasarruf mevduatına alınan bankaların payı ise uygulanan finansal yeniden yapılandırma süreci ile zamanla azalarak 2000 yılında %8'den 2004 yılında %2'ye gerilemiştir.

Şekil 3.2.'de sektörde yer alan banka türlerinin sahip oldukları pazar payları görülmektedir. Görüldüğü gibi öncelikle mevduat toplayan bankalar ezici ağırlığa sahiptir. Mevduat bankalarının içinde ise özel sermayeli bankalar ve kamusal sermayeli bankalar ağırlıktadır. Kamu bankalarının bu denli ağırlığa sahip olması sektördeki rekabeti olumsuz etkilemiş, rekabet yapısını bozmuş ve haksız rekabet yaratmıştır. Mevduatların tamamının devlet güvencesinde olduğu dönemlerde iyi banka kötü banka aynı çatı altında faaliyetlerini sürdürmüştür. Kamusal sermayeli bankalar, kanun gereği kamu kuruluşlarının mevduatlarının hepsini topladığından ve çok sayıda şubeye sahip olduğundan dolayı özel bankalara göre daha kolay kaynak toplamışlardır. Ayrıca kamu bankalarının dönem zararı hazineye görev zararı olarak aktarılabilmektedir. Son olarak devlet, kamusal sermayeli bankaların sermaye yeterliliği rasyolarının düşük olmasına göz yummuştur. Sonuçta kamusal ve özel sermayeli bankalar arasındaki rekabet daha çok piyasa dışı şartlarla belirlenmiş ve sektördeki rekabet yapısı bozulmuştur.¹⁹⁷

Şekil 3.2. Gurupların Sektör Payları (%)

3.2.4.3. İstihdam

Finansal liberalizasyon sürecinde banka sayısında artışa bağlı olarak personel sayısı da hızla artmıştır. Ancak banka personel sayısında 1999'a kadar devam eden artış trendi 2001 krizi ile birlikte durmuştur. 1999'da 130 bin olan personel sayısı

¹⁹⁷ Tunay, a.g.e., s. 120.

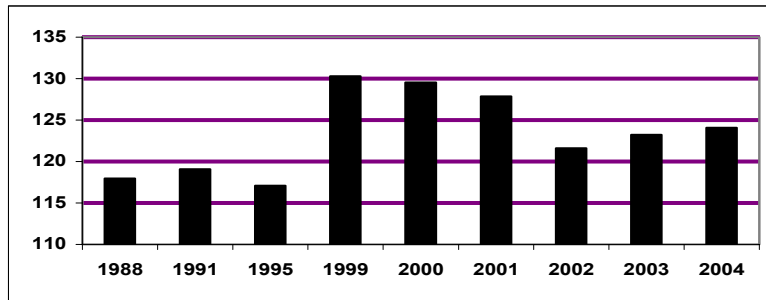
2004 itibariyle 124 bine düşmüştür. Ayrıca kamusal sermayeli bankalarda belirgin bir azalış görülmektedir. 1996'da 57,684 kişi (%50) kamusal sermayeli bankalarda çalışırken, devletin mali sektördeki rolünün azalması doğrultusunda yapılan çalışmalara paralel olarak bu sayı 2004 itibariyle 37,769'a (%29)düşmüştür.

Tablo 3.4. Banka Personel Sayısı (Adet)

Banka Türü	1988	1991	1995	1999	2000	2001	2002	2003	2004
1)-Ticaret Bankaları	116.685	117.173	111.320	125.144	124.229	122.765	116.665	118.575	119.444
Kamusal Sermayeli	60.978	63.176	59.419	61.730	60.191	56.108	40.158	37.994	71.764
Özel Sermayeli	51.287	49.082	44.386	55.311	55.741	55.384	65.284	70.614	71.764
Fon Bankaları	3.505	3.952	6.362	6.218	6.270	5.839	5.886	4.518	4.400
Yabancı Sermayeli	915	963	1153	1.885	2.027	5.434	5.337	5.449	5.511
2)-Kalkınma ve Yatırım Bankaları	1.260	1.898	5.755	5.167	5.319	5.111	4.942	4.642	4.608
Toplam	117.945	119.071	117.075	130.311	129.548	127.876	121.607	123.217	124.052

Kaynak: TBB İstatistikler ve Raporlar, Bankalarımız Yıllıkları.

Şekil 3.3. Banka Personel Sayısı (Bin Adet)

Diğer bir nokta yabancı sermayeli bankalarda çalışan sayısının artmasıdır. Ekonomideki olumlu gidişat ile birlikte daha fazla yabancı sermaye ülkeye gelmekte ve bu da yabancı bankaların sektöre olan güvenini arttırmaktadır. Bu da yabancı bankaların çalışan personel sayılarında görülebilir.

3.2.5. Bilanço Yapısında Meydana Gelen Değişimler

3.2.5.1. Aktif ve Pasiflerin Yapısı

Bankaların faaliyetleri sırasında göz önünde bulundurmaları gereken önemli hususlardan biri risk ve likidite arasındaki dengeyi iyi kurmaktır. Yani çok fazla riske girmeden (likiditeyi gerektiği kadar düşürerek) en çok karı elde etmek amaçtır.

Tablo 3.5. Aktif ve Pasiflerin Yapısı (Milyar dolar)

Aktif	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
L. Değerler	14.799	17.067	18.356	20.343	24.337	27.478	20.269	24.804
T.Krediler	14.661	19.291	26.465	25.215	26.699	29.308	20.379	28.559
Donuk Aktifler	2.776	3.793	4.443	4.902	5.063	5.142	4.151	5.091
Diğer Aktifler	4.041	5.367	6.182	6.818	7.604	7.091	7.087	8.736
<i>Toplam Aktif</i>	45.868	49.704	63.093	69.627	79.284	90.380	67.390	89.595
TL (%)	-	-	-	-	-	-	55	57
YP (%)	-	-	-	-	-	-	45	43
Pasif								
T. Mevduat	20.648	26.227	31.636	32.162	35.143	35.401	32.829	43.648
Mev. Dışı Kaynak	6.985	8.661	11.079	11.030	14.100	18.501	9.060	9.628
Diğer Pasifler	5.370	6.390	7.685	8.572	8.991	8.510	5.667	7.916
Özkaynaklar	2.337	3.407	4.389	4.135	3.845	4.700	3.215	4.113
Kar	937	832	1.336	1.379	1.625	1.906	1.116	2.975
TL (%)	-	-	-	-	-	-	54	53
YP (%)	-	-	-	-	-	-	46	47
<i>Toplam Pasif</i>	45.868	49.704	63.093	69.627	79.284	90.380	67.390	89.595

Aktif	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
L. Değerler	30.347	32.00	37.93	48.00	50.00	38.20	73.50	102.7	129.8
T.Krediler	35.906	43.00	44.43	40.00	51.00	28.32	44.00	50.20	74.35
Donuk Aktifler	6.190	6.00	8.79	12.00	23.00	38.63	11.10	13.80	27.86
Diğer Aktifler	10.975	14.00	25.23	33.00	32.00	9.76	1.20	12.40	
<i>Toplam. Aktif</i>	83.337	95	116.38	133.5	155.2	115.3	129.7	179.3	229.3
TL (%)	-	55	60	62	65	52	54	61	63
YP (%)	-	45	40	38	35	48	46	39	37
Pasif									
T. Mevduat	57.165	61	76.19	89.00	101.8	80.96	86.83	115.4	143
Mev. Dışı Kaynak	11.851	16	14.03	23	29.4	18.41	16.42	28.1	38.6
Diğer Pasifler	6.886	9	11.47	13	12.25	7.39	10.76	10.3	13.34
Özkaynaklar	5.028	6	6.87	3.6	8.1	6.72	15.67	21.5	28.1
Kar	2.406	3	3.7	4	3	1.52	1.75	4	6.2
<i>Toplam Pasif</i>	83.337	95	116.38	133.5	155.2	115.3	129.7	179.3	229.3
TL (%)	-	49	52	52	54	42	50	57	60
YP (%)	-	51	48	48	46	58	50	43	40

Kaynak: TBB, İstatistikler ve Raporlar.

Bankalar liberalizasyon sürecinde ortamda daha karlılıklarını devam ettirebilmek ve sağlıklı büyüebilmek için aktif-pasif yönetimine önem vermelidirler. Pasif yönetimi bankanın karlılığının devamı için nakit akımlarının düzenlenmesi ve pasifteki faize karşı duyarlı kalemlerin yönetilmesidir. Aktif yönetimi eldeki kaynakları kredi talebini karşılamak, likiditeyi sağlamak ve karlılığı arttırmak için çeşitli aktif kalemleri arasında dağıtmaktır. Örneğin krediler ve kredi müşterileri iyi analiz edilmelidir. Banka elinde ne kadar menkul kıymet tutacağına karar verirken önündeki kredi talebi miktarını iyi tahmin etmelidir. İkinci bir nokta kredilerin maliyeti ve faizi iyi hesaplanmalıdır. Aktif kalemleri oluşturulurken aktiflerin riski, sağlamlığı ve karlılığı göz önünde bulundurulmalıdır.¹⁹⁸

Bankaların toplulaştırılmış aktif ve pasiflerini gösteren tablo 3.5.'e bakıldığında finansal liberalizasyon süreci boyunca devam eden yüksek enflasyon ve kamu kesimi borçlanma gereğindeki sürekli artışın bankaları daha fazla menkul değer almaya ittiğini, *menkul değerler* cüzdanının *likit değerler* içinde yüksek kalmasına yol açtığı söylenebilir. Likit değerler ise 1988 yılında 14.7 milyar dolardan yıllar itibariyle dalgalı bir şekilde artarak 129.8 milyar dolara çıkmıştır. Finansal istikrarın ve ekonomik iyileşmelerin görüldüğü dönemlerde ise likit değerler azalır. 2001 krizinden sonra 2002 yılında likit aktiflerin toplam aktifler içindeki payı 6 puan düşüşle %16 olarak gerçekleşmiştir, çünkü 2001 krizinden sonra ekonomik istikrar ortamı iyileşmiş, TL yabancı paralar karşısında değer kazanmaya başlamış ve finansal piyasalarda istikrar ve güven artmaya başlamıştır.¹⁹⁹

Bankaların mevduatlardan başka diğer önemli bir kaynağı *mevduat dışı kaynaklar* kalemidir. Yurt dışından alınan krediler bu kalemin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Yurt dışından borçlanma imkanları ise daha çok makroekonomik göstergelerin iyi olmasına bağlıdır. 1980 yılında dışa açılmayla birlikte mevduat dışı

¹⁹⁸ **Aktif ve Pasif Yönetimi**, Milliyet Gazetesi 18 Ağustos 1987.

¹⁹⁹ Türkiye Bankalar Birliği, **2003 Yılında Türkiye Ekonomisi ve Türk Bankacılık Sistemi**, Bankalarımız 2003, s. 34., <http://www.tbb.org.tr> (19.04.2005).

kaynaklar hızla artmıştır.²⁰⁰ Ancak tabloda görüldüğü gibi 2001 krizi ile birlikte bu kalem 29 milyar dolardan 18 milyar dolara gerilemiştir.

Liberalizasyon döneminde sermaye giriş çıkışlarının serbest bırakılması bankaların yurt dışından kredi bulma olanaklarını arttırmıştır. Ekonomide istikrar ve güvenin olduğu dönemlerde TL finansal araçlara güven artmış, belirsizliğin ve makroekonomik dengesizliklerin şiddetlendiği dönemlerde YP aktiflere talep artmıştır. Örneğin 1994 yılında toplam pasiflerin %46'sı yabancı para iken 2001 krizinde bu oran %58'e çıkmıştır. TL cinsinden aktif ve pasiflerin oranının artması Türk mali sisteminin büyümesine ve derinleşmesine bağlıdır.

1980 sonrasında finansal piyasalarda faiz oranlarının serbest bırakılmasıyla bankaların kaynak maliyetleri artmıştır. Buna bağlı olarak da *iştirakler* bankalar için karlı bir plasman alanı olmaktan çıkmıştır. 1986 yılından başlayarak bankalar planlı dönemdeki iştiraklerini satma eğilimine girmişler ve İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nın açılmasının ardından bu piyasada işlem gören iştirak hisselerinin değerlerinde meydana gelen hızlı artışlar iştirak satışı sürecini hızlandırmıştır. *Donuk aktifler* içinde iştiraklerin payı 1997 yılında yüzde 5'e kadar gerilemiştir. Donuk aktifler kalemi ekonomik canlılık ile yakından ilgilidir. Ekonomik krizler tahsili gecikmiş alacakları arttırmakta bu da donuk aktiflerin artmasına neden olmaktadır. 1988 yılından itibaren 2001 krizine doğru donuk aktifler hızla artarak 2001 yılında 38.6 milyar dolara çıkmıştır. Ancak 2001 yılında daha önceki yıllara göre çok daha hızlı bir artış göstermiştir. Bunda ekonomik krizin yanı sıra, batan bankaların bilançolarının şeffaflaştırılması ve kamu bankalarının görev zararları yüzünden yeniden yapılandırmaya tabi tutularak kredi arzlarını yavaşlatması da etkili olmuştur.²⁰¹

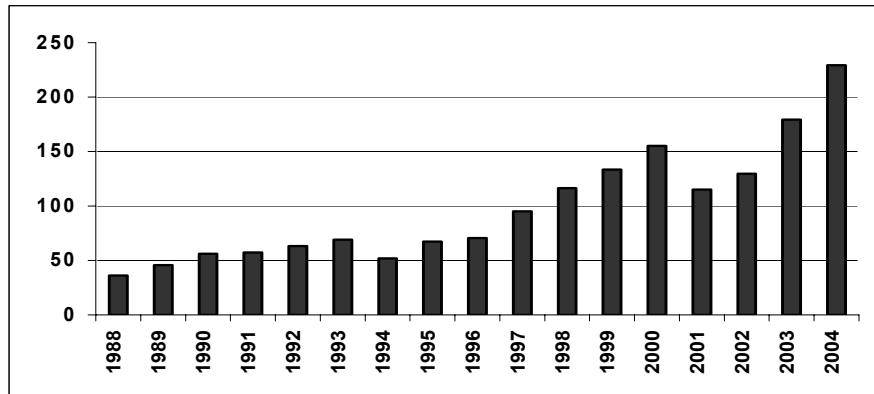
Özkaynaklar ise yeterince geliştirilememiş ve tablo 3.5'te de görüleceği üzere 2001 krizi ile birlikte iyice erimiştir (3.6 milyar dolar). Özkaynakların en önemli kalemi ise kar'dır. Kar'ın artması özkaynakları artırır. Finansal liberalizasyon

²⁰⁰ Türkiye Bankalar Birliği, **2000 Yılında Türkiye Ekonomisi ve Türk Bankacılık Sistemi**, Bankalarımız 2000, s. 39., <http://www.tbb.org.tr> (20.04.2005).

²⁰¹ Türkiye Bankalar Birliği, **Türkiye Ekonomisi ve Türk Bankacılık Sistemi; TBB'nin Değerlendirme ve Önerileri**, Bankacılar Dergisi, Sayı:43, 2002, s. 8.

döneminde finansal derinliğin sağlanamaması ve finansal kırılganlığın artması, yine bu süreçte ekonominin yabancı piyasalardaki dalgalanmalara karşı daha hassas olması, banka karlarındaki dalgalanmalar, öz kaynakların gelişimine olumsuz yansımıştır. Ayrıca yaklaşık 30 yıldır devam eden yüksek enflasyon da banka özkaynaklarının ve karlarının gelişmesine engel olmuştur.

Şekil 3.4. Bilanço Büyüklüğü (Milyar Dolar)

Bilançoda dikkati çeken diğer önemli bir önemli nokta *aktif büyüklüğüdür*. Şekil 3.4'te görüldüğü gibi Türk Bankacılık Sektöründe aktif büyüklük 2004 itibariyle 229 milyar dolardır. Toplam aktiflerin milli gelire oranı ise yaklaşık olarak %76'dır. Bu oran Avrupa Birliğinde ortalama olarak % 200'dür. Yani bankacılık sektörü yeterince büyüyememiş, mali piyasalarda yeterli derinlik sağlanamamıştır.²⁰²

3.2.5.2. Karlılık Performansı ve Gelir Gider Yapısı

İktisadi bir kuruluş ekonomik açıdan değerlendirildiğinde bakılacak olan öncelikli kriterlerden biri karlılıktır. Karlılık bankanın faaliyetlerinden elde ettiği kazancı gösterir. Bankaları da değerlendirirken karlılık önemlidir. Karlılığın yüksek olması o bankaya veya bankacılık sektörüne olan güveni yükseltir.²⁰³ 1980 sonrası dönemde bankaların karları çok hızlı artmıştır. Bunda yüksek enflasyon, kamu sektörü borçlanma gereği, yüksek faizler, sektördeki oligopolistik yapı ve yoğunlaşma etkili olmuştur. Özellikle kamu harcama disiplininin bozulması devleti iç borçlanmaya yöneltmiş bu da hazine ihale faizlerinde artışa yol açmıştır. Faizlerin yükselmesi

²⁰² Hüsnü Akhan, **Türk Bankacılık Sisteminde Yeni Dönem (Söyleşi)**, İktisat İşletme ve Finans Dergisi, Ankara, Yıl: 15 Sayı:174, Eylül 2000, s. 13.

²⁰³ Yener Altunbaş, Ayhan Sarısu, **Avrupa Birliği sürecinde Türk ve Avrupa Bankacılık Sistemlerinin Karşılaştırılması**, İstanbul, Türkiye Bankalar Birliği Yayın No:200, 1996, s. 31-33.

bankaların kar marjlarını arttırmıştır.²⁰⁴ Finansal serbestleşme süreci bankaların gelir gider yapısına da yansımıştır. Faiz gelirlerinin önemli kısmını kredilerden alınan faiz oluşturmuştur. Dikkati çeken husus menkul kıymetlerden elde edilen gelirlerin hızla artmasıdır. Mevduatın, faiz oranlarının serbest bırakılmasıyla pahalı bir kaynak haline gelmesi ve bankaların sermaye giriş çıkışlarına serbestlik getirilmesiyle yurtdışı kaynak kullanımına ağırlık vermeleri, faiz giderleri içindeki mevduata verilen faiz giderlerinin artış hızının yavaşlamasına neden olmuştur. Net kambiyo zararları faiz dışı gelirleri azaltmış, verimliliği artırmaya yönelik olarak kaliteli personel alımı ve teknolojik altyapı yatırımları nedeniyle personel giderleri ve amortisman giderleri faiz dışı giderlerin önemli bir bölümünü oluşturmuştur Faiz gelirlerinin en önemli bölümünü kredilerden ve menkul değerler cüzdanından alınan faiz geliri oluşturmaktadır. Bu kalem özellikle 1994 krizinden sonra hızla artmıştır. Faiz giderleri yine faiz gelirlerine paralel bir seyir izlemiştir. Faiz dışı gelirler ise 1995- 2000 yılları arasında yüksek miktarlarda gerçekleşmiştir. Bu kalemde kambiyo karları en büyük paya sahiptir. ²⁰⁵

Tablo 3.6. Net Faiz Geliri ve Toplam Kar (Milyar Dolar)

Yıllar	Faiz Gelirleri	Faiz Giderleri	Faiz Dışı Gelirleri	Toplam Kar
1989	8,92	7,69	3,16	0,916
1990	11,32	8,39	3,78	1,250
1991	12,71	8,68	5,26	1,114
1992	13,43	9,01	4,14	1,511
1993	14,56	8,67	5,18	1,931
1994	13,57	9,02	9,55	0,835
1995	72,43	49,61	36,02	6,757
1996	19,81	13,45	9,36	2,371
1997	23,54	16,31	10,77	2,343
1998	34,84	23,28	15,38	2,430
1999	39,21	30,34	27,95	-0,563
2000	33,64	26,75	4,91	-4,033
2001	30,83	20,49	3,06	-3.570
2002	27,16	19,33	4,72	1,469
2003	28,12	20,05	5,14	4,060
2004	29,85	16,82	4,36	4,780

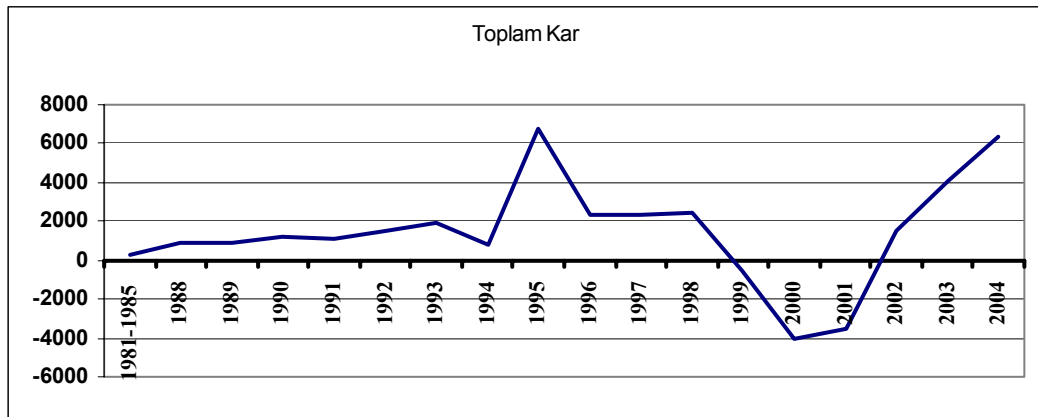
Kaynak: Hazine Müsteşarlığı (Bankacılık Sisteminin Topplulaştırılmış Kar Zarar Tablosu, 1989-2004).

²⁰⁴ Şenol Babuşçu ve Diğerleri **Yüksek Enflasyondan Düşük Enflasyona Geçiş Sürecinde Türk Bankacılık Sektörü**, İktisat İşletme ve Finans Dergisi, Ankara, yıl:15, 2002, Sayı: 174, s. 41.

²⁰⁵ TBB (40. yılında TBB ve Türk Bankacılık Sektörü), **a.g.e.**, s. 38.

Tablo 3.6’da görüldüğü gibi 1989 faiz gelirleri 1989’da 8.9 milyar dolardan 2004 yılında 29.8 milyar dolara, faiz giderleri ise aynı yıllar arasında 7.6 milyar dolardan 16.8 milyar dolara çıkmıştır. Faiz dışı gelirden ise çok büyük bir artış görülmemiştir.

Şekil 3.5. Toplam Kar (Milyon Dolar)

Kaynak: TBB İstatistikler ve Raporlar, Bankalarımız Yıllıkları.

Şekil 3.5’te görüldüğü gibi toplam karda görülen en çarpıcı değişim 1994 krizinden sonradır. 1994 kriz yılını 835 milyon dolar karla kapatan bankacılık sistemi 1995 yılında 6,75 milyar dolar kar ederek son yılların en yüksek rakamına ulaşmıştır. Bankaların karlılık performansı ekonominin nabzı ile yakından ilgilidir. 1994 krizi ile karları yaklaşık %45 düşen bankalar 2001 krizinden zararlı çıkmışlardır. Sonraki yıllarda tekrar toparlanan sektör 2004 yılını yaklaşık 4.7 milyar dolar karla kapatmıştır.

3.2.5.3. Toplam Krediler

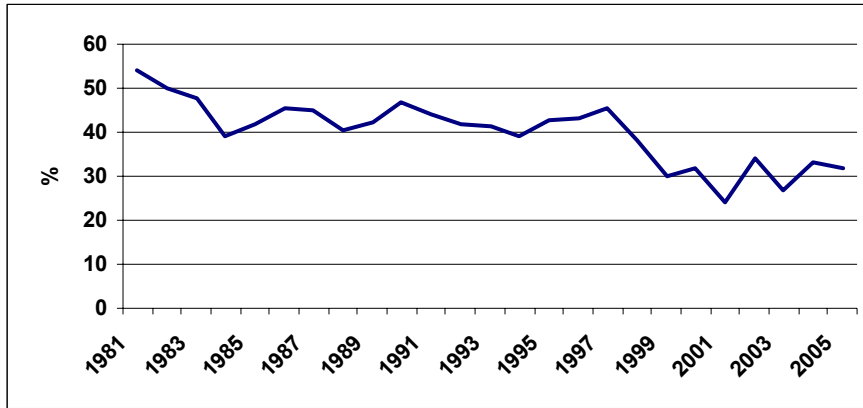
Bilanço da aktiflerin bir alt kalemi olan krediler bankaların özel sektöre veya diğer fon talep edenlere faiz karşılığında verilen kaynaklardan oluşur. Krediler bankaların en fazla gelir elde ettikleri bilanço kalemidir. Kredilerin kısa vadeli, orta vadeli, uzun vadeli, konut kredisi ve tüketici kredisi gibi çeşitleri vardır.²⁰⁶ Ancak finansal liberalizasyon süreci ile birlikte, 1980 ve 1990’lı yıllar boyunca, ekonomideki belirsizliklerin devam etmesi, yüksek enflasyon, kamu açıkları ve buna bağlı olarak iç borçların artması, yüksek reel faizler gibi unsurlar finans sektörünün sağlıklı gelişmesini engellemiş ve kaynakların milli geliri ve istihdamı arttıracak üretken

²⁰⁶ Takan, 2001, a.g.e., s. 180.

yatırım alanlarına kredi olarak kaymasına engel olmuştur. Özellikle 1990 yılından itibaren (1989'da konvertibiliteye geçişten sonra) bankaların asıl görevi olan üretken yatırımlara kredi verme ve kaynakların uzun vadeli yatırımlara yönlendirilmesinde aracılık yapma fonksiyonlarında aksamalar meydana gelmiştir. 1990 yılında kredilerin toplam aktifler içindeki payı %50'lerden 2000 yılında %30'lara gerilemiştir.²⁰⁷

Şekil 3.6' da görüldüğü gibi toplam kredilerin toplam aktifler içindeki payı 1981 yılında %55 seviyesinden dalgalı bir azalma trendiyle 1990 yılında %42'ye 2000 yılında %32'ye ve 2001 krizinde de son 25 yılın en düşük seviyesine, % 24'e gerilemiştir. Ayrıca toplam krediler içinde takipteki krediler de artış göstermiştir. 1998 yılında takipteki kredilerin toplam kredilere oranı %11 iken 2001 krizi ile birlikte % 17'ye ve 2002 yılında da %19'a çıkmıştır. Tabi 2003 yılı ile birlikte ekonomik faaliyetlerin canlanması enflasyonun düşmesi ve finansal aktiflerin yeniden değerlendirilmesi ile birlikte 2003 yılında %12'ye gerilemiştir. Kredilerdeki canlanma ekonomik faaliyetleri olumlu yönde etkileyecek, istihdamın ve üretimin artmasına katkıda bulunacak, bu da dönüşümlü olarak bankacılık sektörünün büyümesine katkıda bulunacaktır.²⁰⁸

Şekil 3.6. Toplam Kredilerin Toplam Aktiflere Oranı

Kaynak TBB; İstatistikler ve Raporlar, Bankalarımız Yıllıkları.

Kredi hacminde yaşanan genişlemenin yanı sıra, bankacılık sektörünün kredi kalitesinde de 2002 yılından bu yana iyileşme görülmektedir. 2003 yılı sonunda

²⁰⁷ Niyazi Erdoğan, **Türkiye'de Ekonomik Kriz ve Bankacılık Sistemi**, Yeni Türkiye Dergisi, Yıl: 7, Sayı:41, Ankara, 2001, s. 641.

²⁰⁸ TBB, (Bankalarımız 2003) , **a.g.e.**, s. 35-36.

8,6 katrilyon TL olan *tahsili gecikmiş alacaklar* (TGA), 2004 yılının ilk yarısında 5,9 katrilyon TL'ye gerilemiştir. Bunda İstanbul yaklaşımı kapsamına alınan kredilerdeki artış, ekonomideki büyüme performansına bağlı olarak kredi geri ödemelerinde görülen iyileşme, Pamukbank'ın tasfiye edilecek alacaklarının başka bir hesaba aktarılması ve Ziraat Bankasının Emlakbank'tan devralmış olduğu takipteki konut kredilerini bilançosundan çıkarması etkili olmuştur. Kredi kalitesindeki iyileşmeye paralel olarak ticari bankaların brüt takipteki alacaklarının toplam kredilere oranı 2003 yılı sonunda yüzde 13,3 iken, Haziran 2004'de yüzde 6,8'e gerilemiştir. Grup bazında ise, bu oran 2004 yılı Haziran ayı itibarıyla kamu bankaları için yüzde 13,6, özel bankalar için yüzde 4,8, yabancı bankalar için yüzde 3,2 ve TMSF bankaları için yüzde 33,8 seviyesinde gerçekleşmiştir.²⁰⁹

3.2.6. Yapısal Sorunlar

3.2.6.1. Holding Bankacılığının Oluşumu ve Yoğunlaşma

Holding bankacılığı Türkiye'de 1970'li yıllardan itibaren daha önceden beri uygulanmakta olan sanayileşme politikalarıyla zenginleşen bir takım özel sermaye gruplarının holding şirketlerini kurup yaygınlaşmasıyla ortaya çıkmıştır. Holding bankacılığı bir bankanın iştirakler yolu ile holding haline gelmesi değil, bankanın yönetiminin bir özel sermaye gurubuna (holdinge) ait olmasıdır. Holding bankacılığının gelişmesinde, bazı holdinglerin itibar sağlama isteği, hızla büyüyen holding içi firmalara daha rahat finansman sağlama, az bir öz kaynakla daha geniş bir kaynağı denetim altına alma, finansal pazarlardaki fon akımlarını denetim altında tutma, diğer holdinglerle rekabet, grup içi şirketlere bir kriz anında fon akımının kesilmemesini güvence altına alma gibi faktörlerin etkili olduğu söylenebilir.²¹⁰

Bu alanda Türkiye'deki ilk girişim, Sabancı grubu tarafından Akbank'ın ele geçirilmesi olmuştur. Bu girişimin başarılı olduğunun zamanla görülmesi üzerine diğer holdingler de banka satın alarak veya banka kurarak holding bankacılığına

²⁰⁹ DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Programı (2005 Yılı Programı), **Makro Ekonomik Gelişmeler ve Projeksiyonlar / Mali Piyasalarda Gelişmeler**, <http://ekutup.dpt.gov.tr/program/2005/ekogel2-7.html> (12.05.2005).

²¹⁰ Öztin Akgüç, **Yüz Soruda Türkiye'de Bankacılık Sistemi**, Üçüncü Baskı, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1992, s. 66-67.

yönelmişlerdir. Sonraki yıllarda Çukurova grubu Yapı Kredi Bankası ve Pamukbank'ı, Doğu Grubu Garanti Bankasını, Yaşar grubu Tütün Bankı ve Uzan Grubu da Adabank ve İmar bankasını yönetimlerine katmışlardır. Holding bankacılığının zamanla yaygınlaşması üzerine, piyasalardaki tekeli eğilimleri kırmak ve daha rekabetçi bir ekonomi oluşturabilmek için 4. beş yıllık kalkınma planında (1979), 28 sayılı kanun hükmünde kararnameyle bu eğilimin önüne geçilmeye çalışılmıştır.²¹¹

Holding bankacılığının gelişiminde 1980'den sonra faizlerin serbest bırakılması da etkili olmuştur. Böylelikle bankaların faiz yarışına girmesi, faiz oranlarını arttırmıştır. Faiz oranlarının artması banka kredilerini pahalılaştırmış dolayısıyla yatırımın maliyeti artmıştır. Ayrıca 1989'dan itibaren kamu açıklarının iç borçlanmayla finanse edilmeye başlanması ve iç borçlanmanın zaman içinde muazzam oranlarda artması, mali fonlar üzerinde büyük bir talep yaratmış bu da finansman maliyetlerini arttırmıştır. Bu yüzden sanayici biraz da ucuz kaynak temin etmek maksadıyla holding bankacılığına yönelmiştir. Ayrıca Türkiye gibi parasal sermayenin üretim ve yatırım üzerinde hayli belirleyici olduğu ülkelerde bankalar fon ihtiyacının karşılandığı en önemli kurumlardır. Holding bankacılığına yönelme ise bu bankaları etkinlikten uzaklaştırarak kredi potansiyelini kendi gurup bünyesindeki firmalara yönlendirmesine neden olmuştur. Böylece gerçek anlamda iyi yatırımların kredi bulma şansı düşmüştür.²¹²

1980'li yıllarla beraber finansal piyasalarda liberalizasyonun etkilerinin görülmesiyle birlikte banka sayısında artış olmuştur. Ancak banka sayısının artması sektörü daha rekabetçi hale getirmemiştir. Holding bankacılığının özel sermaye'ye uygun olması dolayısıyla bankacılık sektöründe yoğunlaşma da artmıştır. Bankacılık sektöründe *yoğunlaşma* az sayıda büyük bankanın piyasalardaki kredi ve mevduat hacminde büyük çoğunlukta paya sahip olmasıdır. İktisatçılar yoğunlaşmanın arzu edilip edilmediği konusunda hem fikir değildirler. Yapı Yönetim Performans modelini benimseyen iktisatçılara göre yoğunlaşma beraberinde monopolistik davranışları beraberinde getirir. Bu durumda bankacılıkta tahsis ve teknik etkinlik sağlanamaz.

²¹¹ Akgüç, a.g.e., s. 69.

²¹² Abdurrahman Benli, Gökhan Sönmezler, **Türk Bankacılık Sistemi ve Kriz**, İktisat İşletme ve Finans Dergisi, Ankara, Yıl: 17, Haziran 2002, s. 81.

Örneğin tahsis etkinliği sağlanmamışsa bankanın verdiği krediler için belirlediği faiz oranı marjinal maliyetini aşar. Verilen son lira kredi onun gerçek maliyetini yansıtmaz. Bu durumda kaynaklar en az maliyetli şekilde tahsis edilmemiş olur. Sonuçta diğer duruma göre daha az kredi verilir. Mevduat faizleri düşük kredi faizleri yüksek olur. Bankanın davranışları serbest piyasa doğrultusundan sapar ve ekonomik açıdan hem miktar hem de fiyat dengesizliğine yol açabilir.²¹³ Diğer bir görüş ise Etkin Yapı Teorisidir. Buna göre bazı bankaların piyasada büyük paya sahip olmaları onların daha etkin olması yüzündendir. Bu bankalar daha düşük maliyetli çalışabilirler. Zaten bu yüzden karları da yüksektir. Bu durumda piyasada yoğunlaşma eğilimlerinin görülmesi normaldir. Yine bu görüşe göre büyük bankalar, uluslararası işlemler ve uluslararası rekabet avantajına sahip olması, teknolojik gelişmeleri daha yakından takip edebilmesi ve bunları sektöre uygulayabilme gücü gibi unsurların etkisiyle daha iyidir.²¹⁴

Tablo 3.7. Bankacılık Sisteminde Yoğunlaşma (%)

	1990	1994	1995	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
İlk Beş Banka											
T. Aktif	54	50	48	44	44	46	48	56	58	60	60
T. Mevduat	59	56	53	47	49	50	51	55	61	62	62
T. Krediler	57	48	50	46	40	42	42	49	55	54	53
İlk On Banka											
T. Aktif	75	73	71	67	68	68	69	80	81	82	82
T. Mevduat	85	82	73	70	73	69	72	81	86	86	86
T. Krediler	78	76	75	72	73	73	71	80	74	75	76

Kaynak: TBB; İstatistikler ve Raporlar, Bankalarımız Yıllıkları.

Türk Bankacılık Sektöründe de bu eğilimler rahatlıkla görülebilmektedir. Oligopolistik bir karakter gösteren piyasada az sayıda banka vardır ve bankalar fiyatlama yaparken birbirlerinin davranışlarını gözlemlemektedir. Sistem fiyat artışlarına karşı hassastır. Örneğin bir banka fiyatını (faiz oranı) arttırdığında diğer bankalar fiyatını arttırmaz ve o bankanın satışları (kredi) hızla düşer. Ayrıca fiyat artırımını o bankadaki daha riskli müşterilerin artmasına neden olur. Bu yüzden sektörde

²¹³ İlker Parasız, **Modern Bankacılık, Teori ve Uygulama**, İstanbul, BANKSİS Yayınları No: 82, 2000, s. 123-125.

²¹⁴ Parasız, **a.g.e.**, s. 123-125.

faiz oranları birbirine çok yakındır. Sektördeki bu yapı da mevduat sigortasına %100 devlet güvencesi ile birleşmesiyle bankalar riskli alanlara kaymışlardır.

Türk Bankacılık Sektöründe yoğunlaşma eğilimleri 1999 ve 2001 krizleri sonrasında uygulamaya konan bankacılık sektörünü yeniden yapılandırma çalışmaları sonucunda azalmış olmakla birlikte güçlü eğilimleri hala devam etmektedir. Tablo 3.7’de görüldüğü gibi 2004 yılı itibariyle ilk beş bankanın toplam aktiflerdeki payı % 60, toplam mevduatlardaki payı % 62 ve toplam kredilerdeki payı ise % 53 olarak gerçekleşmiştir. İlk on bankanın sektördeki paylarına bakıldığında ise yoğunlaşmanın daha da arttığı görülür. İlk on bankanın toplam aktiflerdeki payı 1990 yılında %75’ten 2004 yılı itibariyle %82’ye çıkmıştır.

3.2.6.2. Öz kaynakların Yetersizliği

Genellikle bankaların özkaynaklarının önemli bir bölümü maddi duran varlıklara ve iştiraklere bağlıdır. Bankalar takipteki kredilerini tahsil edememe durumuna karşı iştirakler edinir. Ayrıca özkaynaklar hacim, oransal büyüklük ve bileşimi açısından o kurumun rekabet gücünü önemli ölçüde etkiler. İşte özkaynakların bu şekilde bağlanması bankalarda sermaye tabanını daraltır. Yine özkaynak gereksinimi, döviz kurlarındaki istikrarsızlık, devalüasyon, enflasyon, uygulanan istikrar tedbirleri gibi sebepler dolayısıyla sürekli artar. Türkiye’de de 1980’den sonra uygulamaya konan yeni iktisat politikaları makroekonomik istikrarı bir türlü sağlayamamış ve bu sebeplerin varlığı hep olagelmiştir. Yüksek enflasyon ve aşırı değerli TL sonucunda, TL cinsinden aktiflerde ise faizler yüksek, vadeler kısa olmuştur. Bu da bankaların karlılıklarını düşürmüş, öz kaynaklarını zayıflatmıştır. Sonuç olarak Türkiye’de faaliyet gösteren bankaların özkaynakları yetersiz kalmıştır. Bu da çok sayıda küçük bankanın birbirleriyle verimsiz bir rekabet içine girmelerine neden olmuş ve Türk Bankacılık Sisteminin mali yapısını bozmuştur.²¹⁵

²¹⁵ Takan, 2001, a.g.e., s. 139.

Tablo 3.8. Özkaynaklar (Milyar Dolar)

Yıllar	T. Özkaynaklar	T. Aktifler	T. Özkaynaklar / T. Aktifler (%)
1988	2.3	36.2	6.3
1989	3.1	45.5	6.8
1990	3.9	56	6.9
1991	3.9	57.2	6.8
1992	4.2	63	6.6
1993	4.7	69	6.8
1994	3.2	51.8	6.2
1995	4.1	67.1	6.1
1996	5	83.3	6
1997	6.1	95	6.4
1998	6.8	116.3	5.8
1999	3.6	133.5	2.7
2000	8.1	155.2	5.2
2001	6.7	115.2	5.8
2002	15.6	129.7	12
2003	21.5	179.3	12
2004	28.2	229.3	12.3

Kaynak: TBB; İstatistikler ve Raporlar, Bankalarımız Yıllıkları.

Tablo 3.8’de görüldüğü gibi Türk Bankacılık Sektörünün toplam Özkaynakları sektörün risklerini karşılamaktan ve yatırımcılara güven vermekten uzaktır. 1988 yılında 2.3 milyar dolar olan toplam Özkaynaklar kalemi, 1994 krizine kadar artış göstermiş, ancak 1994 krizinde bankaların sermaye yitirmeleri dolayısıyla 4.7 milyar dolardan 3.2 milyar dolara düşmüştür. Sonraki yıllarda tekrar artış terdine girmiş, 2001 krizinde bankaların yine sermaye kaybetmesi dolayısıyla 8.1 milyar dolardan 6.7 milyar dolara düşmüştür. Kriz sonrası bankacılık sektöründe yeniden yapılandırma programı başlamış ve program dahilinde bankaların Özkaynakları hızla artarak 2004 yılı itibarıyla (kar hariç) 28.2 milyar dolara çıkmıştır.

3.2.6.3.Yetersiz Denetim ve Gözetim

1980’li yıllardan itibaren bankacılık sektörü hızla büyüme sürecine girerken sektörde pek çok banka da kurulmuştur. Diğer yandan finansal piyasalar da yeni finansal araçlar ve finansal piyasalar uygulamaya girmiştir. Ancak bu süreçte gerekli hazırlıklar yapılmadan finansal liberalizasyona gidildiği için bankaların denetim ve gözetimi yetersiz kalmıştır. Bankacılık sektörünün denetim ve gözetimi ile ilgili

olarak BIS (Bank for International Settlements) ve Avrupa Birliği kriterlerine yaklaşılmaya çalışılmıştır. Bankaların problemlili kredilerinin tespit edilmesi ve bunlar için ayrılacak karşılıklar Basel komitesinin aldığı kararlarda belirtilmiştir. 1985 yılında kabul edilen 3182 sayılı bankalar kanunu ile Türk Bankacılık Sektörü için uluslararası denetim ve gözetim sistemi ile diğer standartlar uygulanmaya başlanmış, bankalar bağımsız dış denetime tabi olmuş, donuk krediler için daha gerçekçi karşılık ayırma uygulaması başlamış ve mevduat sigorta fonu kurulmuştur.²¹⁶

Diğer yandan denetim ve gözetimin ilgili kuruluşlar tarafından daha rahat yapılabilmesi için Tek Düzen Hesap Planı uygulamaya konmuştur. Yine bankaların hazırladıkları mali tabloları (Bilanço ve Gelir tablosu gibi) ilişkili oldukları yılı izleyen dördüncü aya kadar Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurumuna göndermeleri zorunlu kılınmıştır.²¹⁷ Ancak bankaların denetim ve gözetim ile ilgili kanuni mevzuatı aynı hızda güncellenememiş ve sektörün denetimi ve gözetimi finansal piyasalardaki hızlı değişim ve gelişime ayak uyduramamış, eksik kalmıştır. Denetim ve Gözetim organları kendilerine yasalarla verilen yetkileri tam olarak uygulayamamış, yeterli özerkliğe sahip olamamış, bu kurumların hareket alanını belirleyen yasal çerçevenin diğer uluslararası normlara (BIS ve AB normları) uyumu eksik kalmış ve denetlemeler sonucu alınması gerekli önlemler alınmamıştır. Alınan kararlar da verimli şekilde uygulanamamıştır. Nitekim bunun faturası, fona devredilen bankalara eriyen özkaynakları dolayısıyla yapılan fon transferlerinde ortaya çıkmıştır. Bankacılık sektörünü yeniden yapılandırma programında ‘Bankaların İç Denetim ve Risk Sistemleri’ yönetmeliğinde banka faaliyetlerinin kapsamı ve yapısı ile uyumlu, değişen ekonomik koşullara karşı esnek, nitelik ve etkinlikte istenen seviyede iç denetim ve risk yönetim sistemi kurmaları ve yönetmeleri zorunlu hale getirilmiştir. Bu yönetmelikte ayrıca bankaların bu teşkilatlarının durumunu, faaliyetlerini, organizasyon yapısını ve organizasyon yapısında yapılan değişiklikleri üçer aylık dönemlerde rapor halinde BDDK’ya bildirmeleri zorunlu kılınmıştır.²¹⁸

²¹⁶ Tunay, **a.g.e.**, s. 115.

²¹⁷ DPT, Bankacılık, Sigortacılık, Yabancı Sermaye, Müteahhitlik Hizmetleri ve Turizm alışma Gurupları, **Üçüncü İzmir İktisat Kongresi (4 Haz. 1997)**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Döner Sermaye İşletmeleri Basım Evi, 1993, s. 28,35.

²¹⁸ Uyanık, **a.g.e.**, s. 5.

3.2.6.4. Kurum ve Ürün Bazındaki Yetersizlikler

1980 öncesinde kredi faizleri enflasyon oranının altında kalmıştır. Kalkınma ucuz fonlarla sağlanmış, tercihli kredi uygulamasıyla öncelikli sektörler düşük kredi ile desteklenmiştir. İşte bu ortam yatırımları olumlu, fakat mevduatların büyümesini olumsuz etkilemiştir. 1980 sonrasında bu politikalar terk edilip, kredi faizleri de artınca bu etkiler sanayiciyi, sanayi guruplarını, banka sahibi olarak ucuz kredi bulmaya yöneltmiştir. Dolayısıyla bankalar mali sektörde hayli yüksek oranlarda paylar edinmiştir.²¹⁹

Finansal liberalizasyon ile birlikte bankalar yeni rakipler de çıkmaya başlamıştır. Örneğin yatırım fonları banka mevduatlarına önemli ölçüde alternatif olarak kendini göstermiştir. Diğer yandan hisse senedi ve tahvil piyasasının gelişmesi ve menkulleşmenin yaygınlaşması da bankaların kredi verme avantajında gerilemelere neden olmuştur. Ayrıca firmaların, hükümetlerin ve diğer kamu kuruluşlarının tahvil ihracı yolu ile de kaynak toplamaya başlaması, teknolojik ilerlemelerin etkisiyle sermaye piyasası enstrümanlarına ulaşılabilmenin kolaylaşması sermaye piyasası araçlarının öneminin artmasına neden olmuştur.²²⁰

Ancak tüm bu gelişmelere rağmen İMKB ve oradaki kayıtlı şirketlerin hem halka açıklık oranı hem de sayıca az olması, sermaye piyasalarının gelişimini engellemiş ve yük büyük ölçüde bankalar üzerine kalmıştır. Türkiye’de finansal piyasalar %90-95 oranında bankacılık kesiminden oluşmakta ve diğer finansal kurumların (aracılık kuruluşları yatırım şirketleri, factoring leasing gibi diğer şirketler) payı düşük kalmaktadır. Ayrıca sermaye piyasaları da finansal sistem içinde önemli bir ağırlık taşımamaktadır. Ürün bazında ise sistemdeki en büyük ağırlığı kamu kesiminin sistemdeki yeri ve kamu kesimi borçlanma gereği dolayısıyla kamu kesimi menkul kıymetleri oluşturmaktadır.²²¹

²¹⁹ Nejat Er, Mahir Füsunoğlu, Atlan Çabuk, **Enflasyonun Bankacılık Üzerine Etkileri**, Adana, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, 1994, s. 13.

²²⁰ Aylin Çiğdem Köne, **Para Sermayenin Yeniden Yapılandırılması : Türk Bankacılık Sektörü Örneği**, Doğu Üniversitesi Dergisi, No:233-246, 2003, s. 236.

²²¹ Parasız, 2000, **a.g.e.**, s. 258.

Tablo 3.9’da görüldüğü gibi gerek aktif büyüklüğü, gerek Özkaynak büyüklüğü ve gerekse de çalışan sayısı bakımından bankalar Türkiye’deki finansal piyasaların neredeyse tamamını oluşturmaktadır. Örneğin 2003 yılı itibariyle toplam özkaynakların % 87’si bankalarda iken %13’ü banka dışı finansal kurumlarda, toplam aktiflerin ise %92’si bankalarda, %8’i ise banka dışı finansal araçlardadır. Diğer finansal kurumların payı çok azdır. Halbuki AB’de bu oranlar bankalar %75, diğer kurumlar %25 şeklindedir.

Tablo 3.9. Finans Sektöründeki Kurumlar

	2002	2003	2004
Finansal Kurumların Sayısı	387	364	361
Banka	54	50	48
Banka Dışı	333	314	313
Finansal Kur. Çalışan Sayısı	145.859	146.552	147.927
Banka	123.271	123.249	124.052
Banka Dışı	22.588	23.303	23.875
Finansal Kur. T. Özkaynakları (Milyon YTL)	29.134	40.539	41.650
Banka	25.695	35.540	35.605
Banka Dışı	3.439	5.000	6.045
Finansal Kur. T. Aktifleri (Milyon YTL)	228.616	271.288	299.287
Banka	212.675	249.693	274.843
Banka Dışı	15.941	21.536	24.945
Aktiflerin Dağılımı (%)	100	100	100
Banka	93	92	92
Banka Dışı	7	8	8

Kaynak: TBB, (Türkiye’de Finansal Sektör ve Bankacılık Sistemi, Mart 2005).

Banka dışı finansal araçları bankalar, sigorta şirketleri, leasing ve factoring şirketleri, özek finans kurumları, tüketici finansman şirketleri ve sermaye piyasası aracı kurumları olarak sıralanabilir. Buna göre bankalar toplam aktiflerin %92’sini, ÖFK’lar %1.9’unu Sigorta Şirketleri %2.8’ini, Leasing Şirketleri %1,4’ünü, Factoring Şirketleri %1,1’ini, Tüketici Finansman Şirketleri %0,3’ünü ve Sermaye Piyasası Aracı Kurumları %0,5’ini almaktadır. Diğer bir sorun bankaların ürün bazında daha çok kamu kesimi menkul değerlerine ağırlık vermesi ve diğer finansal araçları geliştirmesi ve kullanmasını ihmal etmesidir. Finansal liberalizasyon ile birlikte finansal piyasalarda yapılan deregülasyonlar ile birlikte pek çok kısıtlama kalkmış, böylelikle bankacılık hizmet ve çeşitliliği artmıştır. Ancak makroekonomik dengelerin

sağlanamaması bankaları reel sektöre kredi veren asli görevinden uzaklaştırmış ve onları borçlanma bankacılığına yöneltmiştir. Dolayısıyla bankaların ana kaynağı mevduatlar ve faiz gelirleri olmuştur. Halbuki bunun yerine bankaların kendilerine değişen finansal hayatın ve mevcut dış ticaret koşullarına göre yeni finansal araçlar bulması ve kullanması gerekmektedir. Örneğin vadeli ya da takas işlemleri, hisse senedi ihracına aracılık, yatırım fonları varlığa dayalı menkul kıymet gibi pek çok enstrümanı daha fazla kullanabilir. Böylece bankalar hem gelirlerini arttırabilirler hem de ürün çeşitliliği yaratarak riski azaltabilirler.²²²

3.2.6.5. Risk Yönetimindeki Aksaklıklar

Bankaların karşı karşıya olduğu riskleri iki sınıfta toplanabilir. Genel İşletme Riskleri (Operasyonel Risk), İkincisi Bilanço Yapısı Riskleri'dir. Bilanço yapısı riskleri, yatırımın geri dönmeme riski, faiz oranı riski (piyasa faiz oranlarında meydana gelecek bir değişiklik hem aktif hem de pasif kalemlerde zarara yol açabilir), hisse senetleri değişim riski (bankanın elindeki hisse senetlerinin fiyatının düşmesidir), kambiyo riski (bankanın kar marjının elinde olan yabancı paraların fiyatlarında olan düşüşler nedeniyle azalmasıdır), likidite riski (bankanın likit sıkıntısı içine girmesi), taahhüt ve yükümlülük riski ve fiyatlama gibi risklerden oluşur.²²³

Aktif ve Pasif yapı ile ilgili olarak kullanılan bazı risk kriterleri vardır. Özkaynaklar / Toplam Verilen Krediler; bankanın güvenirliliğini gösterir. Özkaynakların kaç katı kadar kredi verildiğini gösterir. Eğer verilen krediler riskli ve kredi müşterisi kötü ise banka özkaynaklarını büyük riske atmış demektir. Diğer Yabancı Kaynaklar / Toplam Pasifler; Bankanın özkaynakları haricinde aktiflerinin ne kadarlık bölümünü yabancı kaynaklarla finanse ettiğini gösterir. Bankalar faaliyetlerini sağlıklı olarak devam ettirmek istiyorlarsa bu riskleri dikkate almak zorundadırlar. Bu riskler bankaların yaptığı iş gereği zaten vardır ve finansal piyasalarda bu daha da önem kazanmaktadır. Bankalar karlarını arttırmaya çalışırken karşı karşıya olduğu riskleri devamlı kontrol altında tutmalıdır. Mevduatlardan ve diğer kaynaklardan elde ettiği fonları çeşitli kullanım alanlarına dağıtılmalıdır. Bu dağıtımda uygulanacak kriter

²²² Er, Füsunoğlu, Çabuk, a.g.e., s. 20.

²²³ Metin Coşkun, **Finansal Piyasalar, Kurumlar, Araçlar, Analiz**, Eskişehir, Birlik Ofset Yayıncılık, 2002, s. 88-93.

alternatiflerin risk derecesi ve getirisidir. Bankanın aktiflerini yönetirken yapması gereken, bu riskleri iyi değerlendirip aktif dağılımını buna göre yapması gerekir. Ancak bankalar mevduatlara olan %100 güvencenin de etkisiyle pasifte yüksek faizlerle borçlanıp yüksek miktarda riskler almışlardır.²²⁴

Finansal liberalizasyon süreci ile birlikte artan küreselleşme eğilimleri, banka birleşmeleri ve devralmalar, küresel ve yerel rekabetin artması, elektronik ticaret, banka yönetimi, yükselen teknoloji ve artan işlem hacmi gibi etkenler bu riskleri arttırmaktadır. Yine faiz oranlarının serbest bırakılması sektörün dış rekabete açılması, yabancı kaynaklara daha çok başvurulması ve yabancı para işlemlerinin artması piyasalardaki belirsizlikleri ve riskleri daha da arttırmıştır. Özellikle faiz oranı ve kur riski artmıştır. Döviz riski 1994 yılında üç bankanın (Impexbank, TYT bank ve Marmara Bankası) fona devredilmesine neden olmuştur.²²⁵ Bu konuda gerek Türkiye’de de yetkili kurumlarca ve gerekse de BASEL komitesi tarafından hazırlanan raporlarla gerekli kriterler oluşturulmuştur. Ülkemizde de risk yönetimindeki uygulamalar 1980’li yıllarda başlamıştır. BASEL komitesinin bu konuyla ilgili kriterleri 1988 yılında kabul edilmiş, 1990’da risk ağırlıklı varlıklar yöntemine dayalı sermaye yeterliliği sistemi uygulanmıştır.²²⁶

2002’de piyasa riski de uygulamaya eklenmiştir. Ayrıca BDDK’da bankalara gerekli yeterlilik ve etkinlikte iç kontrol ve risk yönetim sistemleri kurma yükümlülüğü getirmiştir. 2001 yılında BDDK Bankaların İç Denetim ve Risk Yönetim Sistemleri Hakkında Yönetmelik yayınlanmıştır. Bu doğrultuda bankalar da kendi bünyelerine ve standartlara uygun risk yönetim birimleri kurmuşlardır.²²⁷ Ancak uygulamada bazı aksaklıklar da görülmektedir. Örneğin yetersiz sermaye birikimi, veri toplamada yaşanan problemler, risk bilincindeki zayıflıklar, risk yönetiminde kalifiye eleman yetersizliği, kamu bankalarının yarattığı sistemik bozukluklar, anahtar

²²⁴ Benli, Sönmezler, **a.g.m.**, s. 85.

²²⁵ Pınar Evrim Mandacı, **Türk Bankacılık Sektörünün Taşıdığı Riskler ve Finansal Krizi Aşmada Kullanılan Risk Ölçüm Teknikleri**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:5, Sayı: 1, 2003, s. 67-68.

²²⁶ Murat Mazıbaşı, **Operasyonel Risk Yönetimi ve Türk Bankacılık Sistemi**, İktisat İşletme ve Finans Dergisi, Ankara, Yıl: 16, Şubat, 2003, Sayı:185, s. 32-36.

²²⁷ Mandacı, **a.g.m.**, s. 68.

konumundaki personele olan yüksek bağımlılık ve teknoloji yatırımları bankaların risk yönetiminde sorunlarla karşılaşmasına neden olmaktadır.²²⁸

3.2.6.6. Vade Yapısındaki Uyumsuzluklar

Türk bankacılık sisteminde diğer önemli bir sorun aktif ve pasiflerin vadeleri arasındaki uyumsuzluktur. Bankaların kaynakları özellikle tasarruf mevduatı genellikle 1, 3, veya 6 aylıkken, aktifleri, örneğin verilen krediler genellikle 1 yıldan uzun vadeli olmaktadır. Bu da bankacılık sisteminde faiz oranı riskini yükseltmektedir. Tabloda görüldüğü gibi Türk bankacılık sisteminde vade yapısı 12 aydan daha kısa vadenin %95 oranında büyüklük teşkil ettiği bir yapıdadır. Özellikle 1 aylık mevduattaki artış %10 civarındadır. Zaten bu oranlar TL mevduat için geçerlidir. TL mevduatın toplam mevduatlar içindeki payı ise makro ekonomik dengesizliklere bağlı olarak sürekli azalmıştır.

Bankalar yüksek enflasyonun hüküm sürdüğü 1980-2003 yıllarında daha çok borçlanma bankacılığına yönelmişler ve aktiflerini borçlanma kağıtlarında kullanmışlardır. Zaten menkul değerler cüzdanının toplam aktifler içindeki payının 1981’de %3,5’tan 1999 yılı itibariyle %17’ye çıkması bunu göstermektedir. Devlet borçlanmasında vade yapısı ise mevduatların bu yapısından daha uzun vadeli. Yine 2002 yılı itibariyle toplam aktiflerin %43’ü 12 aydan uzun vadeli. Kaynakların ise %12’si 12 aydan uzun vadeli. 12 aydan kısa vadeli olanların oranı ise %82’dir. Kamu kağıtlarında vade yapısı 1997 yılı için 429 gün, 1998 yılı için 264 gün, 1999 yılı için 496 gün ve 2000 yılında ise 433 gün olmuştur. Dolayısıyla bankalar kamu kağıtlarının finansmanını bundan daha kısa vadeli olan mevduat ve repo işlemleriyle yapmıştır. Bu da bankaların kredi riskini arttırmıştır.²²⁹ Tablo 3.10’a bakıldığında 1981 yılında, toplam mevduatlar içinde, daha çok vadesiz mevduatlar en çok ağırlığa (%50) sahipken, 2005 yılına gelindikçe hızla azalmış ve toplam mevduatlar içindeki payı %9.25’e düşmüştür. Bunun tersine 1 aylık ve 3 aylık mevduatların payları artarak, sırasıyla %0 ve %15’ten 2005 yılına gelindikçe %13.52 ve %26.82’ye çıkmış ve toplam mevduatlar içinde en çok paya sahip konuma gelmişlerdir.

²²⁸ Mazıbaş, **a.g.m.**, s. 36.

²²⁹ Benli, Sönmezler, **a.g.m.**, s. 85.

Tablo 3.10. Banka Mevduatlarının Vade Yapısı (%)

Yıllar	Toplam	Vadesiz	1 Ay	3 Ay	6 Ay	1 Yıllık	DTH
1981	100	50.5	0.0	15.6	21.5	6.8	0
1982	100	43.5	1.2	30.3	10.3	8.1	0
1983	100	50.8	0.0	19.0	19.4	6.7	0
1984	100	36.3	3.1	17.0	2.6	5.0	0
1985	100	32.0	2.6	27.1	3.6	7.2	0
1986	82.6	27.9	3.0	15.4	9.8	8.6	17.4
1987	76.8	29.7	2.4	10.6	7.4	18.6	23.2
1988	75.2	24.5	4.7	9.4	6.9	21.7	24.8
1989	77.2	24.5	6.5	15.4	9.5	15.4	22.8
1990	76.8	25.6	5.0	15.5	10.5	13.5	23.2
1991	68.4	20.4	5.2	22.4	8.1	8.4	31.6
1992	64.1	19.2	4.6	20.5	7.4	6.4	35.9
1993	62.2	17.6	3.7	14.9	8.0	3.9	37.8
1994	50.3	12.8	6.1	17.2	8.2	2.6	49.7
1995	43.9	9.4	7.6	14.2	10.4	2.4	49.3
1996	47.7	12.9	7.0	15.0	11.2	1.6	44.7
1997	45.2	10.5	6.6	15.1	10.8	2.1	45.9
1998	47.6	8.3	8.0	19.0	10.6	1.7	41.8
1999	47.9	8.0	5.5	17.2	13.4	3.6	40.7
2000	47.2	8.9	13	19.3	4.6	0.6	39.0
2001	40.3	7.2	8.9	20.2	2.0	1.1	54.6
2002	42.8	7.7	9.7	20.1	3.7	1.2	55.1
2003	51.0	10.5	9.6	22.5	5.0	2.7	46.3
2004	55.4	10.0	13.66	27.31	3.92	4.7	44.6
2005(Haziran)	59.89	9.25	13.52	26.82	5.48	4.31	40.11

Kaynak: TCMB Üç Aylık Bülten (2005).

Mevduatlardaki vadelerin bu şekilde bir seyir izlemesinde, hem devletin koyduğu yüksek dispoabilite oranı ki bu devlet tahvili ve hazine bonusu şeklindedir, hem de yüksek enflasyon sonucu mali sektördeki fonların kısa vadeli araçlara yönelmesi etkili olmuştur. Ekonomide finansallaşma da denilen bu olguya göre finansal sektördeki fonlar uzun dönemli yatırımlarda kullanılmak yerine kısa vadeli enstrümanlara yönelerek mali sektörde kalır. Bu süreçte banka aktifleri içinde likit aktiflerin payı yüksek olurken kredilerin payı da düşer. Uzun dönemli sanayi yatırımları ise bankalar için cazip değildir.²³⁰ Türk Bankacılık Sektörünün yapısal sorunları bu şekilde özetlenebilir. Ancak sektörün sorunları makroekonomik bakış açısından da önem arz etmektedir.

²³⁰ Mehmet Şükrü Erdem, **Avrupa İç Pazarı ve Türk Bankacılık Sistemi: Sorunlar ve Öneriler**, Ankara, Türkiye Bankalar Birliği, Yayın No: 174, 1993, s. 167.

3.2.7. Makroekonomik Çevre İle İlgili Sorunlar

3.2.7.1. Makroekonomik İstikrarsızlık

Bankacılık sektörünün sağlıklı işleyebilmesi için ülkenin makroekonomik dengelerinin de iyi sağlanmış olması gerekir. Makro ekonomik istikrar için her şeyden önce siyasi istikrar sağlanmalıdır. Finans sektöründe belirsizliğin azaltılmasında ve olumlu beklentilerin oluşturulmasında hem kamu otoritesinin hem de siyasilere çok önemli bir rolü vardır. Siyasi istikrarsızlık finans piyasalarında geleceğe ilişkin beklentileri kötüleştirir, risk primini ve faizleri artırır, yatırımcıları olumsuz etkiler.²³¹

Makroekonomik istikrarın diğer bileşenleri faiz oranları, dış ticaret dengesi, fiyat istikrarı, büyüme, enflasyon, ve istihdam oranı gibi göstergelerdir. Bu oranlar eğer istenilen düzeylere getirilemiyorsa veya değerlerinde sürekli dalgalanmalar yaşıyorsa makroekonomik istikrarsızlık söz konusudur. İstikrarsızlık ortamında kamu maliyesindeki disiplin kaybolur, gelir harcama dengesi bozulur, bütçe açıkları artar, gelir dağılımı çarpıklaşır. Kamu borçlanması özel sektör yatırımlarını dışlar (Crowding Out). Böylece toplam yatırım miktarı düşer. Yurt içi tasarruflar ise yetersizdir.²³² Böyle bir ortamda örneğin yatırım projelerinin getirisi makro ekonominin iyi yada kötü performansından hayli etkilenir. Yatırımcılar daha temkinli davranır (risk kaçınır). Yatırımcılar için güven ortamı kaybolur. Faizler ve risk primleri yüksek seyreder ve bankalar ve borç alanlar arasındaki risk paylaşım ilişkisi olumsuz etkilenir. Tabii bu da kredi maliyetinin yatırımcılar için artması demektir. Ayrıca faiz oranlarının artması piyasadaki iyi kredi müşterisini kovar ve piyasada kötü kredi müşteri sayısı çoğalır (tersine seçim). Bu da bankalar için kredi riskin artması demektir. Bankaların çalışabileceği sağlıklı müşteri sayısının azalması demektir. Yine bankalar uzun vadeli kredi vermektan kaçınır.²³³

²³¹ Erdem, a.g.e., s. 163.

²³² Parasız, 2000, a.g.e., s. 256.

²³³ Rasim Yılmaz, **Bankacılık Krizleri Makroekonomik İstikrar ve Ahlaki Tehlike**, İktisat İşletme ve Finans Dergisi, 2001, Yıl:16, Sayı:180, s. 56-58.

Diğer yandan büyüme oranlarının yıldan yıla değişmesi finans piyasalarını olumsuz etkilemektedir. Bankaların sağlıklı işleyebilmesi için istikrarlı büyüme oranı şarttır. İstikrarlı büyümenin ekonomik faaliyetlerde yapacağı hareketlilik finansal araçlara olan talebi ve finans sektörünün ürünlerine olan talebi artırır ve talebi istikrarlı hale getirir.

Türkiye’de makroekonomik dengeler 80’li ve 90’lı yıllar boyunca sağlanamamıştır. Büyüme dalgalı bir seyir izlemiş (2000 yılı için %6,3 / 2001 yılı için -9,3), enflasyon ise 1973 petrol krizinden beri sürekli sorun olmaya devam etmiş ve ancak 2003 yılından itibaren istenilen düzeye gelmiştir. Yüksek enflasyon kaynakların etkisiz tahsisine, yerli paraya olan güvenin azalmasına, yanlış yatırım kararlarına, yatırımcıların kısa vadeli düşünmelerine ve piyasa içinde yatırımın sonuçlarının görülmesinin engellenmesine neden olmuş ve piyasaları olumsuz etkilemiştir. Sonuçta bankacılık sektörünün pasiflerinin vadesi kısalmış, yabancı para cinsinden varlıkların aktif içindeki payı artmıştır. Yine dış açıklardan kaynaklanan döviz krizleri bankaları aldıkları açık pozisyonlar dolayısıyla kambiyo zararlarına uğratmıştır. Faiz oranlarının, reel faizin yüksek seyretmesi ise gerçekçi olmayan kur politikaları ve kamu kesimi borçlanma gereği ile birleşince Türk Bankacılık Sektörünün çarpık büyümesine yol açmıştır.

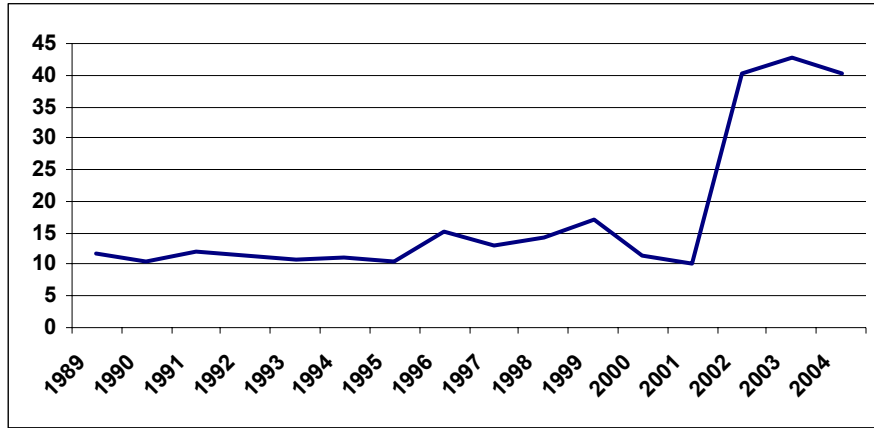
3.2.7.2. Yüksek Enflasyon ve Mevduatlar

1990’lı yıllar boyunca bankacılık sektörünü şekillendiren diğer bir gelişme yüksek enflasyondur. Yüksek enflasyon makroekonomik istikrarsızlıklara, etkin bir finans sisteminin oluşmamasına ve mali kaynakların üretken yatırım alanlarında değerlendirilememesine neden olmuştur. Özellikle 1989 yılından itibaren artan bütçe açıkları için iç borçlanmaya başvurulmuş bu da mali kaynaklara olan kamu talebinin artmasına ve reel faizlerin yükselmesine neden olmuştur. Reel faizlerin yükselmesiyle bankalar için kredilerin riski artmış onun yerine bankalar garantili olan devlet iç borçlanma kağıtlarına (DİBS)yönelmiş ve bu da DİBS’lerin bankaların menkul değerler cüzdanında şişmesine neden olmuştur. Kredilerin toplam aktifler içindeki payı ise azalmıştır.²³⁴

²³⁴ Babuşçu ve Diğerleri, **a.g.m.**, s. 40-43.

Hazine ihale faiz oranlarının enflasyon oranının üstünde olması bankaların kar marjlarını yükseltmiş ve karlardaki artış aktif ve özkaynaklardaki artışın da üzerinde olmasına sebep olmuştur. Ayrıca enflasyonun artmasıyla bankaların bilançolarında döviz cinsinden varlıkların oranının artmasına ve bankaların daha fazla açık pozisyon almasına yol açmıştır. Döviz kurlarındaki değişimle Hazine borçlanma faizleri arasındaki fark faizler lehine arttıkça bankalar daha fazla döviz borçlanıp bunları TL'ye çevirip DİBS'ne yatırmışlardır. Ayrıca mevduat sahiplerini daha fazla döviz tevdiat hesabı açmaya teşvik etmiş bu da para ikamesinin artışında önemli bir rol oynamıştır. Bankaların bilançolarında kredi faiz gelirleri düşerken menkul değerler cüzdani faiz gelirleri artmıştır.²³⁵

Şekil 3.7. Menkul Değerler Cüzdani'nin Toplam Aktiflere Oranı (%)

Kaynak: TBB; İstatistikler ve Raporlar, Bankalarımız Yıllıkları.

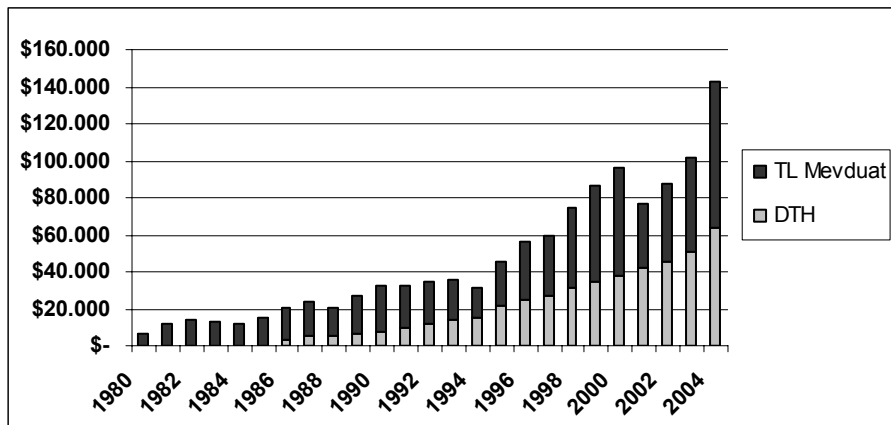
Dolayısıyla şekil 3.7'de de görüldüğü gibi liberalizasyon süreci boyunca bankaların menkul değerler cüzdani büyüklüğünün toplam aktiflere oranı 2000 yılına kadar düzgün şekilde ve yavaş bir hızla artmıştır. Ancak Şubat 2001 kriziyle bankalar likidite sıkışıklığına düştükleri için ellerindeki menkul kıymetleri hızla çıkarmış, kamu harcama disipliniyle görülen iyileşme ile beraber bankaların menkul değerler cüzdani'nin toplam aktiflerine oranında belirgin bir azalma gözlemlenmiştir.²³⁶ Daha sonraki yıllarda artış trendi hızlanarak devam etmiş ve devam etmiş ve 2004 yılı itibariyle %40.2 olarak gerçekleşmiştir.

²³⁵ Babuşçu ve Diğerleri, **a.g.m.**, s. 40-43.

²³⁶ **A.g.m.**, s. 40-43.

Liberalizasyon süreci boyunca devam eden yüksek enflasyonun diğer bir etkisi mevduatlarıdır. Enflasyon dönemlerinde yerli paranın alım gücünün devamlı olarak aşınması sonucunda yatırımcılar da ellerinde enflasyon karşısında aşınmayacak finansal aktiflere yönelirler. Bu noktada bazı finansal aktiflerin değeri değişken faizli olurken bazılarının ki sağlam yabancı memleket paralarına, örneğin Amerikan doları, bağlanır ve dolayısıyla dövize olan talep artar. Döviz tevdiat hesapları da bankalara yabancı para cinsinden yatırılan mevduatlardır. İşte bu ekonomik ortamda döviz tevdiat hesapları özellikle sermaye giriş çıkışlarının serbest bırakıldığı 1989 yılından sonra hızla artmıştır.²³⁷

Şekil 3.8. Toplam Mevduat ve Döviz Tevdiat Hesapları (Yüz Bin Dolar)

Şekil 3.8’de de görüldüğü gibi toplam mevduat içinde döviz tevdiat hesaplarının payı sürekli artmış ve özellikle 2004 yılında toplam mevduatlar içindeki payı TL mevduatlar ile neredeyse başa baş hale gelmiştir. Bazı yıllar, faiz oranlarındaki düşüşler, tüketimdeki artışlar ve repo talebi gibi nedenlerle TL mevduata olan talep azalmıştır. 1999 krizinden sonra uygulamaya konan kur çıpasına rağmen (TL’nin dolar ve euro sepetine karşı değerindeki değişimin önceden açıklanmasına ve reel olarak değer kazanmasına rağmen) para ikamesi aynı kalmıştır. Bunun nedeni ekonomik birimlerin uzun yıllar yüksek bir düzeyde kalan enflasyon nedeniyle TL’ye olan güvensizliklerinin devam etmesi, TL faiz oranlarının 2000 yılında, yani kur çıpasının

²³⁷ Yavuz Kır, **Ekonomik Kriz ve Dolarizasyon**, Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı, Sayı 41, Eylül Ekim 2001, s. 710-711.

uygulandığı yıl boyunca, hızla düşmesi ve döviz mevduatına yüksek faiz uygulanmasının sürmesi olmuştur.²³⁸

Tablo 3.11. Toplam Mevduat (Milyar Dolar)

Yıllar	Vadesiz	1 Ay	3 Ay	6 Ay	1 Yıl	Bankalar arası Mevduat	DTH	Toplam
1980	6.280	0	11,23	89,88	2.000	539,32	0	6.920
1981	6.196	0	689,39	1.916	2.636	825,75	0	12.263
1982	6.037	162,16	913,51	4.200	1.432	1.124	0	13.868
1983	5.992	0	482,14	2.246	2.289	2.775	0	13.284
1984	4.312	364,25	5.791	486,25	314,47	599,47	0	11.870
1985	4.801	383,27	4.134	4.076	540,06	1.081	0	15.015
1986	5.760	626,98	3.661	3.179	2.025	1.776	3.597	20.624
1987	6.967	570,72	2.495	1.737	4.377	1.874	5.451	23.474
1988	5.132	991,72	1.972	1.457	4.547	1.673	5.191	20.966
1989	6.513	1.733	4.092	2.538	4.085	1.585	6.057	26.606
1990	8.186	1.612	4.967	3.358	4.311	2.165	7.424	32.025
1991	6.605	1.681	7.262	2.640	2.734	1.279	10.168	32.447
1992	6.658	1.592	7.099	2.562	2.231	2.052	12.423	34.617
1993	6.366	1.331	5.404	2.879	1.397	5.122	13.658	36.159
1994	3.970	1.895	5.342	2.544	814,50	1.063	15.470	31.358
1995	4.220	3.425	6.359	4.671	1.071	3.048	22.137	44.932
1996	7.035	3.818	7.646	6.125	865,33	4.167	24.441	54.659
1997	6.252	3.949	8.959	6.427	1.239	5.302	27.278	59.406
1998	6.213	6.022	14.234	7.908	1.274	7.851	31.275	74.861
1999	6.912	4.704	14.789	11.581	3.100	9.015	35.054	86.189
2000	8.579	12.481	18.565	4.398	555,73	12.991	37.469	96.024
2001	5.483	6.825	15.452	1.531	809,77	3.815	41.705	76.315
2002	6.350	8.054	16.682	3.097	1.017	1.703	45.698	82.945
2003	11.064	10.591	24.903	5.473	3.036	2.914	51.178	110.460
2004	14.241	16.379	35.135	5.596	6.738	1.167	63.510	142.400
2005 (Haziran)	13.315	19.461	38.594	7.898	6.192	724,31	57.730	143.914

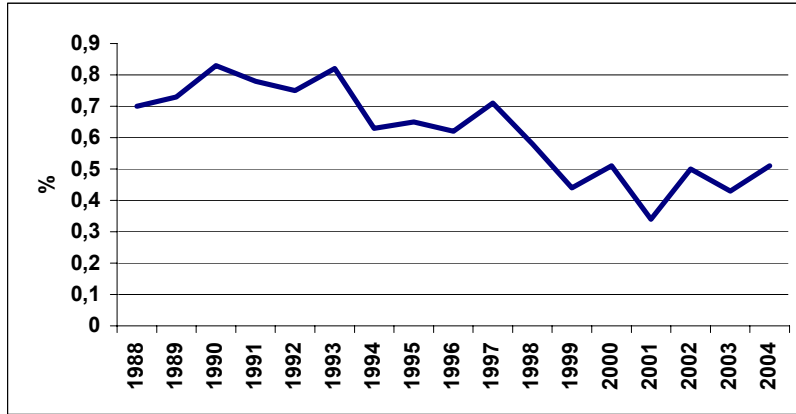
Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, TCMB verilerinden derlenmiştir.

Tablo 3.11’de görüldüğü gibi sektördeki toplam mevduat miktarı düzenli bir şekilde artmıştır. 1980 yılında 7 milyar dolar olan toplam mevduat miktarı 2005 yılında 143 milyar dolara çıkmıştır. Bunun 86 milyar doları TL mevduat, 57 milyar doları da DTH’dır. Kriz yılları olan 1994 ve 2001 yılında ise toplam mevduatlarda gerileme görülmüştür. Ayrıca toplam mevduatlar döviz tevdiat hesaplarının toplam mevduatın nerdeyse yarısını teşkil etmektedir. Dolarizasyon da diyebileceğimiz bu olguya göre halk harcama ve tasarruftan vazgeçerek dolara yönelir, çünkü enflasyon,

²³⁸ Kır, a.g.m., s. 710-711.

TL'nin tasarruf ve mübadele aracı olma fonksiyonunda tahribatlara yol açmaktadır ve ancak böylelikle enflasyonun aşındırıcı etkisinden kendini koruyabilmektedir.²³⁹

Şekil 3.9.Mevduatların Krediyeye Dönüşme Oranı (%)

Kaynak: TBB; İstatistikler ve Raporlar, Bankalarımız Yıllıkları.

Mevduatlarla ilgili diğer bir husus kredilerin mevduatlara bölünmesiyle bulunan mevduatların krediyeye dönüşüm oranıdır. Bu oran bankaların topladıkları mevduatlarının ne kadarını kredi olarak plasman yaptığını gösterir. Bu oranın yüksek olması bankanın bir aracı kurum olarak asli görevini daha iyi yerine getirdiğini gösterir. Ancak Türkiye’de yaşanan makro ekonomik istikrarsızlıklar, kamu kesimi borçlanma gereği, yüksek enflasyon ve riskli yatırım ortamı bankaları giderek artan oranda kamu kesimi borçlanma kağıtlarını almaya yöneltmişler ve borçlanma bankacılığı yapmışlardır. Bu süreçte de bankalar reel sektöre veya ticari işlemlere dayanarak değil spekülatif olarak büyümüşlerdir. Şekil 3.9’da görüldüğü gibi 1988 yılında mevduatların krediyeye dönüşüm oranı %80’lerden 2004 yılında %50’ye düşmüştür. Yani bankalar asli görevlerinden uzaklaşmışlardır.

3.2.7.3. Yurt İçi Tasarrufların Yetersizliği

Ekonomik büyüme için temel şartlardan biri yeni yatırımlar yapmaktır. Yeni yatırımlarda ancak tasarruflarla yapılır. 1980 öncesinde yüksek enflasyon ve negatif faiz uygulaması yüzünden tasarruf sahipleri reel kayıplara uğramışlar ve birikimlerini mali sektörün dışına özellikle spekülatif stok hareketlerine kaydırmışlardır. Finansal liberalizasyon sürecinde ise faiz oranlarında tavan

²³⁹ Kır, a.g.m., s. 712.

uygulamasının kalkmasıyla meydana gelecek artışların tasarruf oranlarını arttıracığı öngörülmüştür. 1980 ve 1990'lı yıllar boyunca makroekonomik dengesizlikler tasarrufların yetersiz kalmasında önemli rol oynamıştır. Türkiye'de tasarruf oranları liberalizasyon teorisindeki gibi gerçekleşmemiş ve ekonomik büyüme için düşük kalmıştır. Tablo 3.12'de belirtildiği gibi 1980 yılında tasarruf oranının milli gelire oranı %16 iken finansal liberalizasyon süreci ile birlikte bu oran %20'lere kadar çıkmış ancak 2001 yılındaki ekonomik kriz ile birlikte tekrar 1980'deki seviyesine dönmüştür. 2004 yılı itibari ile tasarruf oranı %20'dir.

Tablo 3.12. Tasarruf Oranları (%)

Yıllar	Tasarruflar / GSMH
1980	16.0
1982	17.1
1984	16.5
1986	21.9
1988	27.2
1990	22.0
1992	21.6
1994	23.1
1996	19.8
1998	22.7
2000	21.2
2001	17.4
2002	19.0
2003	19.3
2004	20.0

Kaynak: DPT, (Temel Makroekonomik Göstergeler).

Makroekonomik istikrarsızlıkların düzeltilmesinde (düşük enflasyon, istikrarlı büyüme, fiyat istikrarı, düşük işsizlik oranı) ve uluslar arası arenada rekabet edilebilir bir ekonomi oluşturulmasında tasarrufların önemi büyüktür. Tasarrufların yetersiz olması mevduat hacmini düşürmekte ve mevduat maliyetini arttırmaktadır. Tasarrufların arttırılması içinde piyasa ekonomisine dayanan, rekabetçi, özel girişimi, rekabeti ve tasarrufu özendiren, tutarlı ve yenilikçi makro ekonomi politikaları uygulanmalıdır. Gelir dağılımını bozan, rant ekonomisine dayalı, üretken olmayan sistem terk edilmelidir. Tabii ikinci aşamada tasarrufların verimli bir şekilde kullanılabilmesi ve yatırımcının güveninin kazanmış bir mali sistem oluşturulmalıdır.

Türk mali sistemi içinde bankalar en önemli kurumlar olduğu içinde bankaların verimli, sağlıklı ve şeffaf olması önemli hale gelmektedir.²⁴⁰

3.2.7.4. Kamu Kesimi Borçlanma Gereği

Genellikle devletin bankacılık sektöründeki rolünün, sektörü düzenlemek, denetlemek ve vatandaşın parasını korumak olduğu kabul edilir. Devlet asla bankaların batmasına seyirci kalmamalı ve gerekli önlemleri önceden mutlaka almalıdır. Ancak Türk Bankacılık Sektöründe devletin müdahalesi bunundan çok farklı şekilde gelişmiştir. Finansal serbestleşme süreci ile birlikte ekonomide piyasa ekonomisinin işlerlik kazanması öngörülmüştür. Sektöre yönelik deregülasyon politikalarıyla devletin sektördeki ağırlığının azalması beklenmiştir. Ancak liberalizasyon süreci ile birlikte devletin sektörle olan bağlantısı artmış, fon kaynak ve kullanımlarında devlet yine belirleyici olmuştur. 1980’li yıllar boyunca ekonominin yapısal sorunları (dış açıklar, istihdam, enflasyon) çözülememiş, seçim ekonomisi uygulaması, popülist ekonomi politikaları makro dengeleri daha da bozmuştur. Buna bağlı olarak spekülasyon faaliyetleri artmış üretken faaliyetler gerilemiş, para ve sermaye piyasalarındaki dalgalanmalar artmış ve yapısal reformlar bir türlü gerçekleştirilememiştir. Sonuçta da tablo 3.12’de de görüldüğü gibi kamu kesimi borçlanma gereği yıldan yıla artmıştır.²⁴¹ Sadece 2003 yılından itibaren bir azalış görülmektedir.

Tablo 3.13 Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (YTL)

Yıllar	1988	1992	1996	2000	2001	2002	2003	2004	2005
KKBG (Bin YTL)	6.235	116.680	1.294.435	14.796.080	29.030.000	34.937.000	33.666.000	24.840.000	17.339.000

Kaynak: dpt.gov.tr, tcmb(evpd)

Finansal serbestleşmeyle birlikte faiz oranlarının serbest bırakılması, sektöre giriş çıkışların kolaylaştırılması, bankaların yurt dışına açılmalarının kolaylaştırılması, döviz giriş çıkışlarının serbest bırakılması, bankaların yurt dışından borç bulama imkanlarının geliştirilmesi gibi düzenlemelerin altındaki temel nedenlerden birisi kamu sektörünün borçlanma gereğidir. Yani kamu borçlanmasında

²⁴⁰ Türkiye Bankalar Birliği (Bankacılar Dergisi, 2002),a.g.e., s. 3-4.

²⁴¹ Ekrem Dönek, **Türkiyede Bankacılık Sektörü ve İç Borçlanma Politikası**, İktisat İşletme ve Finans Dergisi, Yıl:14, Sayı:165, 1999, s. 43.

bankacılık sektörünün önemli bir yeri vardır.²⁴² Bu süreçte bankalar devletin en büyük müşterisi olmuşlar ve aşağıda tablo 3.13’de görüldüğü gibi çıkarılan tahvil, bono gibi borçlanma enstrümanlarının en büyük alıcısı bankalar olmuşlardır. 1987 yılı itibariyle toplam borçlanma belgeleri içinde bankaların payı %77, resmi kurumların payı %18, özel sektörün payı %4 ve tasarruf sahiplerinin payı %0.2 iken, bu oranlar 1990’lı yıllar boyunca sürekli artmıştır. 2000 yılına gelindiğinde özellikle 2001’de yaşanan ekonomik krize bağlı olarak, bankaların iç borçlanma içindeki payı yaklaşık on puanlık bir düşüşle %74’e gerilemiş, resmi kurumların payı ise hızlı bir artışla 2001 yılı itibariyle on puan artarak %20.3 olarak gerçekleşmiştir. 2003 itibariyle bankaların payı %75, resmi kurumların payı %21, özel sektörün payı %2,7 ve tasarruf sahiplerinin payı %0.1 olarak gerçekleşmiştir. Resmi kurumların payı ise 1987’den 2005 yılına doğru giderek azalmış ve payı %18’den %10’a düşmüştür. Özel sektörün borçlanma içindeki payı ise %3-4 düzeylerinde seyretmiştir. Son olarak bireysel tasarruf sahiplerinin payı 1990’lı yıllarda hızla artmış ve 2005 yılına doğru tekrar 1987’ Dolayısıyla bankalar Devletin borçlanma sürecinde çıkarttığı borçlanma belgelerinin en büyük müşterisi olmuşlar ve Devlet iç borçlanmasını büyük ölçüde bankalar finanse etmiştir.

Tablo 3.14.İç Borçların Alıcılara Göre Dağılımı (Milyar TL ve %)

Borçlanma Belgesi	BANKALAR		RESMİ KURUMLAR		ÖZEL SEKTÖR		TASARRUF SAHİPLERİ		TOPLAM
	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%	
1987	4.660,9	77,7	1087,5	18,1	241,6	4,0	9,9	0,2	5.999,9
BONO	3.015,7	76,3	761,6	19,3	172,7	4,4	4,5	0,1	3.954,5
TAHVİL	1.645,2	80,4	325,9	15,9	68,9	3,4	5,4	0,3	2.045,4
1988	8.083,7	90,5	594,3	6,7	248,9	2,8	4,2	0,0	8.931,1
BONO	4.686,1	91,6	286,9	5,6	138,7	2,7	3,2	0,1	5.114,9
TAHVİL	3.397,6	89,0	307,4	8,1	110,2	2,9	1,0	0,0	3.816,2
1989	14.990,2	90,2	1.065,8	6,4	561,7	3,4	0,0	0,0	16.617,7
BONO	6.779,3	88,8	538,6	7,1	316,4	4,1	0,0	0,0	7.634,3
TAHVİL	8.210,9	91,4	527,2	5,9	245,3	2,7	0,0	0,0	8.983,4

²⁴² Ömer Faruk Çolak, **Finansal Kriz ve Bankacılık Sektöründe Yeniden Yapılandırma Programı Üzerine Bir Eleştiri**, Gazi Üniversitesi. İ.İ.B.F. Dergisi, 2/2001, Sayı:15-30, s. 16-17.

2002	99.992.547,9	79,8	18.701.925,6	14,9	5.387.695,3	4,3	1.220.955,8	1,0	125.303.124,6
BONO	55.982.913,9	84,3	5.180.511,0	7,8	4.992.456,5	7,5	247.217,7	0,4	66.403.099,1
TAHVİL	44.009.634,0	74,7	13.521.414,5	23,0	395.238,8	0,7	973.738,1	1,7	58.900.025,4
2003	119.459.031,3	75,5	34.479.250,1	21,8	4.211.654,2	2,7	88.447,2	0,1	158.238.382,8
BONO	48.644.763,8	86,2	4.159.725,9	7,4	3.604.802,9	6,4	51.904,9	0,1	56.461.197,5
TAHVİL	70.814.267,5	69,6	30.319.524,2	29,8	606.851,3	0,6	36.542,3	0,0	101.777.185,3
2004	140.301	85,8	18.084	11,1	5.180	3,2	31	0	163.596
BONO	53.480	86,9	3.597	5,8	4.458	7,2	22	0	61.557
TAHVİL	86.822	85,1	14.487	14,2	722	0,7	10	0	102.040
2005 (Mayıs)	53.278	86,1	6.038	9,8	2.537	4,1	5	0	61.858
BONO	17.440	85,3	584	2,9	2.424	11,9	2	0	20.450
TAHVİL	35.839	86,5	5.453	13,2	113	0,3	3	0	41.408

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Kamu Finansmanı İstatistikleri (<http://www.hazine.gov.tr>).

Sonuç olarak kamu kesimi borçlanma gereğinin yüksek olması bankacılık sektörünün sağlıklı gelişiminde önemli rol oynamıştır. Bankacılık sektörünün derinlik kazanmasını engellemiş, kamunun sektör üzerindeki mali baskısını arttırmış, reel faizleri yüksek tutarak hem kredi maliyetlerinin yükselmesine hem de kredi kalitesinin bozulmasına ve donuk aktiflerin bilançodaki oranının artmasına sebep olmuş, bankacılık sektörünü kırılğan hale getirerek krizlere karşı daha hassas olmasına neden olmuş, aktif ve pasif arasındaki vade uyumsuzluklarına yol açmıştır. Bankaları reel ekonomiye kaynak ayırmaktan uzaklaştırıp, onları kamu açıklarını finanse etmeye yönlendirmiştir.²⁴³ Ayrıca reel sektör faizlerinin yüksek olması dışlama etkisi yaratarak özel sektör yatırım harcamalarını dolayısıyla da toplam yatırım harcamalarını düşürmüştür.²⁴⁴

3.2.8. Teknolojik Gelişmeler

3.2.8.1. Olumlu Etkileri

Finansal liberalizasyon sürecinin yayılmasında teknolojinin daha çok kullanılmaya başlanmasının da payı olduğunu söylenebilir. Artık günümüzde sermaye sınır tanımamakta, sınırları kolaylıkla, elektronik ortamda bir hesaptan diğer hesaba

²⁴³ Erdoğan, a.g.m., s. 641.

²⁴⁴ Ralph T. Byrns, Gerald W. Stone, **Macroeconomics**, Fifth Edition, Collins College Publication, New-York, 1993, p. 315.

aşılabilir. Teknolojik gelişmeler bankacılık sektöründe yoğun olarak kullanılır hale gelmiştir. Teknolojik yeniliklerin bankacılık sektöründe daha fazla kullanılmaya başlanması kuşkusuz olumlu etkileri yanında olumsuz yansımaları da olmuştur.

Bankalar yukarıda anlatılan bu sürece daha çabuk uyum sağlamak, rekabette geri kalmamak, maliyetlerini düşürmek, müşterilerine daha iyi hizmet verebilmek, finansal liberalizasyon ile birlikte çeşitliliği artan finansal ürün hizmetleri daha iyi kullanmak, veri tabanları oluşturup bunları işleyebilmek gibi sebeplerle teknolojik imkanlardan daha çok faydalanmaya başlamışlardır. Bu süreçte bankalar ve şubeleri birbirlerine daha iyi bağlanmışlar ve daha kolay denetlenmeye başlanmıştır. Elektronik bankacılık ürünlerinin (ATM, EFTPOS, kredi kartları , internet bankacılığı, SWIFT) daha çok kullanılması hizmet kalitesini arttırmıştır. Nakit ve çek gibi geleneksel ödeme sistemlerinin yerine elektronik bankacılık ürünlerinin kullanılması maliyetlerde azalmaya yol açmıştır. Dağıtım kanallarının artması, bankaların ölçek ekonomilerinden faydalanması, verimlilik artışları, müşteri veri tabanlarının oluşturulması ve bu bilgilerin işlenmesi, yorumlanması teknolojik gelişmeler sayesinde kolaylaşmıştır.²⁴⁵

Banka işlem ve operasyonlarında bilgisayarların daha çok kullanılması, işlem hacminde artışa ve zamandan tasarrufa imkan sağlamıştır. Her türlü veri, veri işlem teknikleri ile daha hızlı ve daha ayrıntılı olarak işlenmiştir. Merkez ve şubeler arasındaki bilgi akımı hızlanmış, bankanın değişik birimlerinden gelen verilerin depolanması ve işlenmesi kolaylaşmıştır. Bankaların bu süreçte dünya piyasaları ile olan entegrasyonu artmıştır. İnternet'in bankalarda yaygın olarak kullanımının artmasına bağlı olarak artık klasik bankacılık hizmetleri, İnternet üzerinden verilmeye başlanmış (Ev ve Ofis Bankacılığı), şube ile fiziksel temasa daha az gerek duyulmaya başlanmıştır. Para çekme makinelerinin (ATM) kullanımı işlem hatalarını azaltmış, müşterilere zaman kazandırmış ve müşterilere istedikleri gün ve saatte para çekme imkanı sunmuştur. SWIFT sistemiyle üye bankalar kendi aralarında daha kolay haberleşme imkanına kavuşmuş, ithalat ihracat işlemlerinde müşterilerin ve bankanın

²⁴⁵ Resül Yazıcı, "Türk Bankacılığında Bilgi Teknolojilerinin Kullanımı ve Avrupa Birliği İle Karşılaştırılması" **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Anadolu Üniversitesi SBE, Eskişehir, 1999, s. 19-25.

yurt dışındaki muhabir bankayla olan hızlı ve güvenli iletişimi verimliliği arttırmıştır.²⁴⁶

3.2.8.2. Olumsuz Etkileri

Teknolojik yeniliklerin Türk Bankacılık Sektörüne bazı noktalarda olumsuz etkilediğini söylemek mümkündür. Öncelikle sektörde otomasyonun artması, bilgisayar kullanımının yaygınlaşması, İtranet kullanımı ile şubelerle olan iletişimin gelişimi, sektörde insan kaynakları kullanımını düşürmüştür. Yine otomasyon yatırımları bankaların kaynak maliyetini arttırmıştır. Bilgisayar, ATM, İnternet gibi alanlara yapılan yatırımlar bankaların kısa vadeli işletme giderlerinin artmasına neden olmuştur. İkinci olarak her bankanın kendi bilgisayar alt yapısını oluşturması, hatta aynı guruba ait bankaların bile farklı bilgisayar alt yapı oluşturması kaynak savurganlığına yol açmıştır. Finansal liberalizasyon sürecinde Türk Bankacılık Sektöründe yaşanan gelişmeler anlatıldıktan sonra bu bölümde liberalizasyon sürecinde bankacılık sektörüne yönelik düzenlemeleri incelenecektir.

3.3. FİNANSAL LİBERALİZASYON SÜRECİNDE TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNE YÖNELİK DÜZENLEMELER

3.3.1. Merkez Bankasının Müdahaleleri ve Para Politikası

Bankacılık sektörünü yönlendiren kurumların başında Merkez Bankaları da gelir. Merkez bankası ekonomideki temel görevlerinden olan fiyat istikrarını sağlayabilmek için para politikasını, ekonominin likidite ihtiyacını da göz önünde bulundurarak yürütmektir. Ayrıca Türkiye’de rezerv paranın çoğunluğu banka parasından oluşur. Yine mali araçların tasarrufların ve paranın yaklaşık %80-90’ı bankacılık sektörüne aittir. Bankacılık sektörü de tüm finansal piyasalardaki aktiflerin %95’ine sahiptir. Dolayısıyla Merkez Bankasının para piyasası ve bankacılık sektörü üzerinde geniş etkileri vardır. Bankalara kredi verme, açık piyasa işlemleri, mevduatların vadeleri, disonibilite ve zorunlu karşılık oranları gibi konularda Merkez

²⁴⁶ Mehmet Takan, **Bankalarda Toplam Kalite Yönetimi**, İstanbul, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, Yayın No: 217, 2000, s. 62.

Bankası tam yetkilidir. Bu hususlar bankaların fon elde etmesinde, fon kullanmasında ve fonların maliyetinde büyük ölçüde etkilidir.²⁴⁷

Merkez Bankası tarafından uygulanan para politikası ekonomik kriz dönemlerinde veya enflasyonla mücadele dönemlerinde uygulanan istikrar programlarını tamamlayacak şekilde icra edilir. Merkez Bankası bilanço büyüklüklerinden olan rezerv para enflasyonla çok yakından ilişkilidir. Rezerv paradaki artışlar enflasyonda artışlara yol açar. Enflasyon ise finansal piyasaları sahte bir şekilde şişirir. Açık piyasa işlemleri ile Merkez Bankası hem likiditeyi hem de döviz kurlarını ayarlar. Uygulanan kur politikasını ve döviz piyasalarının yönlendirilmesi işini yine Merkez Bankası yerine getirir. Döviz kurlarının seyri bankaları hem kambiyo karları hem de açık pozisyonları itibarıyla yakından ilgilendirir. Faiz oranları da merkez bankasının para arzı sonucunda büyük ölçüde belirlenir. Faiz oranında meydana gelen artışlar bankaların kaynak maliyetlerini ve faiz gelirlerini arttırır. Gerek döviz kurları, gerek faiz oranları ve gerekse de ekonomideki likidite seviyesi bankalar için faaliyetleri sırasında takip etmekte olduğu önemli göstergelerdir. Bu verilerde meydana gelen değişiklikler, bankaları direkt olarak etkiler. Dolayısıyla merkez bankasının bu değişkenleri iyi ayarlayabilmesi, finansal piyasaların çalkantıdan uzak ve istikrarlı, bankaların da sağlıklı şekilde büyüme seyrini sürdürmesine büyük katkı yapar.²⁴⁸

Ekonomide uygulanacak olan parasal programların temel amacı parasal gelişmeleri belli bir istikrara kavuşturarak ekonomik aktörlerin önlerini görmesini sağlamak ve belirsizliği azaltmaktır. İşte finansal piyasalardaki davranışlar Merkez Bankasının vereceği bilgilerle şekillenir. Örneğin ilk defa 1990 yılında Merkez Bankası bir para programı açıklamış ve uygulamaya koymuştur. Program sonucunda faiz oranlarındaki ve döviz kurlarındaki dalgalanmalar önemli ölçüde azalmıştır. Para programı diğer yandan Merkez Bankası ile bankalar arasındaki ilişkiyi de kurar. Uygulanan parasal programlarla ortaya konan hedefler bu ilişkilerin şekillenmesi ve

²⁴⁷ Takan, 2001, **a.g.e.**, s. 128.

²⁴⁸ Murat Öztürk, Haydar Kazgan, Murat Koraltürk, **Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası**, İstanbul, Creative Yayıncılık, 2000, s. 263.

yönü konusunda bankalar için aydınlatıcı olur. Yani program bankaların kararlarını direkt olarak etkiler, çünkü ilan edilen hedefler ekonomik ajanlar için geçerli ve güvenilirdir.²⁴⁹

Türkiye’de kamu kesiminin aşırı kaynak talebi nedeniyle bankalar asli görevlerini yerine getirememişlerdir. MB uyguladığı düşük kur yüksek faiz politikasıyla bankaların açık pozisyon taratmalarını kolaylaştırmıştır. Bu yüzden MB’nın rolü hem finansal istikrarın, hem sağlıklı bir bankacılık sisteminin hem de parasal istikrarın sağlanması açısından önemlidir. MB’nın yeni gelişmelere ayak uydurabilmesi için finansal piyasalarla yakın ilişki içinde olması ve yeni çıkan finansal enstrümanların para politikası üzerindeki etkisine göre gerekli önlemleri alması gereklidir.²⁵⁰

3.3.2. 1994 Krizinden Sonra Bankacılık Sektöründe Yapılan Düzenlemeler

Kamu açığındaki büyümeye rağmen genişleyici politika uygulamasının sürdürüldüğü bir ortamda, faiz oranlarının düşürülmesi yönündeki mantıksız yaklaşım nedeniyle mali sektörde tansiyon yükselmiştir. 1993 yılının sonlarına doğru hükümetin hem kurları hem de faizleri baskı altına almaya çalışması ve hazinenin borçlanma ihalelerini iptal etmesi krizi tetiklemiştir. Piyasalar tarafından gönderilen sinyallere rağmen, parasal genişleme ve mali araçlara getirilen vergi gerek yurtiçi gerekse yurtdışı yatırımcıların TL cinsinden mali araçlardan kaçmalarına neden olmuştur. Sonuçta faiz oranları rekor seviyelere yükselmiş, devalüasyon yapılmış ve finansal piyasalar küçülmüştür. 1994 yılında bankacılık sisteminin toplam aktifleri 68.6 milyar dolardan 51.6 milyar dolara, özkaynakları ise 6.6 milyar dolardan 4.3 milyar dolara gerilemiştir. Bankacılık sektörünün yeniden toparlanabilmesi ve finansal sektörün tekrar eski gücüne kavuşabilmesi amacıyla sektöre yönelik bir takım düzenlemeler getirilmiştir.²⁵¹

²⁴⁹ Er, Füsunoğlu, Çabuk, **a.g.e.**, s. 32-35.

²⁵⁰ Günal, **a.g.e.**, s. 87-88.

²⁵¹ TBB (40. yılında TBB ve Türk Bankacılık Sektörü), **a.g.e.**, s. 18.

3.3.2.1. Mevduat Sigortası

Mali sektörde ve bankacılıkta yaşanan güven bunalımı, tasarruf mevduatına devlet güvencesi (%100) ile aşılabılmıştır. Aslında bu uygulama daha çok yatırımcının psikolojik olarak rahatlamasına yöneliktir, çünkü böylelikle tasarruf sahiplerinin bankalara olan güveni yeniden arttırılabilmektedir. Finansal piyasalar için güven olmazsa sistem fonksiyonlarını yerine getiremez. Her tasarruf sahibi bankadaki mevduatı için belli bir miktar faiz ve vade sonunda da mevduatının tamamını geri alabileceğini bilmek ister. Aynı şekilde bankalar da sattıkları fonların vade sonunda geri ödenmesini bekler. Yani sistemde karşılıklı güven esastır.²⁵²

Mevduat sigorta sistemi, finansal piyasalarda bu güveni tesis etmek ve kriz dönemlerinde bankaların yükümlülüklerinin (ödeme) aksatmadan yerine getirilmesini sağlamak amacıyla oluşturulan bir sistemdir. Sektörde güven ve istikrarın sürü psikolojisi nedeniyle kolayca bozulma ihtimali olduğu için mevduat sigorta sistemi önemlidir. Türkiye’de de 1994 krizi ile birlikte üç bankanın kapanması ve kriz sonrası kaybolan güveni tesis edebilmek amacıyla 5.5.1994 tarihinde 94/5565 sayılı bakanlar kurulu kararıyla TL tasarruf hesabı ve tasarruf hesabı niteliğindeki DTH'ların tamamına devlet güvencesi getirilmiştir. Fona üyelik ve prim tutarı ise sermaye yeterlilik rasyosu %8 ve üzerinde olanlara on binde 25, bunun altında olanlara on binde 26 olarak belirlenmiştir.²⁵³

Ancak mevduat sigorta sistemi iyi işlemelidir. Aksi takdirde bu sistem 1997 Asya krizinde de görüldüğü gibi kredi piyasasında sapmalara ve kötü yatırım projelerinin piyasada kalmasına neden olur. Bu da uzun vade de sorunlu kredilerin artması ve krizin tetikleyicisi olabilmektedir. Bu yüzden iyi bir mevduat sigorta sistemi kanun ve yönetmeliklerle açıkça tanımlanmalı, anlaşılır olmalı, hem mevduat sahiplerine hem de ilave fon sağlayan vergi mükelleflerinin çıkarlarına hizmet etmeli,

²⁵² Yasemin Aymergen ve Diğerleri, Mevduat **Sigorta Sistemi ve Türkiye için Model Önerisi**, İstanbul, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, 1996, s. 7-8.

²⁵³ Burçak Tulay, Melike Alparşlan, Pelin Erdönmez, **Mevduat Sigorta Sisteminin Çeşitli Ülkelerde ve Türkiye’de Uygulanması**, İstanbul, TBB, Bankacılık ve Araştırma Grubu, 1999, s. 2.

acil çözümler sunabilmeli, primleri riske ayarlı olmalı, mevduatları derhal ödemeli, bağımsız bir kuruma bağlı olmalı ve kapsamı düşük tutulmalıdır.²⁵⁴

Nitekim Şubat 2001 krizinden sonra sektörün daha etkin ve rekabetçi bir yapıda faaliyetlerine devam etmesi amacıyla, mevduatlar üzerindeki tam garanti uygulaması 5 Temmuz 2004 tarihinden itibaren kaldırılmıştır. Bu tarihten itibaren uygulanmaya başlanan sınırlı mevduat garantisine göre, her müşterinin her bir bankada açacağı 50 milyar TL'ye kadar TL ve döviz cinsinden tasarruf mevduatı TMSF'nin güvencesi altına alınmıştır.²⁵⁵

3.3.2.2. Karşılık Oranları ve Disponibilite

1994 krizi sonrası alınan 5 nisan kararlarıyla birlikte mevduat munzam karşılıklarında ve disponibilite oranlarında yeni bir uygulama başlamıştır. Buna göre 31.3.1994 tarihinden itibaren TL mevduatlar için %8, yabancı para mevduatlar için %10 munzam karşılık ayrılması kararlaştırılmıştır. Daha önce vadeli ve vadesiz mevduatlar için farklı oranlar uygulanırken artık TL ve YP mevduat için oranlar tek düze hale getirilmiştir. Uygulanacak disponibilite oranı ise TL yükümlülükler için %8, YP yükümlülükler için %9 olarak belirlenmiştir. 5 ocak 1995 tarihinden sonra ise TL yükümlülükler için %11 (%8 serbest TL tevdiatı, %3 DİBS) ve YP yükümlülükler için %12 (%9 serbest döviz tevdiatı, %3 DİBS) oranında disponibilite getirilmiş ve TL mevduat için disponibl değer olarak DİBS, YP mevduat içinse dövize endekli DİBS ve diğer senetler belirlenmiştir. 22.7.1996 tarihinden itibaren disponibilite için sabit ve artan yükümlülük uygulamasına son verilmiş ve daha önce DİBS olarak tutulacak disponibilite oranı %3'ten %6'ya yükseltilmiştir.²⁵⁶

3.3.2.3. Açık Pozisyon

Açık pozisyon sahip olunmayan bir menkul değer in önceden satılmasıdır. Bankalar genellikle yurt dışından daha ucuza kaynak bulup bunları TL cinsinden menkul kıymetlere plase ederler, çünkü TL cinsinden değerlerin faiz oranı yüksek ve

²⁵⁴Tulay, Alparslan, Erdönmez **a.g.e.**, s. 3-4.

²⁵⁵ DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı** (2005 Yılı Raporu).

²⁵⁶ Günal, **a.g.e.**, s. 66.

döviz kurlarındaki yükselmenin enflasyon oranında veya onun altında olması bankalara arbitraj sağlar. Faiz oranı devalüasyon oranından büyük olduğu müddetçe banka kazançlı çıkar. Böylelikle banka kur riski üstlenmeyi de göze alarak bulduğu yabancı kaynakla kar elde etmeye çalışır. Eğer devalüasyon oranı faiz oranını geçerse bu sefer bankalar dövizdeki açık pozisyonlarını bir an önce kapatmaya çalışır. Aksi takdirde banka aynı miktar döviz borcu için daha çok TL bulmak zorundadır.²⁵⁷

Tablo 3.15. Şubat 2001 Krizi Öncesi DİBS Reel Getiri, Döviz Kurları ve Faiz Oranları

Yıllar	DİBS Faiz Oranı	Ort. Yıllık Tefe	Dolar Değ. Artış Oranı	DİBS Reel Getiri
1990	52.9	58.4	23.0	24.0
1991	79.1	52.5	58.9	13.5
1992	85.8	60.6	65.8	12.5
1993	87.6	58.4	59.5	17.8
1994	161.3	86.8	168.4	-1.8
1995	124.5	115.9	63.5	42.8
1996	134.6	73.1	76.5	34.4
1997	127.8	79.2	86.2	22.4
1998	122.3	81.6	74.1	28.9
1999	110.1	56.9	59.8	26.4
2000	37.9	57.1	51.1	-10.8

Kaynak:TCMB (Mali Piyasalar)

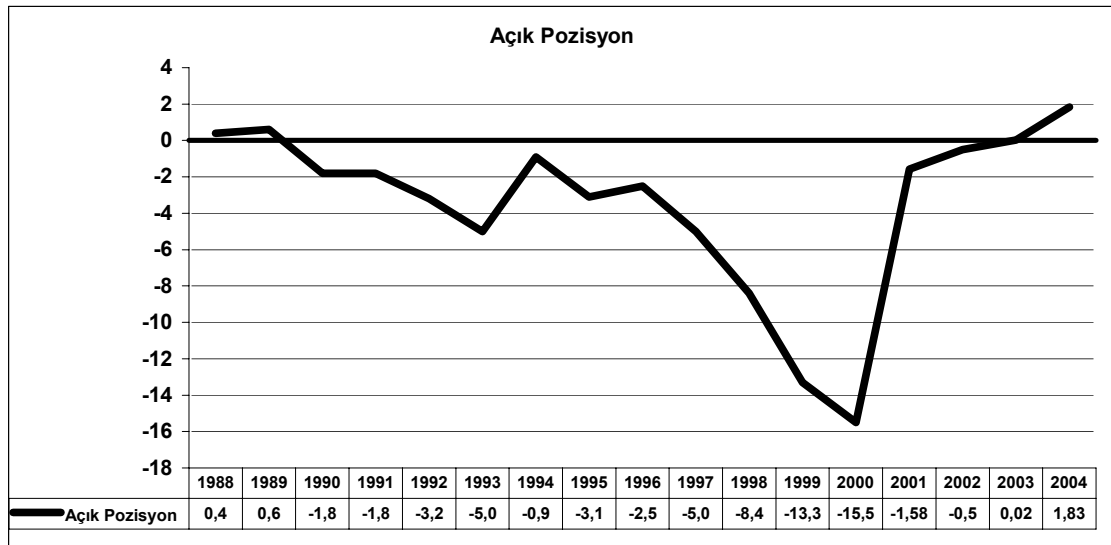
Tablo 3.14’de görüldüğü gibi dolar kurundaki artış oranı enflasyon oranında veya onun altında kaldığı için ve DİBS faiz oranları da enflasyonun çok üzerinde olduğu için, TL’ye dönüşüp DİBS’ne yatırılan kaynaklar yüksek reel getiri sağlamışlardır. 1994 krizi öncesinde de TL aşırı değerlendirildiği için açık pozisyon ile bankalar yüksek kazançlar sağlamış fakat 1993 yılında dış açıkların çok fazla artmasına bağlı olarak yaşanan ekonomik kriz beraberinde devalüasyon getirince bankalar açık pozisyonları dolayısıyla zarar etmişlerdir, çünkü yapılan devalüasyon arbitraj olanağını yok etmiş, bilançolarda aktif ve pasif arasında negatif bir farka neden olmuştur. Devalüasyon sonrası bankaların döviz cinsinden borçları artmış ancak aktifte buna paralel bir gelir artışı olmamıştır.²⁵⁸

²⁵⁷ Er, Füsunoğlu, Çabuk, a.g.e., s. 23.

²⁵⁸ Hasan Ersel, Güven Sak, **Söyleşi**, İktisat İşletme ve Finans Dergisi, Ankara, Yıl.12, Sayı:133, 1997, s. 13.

1989 yılında sermaye akımları serbest bırakılması ile bankalar daha kolay yabancı kaynak temin etme imkanına kavuşmuştur. Hükümet bu dönemden itibaren Hazine aracılığıyla yüksek faizli DİBS ile borç toplamıştır. Faiz oranları kamu açıklarının büyük baskısı yüzünden hızla artmıştır. Dolar kuru ise enflasyon veya ondan daha az bir oranda değerlenmiştir. Yani yerli para aşırı değerlenmiştir. Böyle bir ortamda yukarıda belirtilen şekilde açık pozisyon almak bankalar için çok karlıdır. Ancak bankalar önce 1994’te, sonra da 2001 krizinde bankalar gelen devalüasyonlar ile birlikte kur riskinin gerçekleşmesi sonucunda büyük miktarda zararla karşılaşmışlardır. Aslında devlet bankaların aldığı bu kur riskinin farkındadır. Ancak kamu açıkları daha çok bankalardan borçlanılarak finanse edildiği için devlet gerekli denetleme ve düzenlemeleri yapmamıştır. Üstelik buna ilaveten devlet bir de bankaların kısa vadeli yükümlülüklerini garanti altına almıştır. Sonuçta hazine 1990-2000 yılları arasında rahat borçlanmış ve bankaların açık pozisyonları hızla büyümüştür.²⁵⁹

Şekil 3.10. Açık pozisyon (Milyar Dolar)

Kaynak: TBB (Bankalarımız Yıllıklarından Derlenmiştir)

İlk olarak 1994 krizinde gerçekleşen kur riski bankaları zarara uğratmıştır. Krizden çıkış amacıyla alınan 5 nisan kararları öncesinde döviz pozisyonu / Özkaynaklar oranı %104.63’ten, yapılan devalüasyon sonrasında % 77’ye düşmüştür. Şekil 3.10’da görüldüğü gibi 1989’da sermaye hareketlerinin serbest bırakılmasıyla bankaların döviz cinsinden kaynak bulma imkanları artmasıyla açık pozisyonları

²⁵⁹ Aslan Eren, Boran Süslü, **Finansal Kriz Teorileri Işığında Türkiye’de Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirmesi**, Yeni Türkiye Dergisi, Eylül-Ekim 2001, Ankara, s.670-673.

1988’de 400 milyon dolardan, 2000 yılında 15.5 milyar dolar ile en yüksek rakama ulaşmıştır. Tablo 3.15’de görüldüğü gibi döviz pozisyonu 1994 yılından 800 milyon dolardan 2000 yılında en yüksek rakama 15.5 milyar dolara çıkmıştır. 2001 krizinde bankacılık sektörünü yeniden yapılandırma programı çerçevesinde konuyla ilgili getirilen yasal düzenlemelerle 2003 yılında döviz pozisyonu 20 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 1994 Krizinden sonra bankaların alabilecekleri kur riskine sınırlama getirilmiştir. 9 Şubat 1995’te sermaye artırımları ve özkaynaklar’daki artışların bankanın risklerini karşılayabilecek şekilde olması için Sermaye Tabanı / Risk Ağırlıklı Varlıklar oranı %8, yine kur riski için YP Net Genel Pozisyon, / Sermaye Tabanı oranı % 50 olarak belirlenmiştir. Bu oran her ay sonunda Hazine Müsteşarlığına bildirilecektir. Böylece bankaların pozisyon açıklarını azaltmaları ve öz kaynakların bu riskleri karşılayabilecek şekilde olması amaçlanmıştır. Ancak krize ve alınan önlemlere rağmen bankacılık sektörünün 1997 yılı açık pozisyon oranı %57 1998 yılında da %67’ye yükselmiştir.²⁶⁰

Tablo 3.16. Bilançoda Yabancı Para Oranı ve Döviz Pozisyonu (Milyar Dolar)

Yıllar	Aktif	Pasif	Döviz Pozisyonu
1988	26.1	25.2	0.4
1989	24.7	23.5	0.6
1990	22.9	26.1	-1.8
1991	28.6	31.8	-1.8
1992	32.1	37.1	-3.2
1993	38.6	45.1	-5.0
1994	45.2	46.8	-0.9
1995	43.4	47.9	-3.1
1996	44.6	47.7	-2.5
1997	45.4	50.6	-5.0
1998	40.0	48.3	-8.4
1999	38.1	48.1	-13.3
2000	35.2	46.0	-15.5
2001	48.2	58.2	-1.58
2002	46.2	50.3	-0.5
2003	39.0	43.1	0.02
2004	37.1	40.0	1.83

Kaynak: 40. Yılında TBB, TBB Bankalarımız Yıllıkları.

²⁶⁰ Günal, a.g.e., s. 67-68.

Bankaların açık pozisyonunun etkilerini, bilançoda tablo 3.17'de de belirtildiği gibi kambiyo zararları kaleminde görebiliriz.

Tablo 3.17 Kambiyo Zararları (Milyar TL)

Yıllar	Kambiyo Zararları
1989	1.963
1990	4.791
1991	20.535
1992	24.714
1993	62.331
1994	341.648
1995	2.078.430
1996	811.930
1997	2.078.430
1998	4.236.415
1999	12.446.182
2000	2.022.933
2001	6.684.035
2002	2.371.224
2003	-1.631.294
2004	-487.939

Kaynak: HM (<http://www.hazine.gov.tr>).

3.3.3. BDDK ve TMSF'nin (Banka Üst Kurulları) Sektöre Yönelik Düzenlemeleri

3.3.3.1. Banka Üst Kurulları

Hem bankacılık sektöründe etkin gözetim ve denetim sistemi kurmak, bankacılık sisteminin mali yapısını kuvvetlendirmek, sistemin düzenli işlemlerini sağlamak hem de sektörün Avrupa Birliği ile uyum sürecini hızlandırmak amacıyla 1999 yılında 4389 sayılı bankalar kanunu ile birlikte Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu oluşturulmuştur. 31 Ağustos 2000 tarihinden itibaren de fiilen çalışmaya başlamıştır. Daha önce sektörün gözetim ve denetimi Merkez Bankası ve Hazine Müsteşarlığı tarafından yapılmıştır. Yani sektörde hazine hem bankalardan borç almış hem de sektörü denetlemiştir. Dolayısıyla BDDK'nın kurulması sektörün için sağlıklı bir gelişmedir. Üstelik kurulun siyasi etkilerden bağımsız olarak faaliyetlerini yürütebilmesi için de gerekli kanunlar çıkarılmıştır (4491 sayılı yasa).²⁶¹

²⁶¹ Akhan, a.g.e., s. 14.

Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren diğer bir kurul Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonudur. Günümüz kurumunun temeli 22.7.1983 yılında çıkarılan 70 sayılı bankalar kanunudur. Buna göre Merkez Bankası tarafından idare ve temsil edilmek üzere mevduat kabul eden tüm bankalara tasarruf mevduatını sigorta ettirme ve belli oranda da prim ödeme zorunluluğu getirilerek Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu kurulmuştur.²⁶²

3.3.3.2. Üst Kurulların Sektördeki Yeri ve Önemi

BDDK'nın temel amaçlarını, bankacılık sektörünün düzenlenmesi ve denetlenmesi ile ilgili kanunun uygulanmasını sağlamak, uygulamaları denetlemek, ve sonuçlandırmak, tasarruf sahiplerini güvence altına alınmasını temin etmek, bankaların tasarruf sahiplerinin mevduatlarını tehlikeye atabilecek ekonomide aksaklıklara sebep olabilecek işlemleri yapmasına engel olmak ve kredi sisteminin etkin işlemlerini sağlamak için gerekli kararları almak şeklinde özetlenebilir.²⁶³

Bu çerçevede BDDK Türkiye'de bir bankanın kurulmasına veya yurt dışında kurulmuş bir bankanın yurt içinde şube açmasına izin vermek, yapılan denetimler sonucunda bankanın kanunlarda belirtilen faaliyet sınırlarının dışına çıkılması veya bankanın işleyişini tehlikeye düşürecek faaliyetlerin tespit edilmesi halinde o bankaya uyarıda bulunmak, gerekli gördüğü takdirde TMSF'ye devretmek veya başka bankalarla birleştirmek gibi konularda yetkilidir. Böylelikle sektörde yetki karmaşası son bulacak, piyasalarda ortaya çıkabilecek bir risk durumunda daha çabuk müdahale edilebilecek, bankacılık sisteminin denetimi ve tasarrufların güvence altına alınmasından sorumlu birimler arasındaki işbirliği ve bilgi akımı artacak, sistemin üstlendiği risklerdeki değişimin izlenmesini kolaylaştıracaktır.²⁶⁴

Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu ise bankalardaki mevduatı sigorta ettirmek, mevduatları izlemek, fon mevcudunu yönetmek ve değerlendirmek, izinleri

²⁶² İhsan Feyzibeyoğlu, **Mevduat Sigorta Sistemi**, İstanbul, Türkiye Bankalar Birliği Yayın No: 195, 1995, s. 36.

²⁶³ İbrahim Pınar, **Yeni Bankalar Kanunu ve İlgili Mevzuat Kanun Metinleri Serisi No:4**, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2000, s. 8-9.

²⁶⁴ TCMB, **Mali Piyasalar Raporu**, <http://www.tcmb.gov.tr>, (17.05.2005).

kaldırılan bankaların yönetim ve denetimini üstlenmek, gerektiğinde mevduat sahiplerinin mevduatlarını ödemek, mevduat sahiplerinin yerine bankaların iflasını istemek, bankayı kanunlara uygun olarak iflas halinde tasfiye etmek, kendisine intikal eden bankaların mali bünyelerini kuvvetlendirmek ve yeniden yapılandırmak, diğer bankalar ile gerektiğinde birleştirmek, bünyesindeki bankanın borç ve taahhütlerini yerine getirmek, bünyesine intikal eden bankanın zararlarını devralmak, bünyesine intikal eden bankanın bankacılık işlemlerini yapma ve mevduat toplama izninin kaldırılmasını BDDK'dan istemek, bankanın iflasına neden olan banka yöneticilerinin hakkında alınacak kararlara ile ilgili çalışmaları yapmak, bankanın zararlarını bu kişilerden takip ve tahsil etmek, bankanın her türlü alacağını talip etmek, gerektiğinde hazineden izin almak kaydıyla borçlanmak veya Merkez Bankasından avans almak gibi görevleri vardır²⁶⁵

3.3.3.3. Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri Sonrası Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı

3.3.3.3.1. Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri

1994 krizinden sonra mevduata uygulanan %100 güvence o yıllarda faydalı olmuşsa da zamanla bu kapsam piyasaların düzelmesine paralel olarak azaltılmayarak finansal piyasalarda bankaların riski işlemler yapmasına, rekabetin azalmasına, mevduat sahiplerinin sadece alacağı faize göre banka seçmesine, bazı bankaların yüksek faizle fon toplamasına ve kötü kredilerin piyasada çoğalmasına yol açmıştır. Makroekonomik yapıda devam eden mevcut sorunların mali sektör üzerindeki baskısı, diğer yandan uygulanan makroekonomik politikaların bankaların risk değerlendirme ve yönetim yapılarını olumsuz yönde etkilemesi ve mevduat sigorta sisteminin bankacılık sektöründe yarattığı ters yönlü teşvikler piyasa disiplini zayıflatmış ve banka gözetim ve denetiminde uluslararası bankacılık standartların etkin olarak uygulanamaması sektörde önemli yapısal sorunların birikmesine yol açmıştır.²⁶⁶

²⁶⁵ Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonunun Görev ve Yetkileri, 2005, <http://www.tmsf.org.tr/Content.aspx>, (18.05.2005).

²⁶⁶ T.B.B., Son Dönemde Bankacılık Alanında Gerçekleştirilen Yasal ve Düzenleyici Değişiklikler (1999-2001), İstanbul, 2001, s.3. <http://www.tbb.org.tr>, (18.05.2005).

Kamu kesimi açıkları ise artarak devam etmiş bu da reel faizleri yükselmesine neden olmuş, fon talebini arttırmış, bankaları asli görevlerinden uzaklaştırmış, dışlama etkisi ile özel sektör yatırımlarını düşürmüştür ve banka bilançolarının spekülâtif olarak şişmesine yol açmıştır. Diğer yandan karlı ve uygun ortamı gören diğer sermaye gurupları birbiri ardına banka açmıştır. 1999 yılına gelindiğinde hükümet uzun yıllar devam eden enflasyonun belini kırmak için bir program hazırlamıştır. Buna göre sıkı mali disiplin, para kurulu (Döviz kurları nominal çapa olarak kullanıldı) ve enflasyon hedefi ile uyumlu gelirler ve vergi politikası ile yapılacak yapısal reformlar (Özelleştirme gibi) ile enflasyon düşürülecektir. TL'nin değeri 1\$+ 0,77 Euro'dan oluşan bir sepete bağlanmış ve 2000 yılı sonuna kadar olan kurlar MB tarafından ilan edilmiştir.²⁶⁷

Ancak yapısal reformlar gerçekleştirilememiş, enflasyonist beklentiler kırılmamış, tüketim talebi hızla artmış ve dış açıklar sorun olmaya devam etmiştir. 2000 kasım ayına doğru piyasalardaki durum bankaları ve yabancı yatırımcıları pozisyon kapatmaya yöneltmiş ve MB'nin rezervleri 7 milyar dolar erimştir. Piyasalarda likidite sıkıntısı başlamıştır. Bu faktörlerin etkisi ile faizler hızla artmıştır. Örneğin gecelik faiz oranları kasım ayı başlarında %30-50 arasında dalgalanırken, 30 Kasım'da %316'ya yükselmiştir. İşte bu krizle uygulanmakta olan istikrar programı ve bankalar büyük güven kaybına uğramıştır. Ayrıca faizlerin bu şekilde artması bankaları zaten aktif pasif uyumsuzluğu da içinde olduklarından sermayelerinin hızla erimesine neden olmuştur. Bu krizde sadece bankalar dövize hücum etmiştir. Bunu izleye üç ay içinde de bakanlar kurulu toplantısında yaşanan bir olay zaten barut gibi olan piyasaları patlatmış ve dövize hücum başlamıştır. Sonuçta TL dalgalanmaya bırakılmış ve istikrar programı rafa kaldırılmıştır. Böylelikle bir istikrar programı daha önce olduğu gibi başarısızlıkla sonuçlanmıştır.²⁶⁸

²⁶⁷ Ömer Faruk Çolak, **Finansal Kriz ve Bankacılık Sektöründe Yeniden Yapılandırma Programı Üzerine Bir Eleştiri**, Ankara, Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F.Dergisi, 2/2001, 15-30, 2001, s. 20-22.

²⁶⁸ Ali Alp, **Bankacılık Krizleri ve Krize Karşı Politika Önerileri**, Yeni Türkiye Dergisi, Ekonomik Kriz Özel Sayısı, Eylül-Ekim 2000, Ankara, s.678.

3.3.3.3.2. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı

Programın başarısızlığa uğraması üzerine 2002 yılında güçlü ekonomiye geçiş programı uygulamaya konulmuştur. Programın ana hedefi bankacılık sektörünün daha etkin ve rekabetçi bir yapıda faaliyet göstermesine imkan sağlamaktır. Uygulama Bankalar Kanununda yapılan değişikliklerle gerçekleştirilmiştir. Bu yasal ve düzenleyici değişiklikler dört ana başlıkta toplanabilir; Bankalara, uluslararası standartlarla uyumlu yasal alt yapının hazırlanması, fondaki bankaların sorunlarının çözümü, kamu bankaları reformu ve Merkez Bankasınca yapılan düzenlemeler.²⁶⁹

Programın uygulama süreci üç kısımdan oluşmuştur. İlk aşama ortaya çıkan likidite problemini halletmek için uygulamaya konan finansal yeniden yapılandırma programıdır. Burada amaç bankaların mali yapısını güçlendirmek ve ödemeler sistemindeki aksaklıkları gidermektir. İkinci aşamada bankaların daha güçlü ve sağlam bir yapıya kavuşmaları için bankaların yönetimlerini ve faaliyetlerini etkileyecek olan Operasyonel yeniden yapılandırma gelir. Bu kapsamda banka birleşmeleri, satın almalar, sermaye artırımları ve şubelerin yeniden yapılandırılması gibi faaliyetler gerçekleştirilir. Programda Operasyonel yeniden yapılandırma'da özellikle kamu bankaları üzerinde yoğunlaşmıştır. Diğer yandan program banka bilançolarında şeffaflığın sağlanması için gerekli düzenlemeleri hayata geçirmiştir. Üçüncü aşamada ise yapısal önlemlere ağırlık verilerek sistemin sağlam ve sağlıklı yapısının ileride de devam ettirmesi sağlanır. Eğer finansal yeniden yapılandırma Operasyonel ve Yapısal yeniden yapılandırma ile desteklenmezse aynı sorunlar tekrarlayabilir.²⁷⁰

3.3.3.3.3. Yasal Düzenlemeler

Daha önce yürürlükte olan 3182 Sayılı Bankalar Kanunu yerine 1999 yılı haziran ayında kabul edilen 4389 Sayılı yeni kanunla sektörün düzenlenmesi, denetim ve gözetim standartları AB normlarına yaklaştırılmıştır. Bankaların gözetim ve denetim işlerini siyasi baskıya maruz kalmadan yerine getirecek idari ve mali özerkliğe haiz

²⁶⁹ TBB, **Son Dönemde Bankacılık Alanında Gerçekleştirilen Yasal ve Düzenleyici Değişiklikler**, Bankacılar Dergisi, İstanbul, Sayı:39, 2003, s. 76.

²⁷⁰ Tüsiad, **Bankacılık Sektöründe Yeniden Yapılandırma Konusunda Öneriler**, Yayın No: TÜSİAD T / 2003-4 / 355, Nisan 2003, s. 11-12.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) kurulmuştur. Bankalara sermaye hareketlerinin oynaklığı dolayısıyla kendi faaliyetlerinin yapısı ile uyumlu olacak şekilde iç denetim ile risk kontrol sistemlerini kurma zorunluluğu getirilmiştir. Özkaynak tanımı 4672 sayılı kanun ile AB ile uyumlu hale getirilmiştir.²⁷¹

Kullandırılan kredilerde riski önlemek için bankaların belli guruplara verdikleri kredilerde kredi yoğunlaşmanın önlenmesi amacıyla gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Bankaların mali yapılarını güçlendirebilmek için sermaye yeterlilik rasyosu arttırılmış, kredi için genel karşılık ayrılmasına başlanmış, geri dönmeyen krediler için ayrılacak özel karşılıklarda düzenlemeler yapılmış, idari para cezaları getirilmiş ve bankaları istismar ede banka sahipleri ile bankayı riske atan yöneticiler için caydırıcı cezalar getirilmiştir. Bu kanuna ilaveten 4491 sayılı yasa ile de bankaların kullandırabilecekleri kredilere ilişkin hükümler Avrupa Birliği direktiflerine ve uluslar arası bankacılık standartlarına uyumlu hale getirilmiş, mali tabloların konsolidasyonu ve konsolide denetim konularında BDDK'ya daha kapsamlı yetki verilmiş, sistemde faaliyet gösteren bankaların malî bünyelerinde meydana gelebilecek zafiyet nedenlerinin belirlenmesi ve buna göre gerekli önlemlerin alınarak uygulamaya konulmasına ilişkin hükümler genişletilmiş, alınan önlemlere rağmen malî bünyeleri iyileştirilemeyen bankaların gerektiğinde Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna (TMSF) devredilerek rehabilitasyona tabi tutulmalarına olanak sağlanmış, bazı bankalarda ortaya çıkabilecek sorunların sistem bütününe sirayet etmesini önleyecek düzenlemeler yapılmış ve Özel Finans Kurumları bankalar kanunu içine alınmıştır. Son olarak da bu yasa kapsamında 2001 yılında bankaların kendi bünyelerinde kuracakları iç denetim sistemleri ile risk yönetim sistemlerinin usulleri belirlenmiştir. Ayrıca bu her iki kanunun da Basel bankacılık temel prensiplerine de uygun olması benimsenmiştir.²⁷²

Ayrıca BDDK 30.6.2001 tarihinde yayımladığı kredi ve diğer alacaklara karşılık ayrılması ile ilgili yönetmelik yayınlarak, bankaların kredilerini, standart nitelikli krediler (1) ve diğer alacaklar (2), yakın izlemedeki krediler (3), tahsil edilmesi

²⁷¹ TBB (Sayı 39), a.g.e., s. 78.

²⁷² Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, **Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı, 15 Mayıs 2000**, http://www.bddk.org.tr/turkce/yayinlarveraporlar/rapor/yapilandirma_programi (20.05.2005).

sınırlı krediler (4), tahsili şüpheli krediler (5) ve zarar niteliğindeki krediler (6) olarak altı kategoride toplamıştır. Buna göre teminatlar düşüldükten sonra üçüncü gruba %20, dördüncü gruba %50 ve beşinci gruba %100 karşılık ayrılması kararlaştırılmıştır.²⁷³

Diğer bir yasal düzenleme 4743 sayılı yasa ile yapılmıştır. Bu kapsamda özel sermayeli bankalara sağlanacak olan sermaye desteğinin (banka sermayelerinin güçlendirilmesi programı) yasal çerçevesi oluşturulmuştur. Programı tasarlanırken, şu ilkeler esas alınmıştır; sürecin açık, nesnel kurallara ve bir takvime bağlanması, programdan yararlanacak tüm bankalara eşit davranılması, sürecin her aşamasının kamuoyunun bilgisi dahilinde yürütülmesi, banka ortaklarının sermaye artırımına yönlendirilmesi, ekonomik olarak anlamlı bulunan devir ile birleşmelerin teşvik edilmesi ve aktarılan kamu kaynağının güvence altına alınması yoluyla ahlaki istismarların önüne geçilmesi.

Programın “denetim ve değerlendirme aşaması”nda bankaların mali durumları ortaya konulmuştur. Önce denetim aşamasında bankalar üçlü (Bağımsız denetim kuruluşları ilk denetimi yapacak, bağımsız denetçiler uygunluk açısından denetim yapacak ve son olarak yeminli murakıplar yerinde denetim yapacaklardır) denetime tabi tutulacaktır. Halen içinde bulunulan ikinci aşamada bankalar kendi imkanlarını kullanarak sermayelerini artırmaya çalışacaklar, üçüncü aşamada ise sermayesi yetersiz olmakla beraber belli bir seviyenin üzerinde olan bankalara kamu kaynaklarından destek sağlanacaktır.²⁷⁴

Son olarak 02.06.2005 tarihinde TBMM Genel Kurulu'nda kabul edilen yeni bankalar yasası finansal piyasalarda güven ve istikrarın sağlanmasına, kredi sisteminin etkin bir şekilde çalışmasına, tasarruf sahiplerinin hak ve menfaatlerinin korunmasına ilişkin esasları düzenlemiştir. Yasa, Türkiye'de kurulacak bankaların taşınması gereken şartları yeniden belirlerken, kurucularda aranacak kriterlerde değişiklik yapmıştır. Kurulacak bankanın sermayesinin en az 30 milyon YTL olması

²⁷³ Cenk Süer, **Bankacılık Sektörünün Yeniden Yapılandırılmasında Ahlaki Bozulma Riski ve Banka Kredileri**, Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Yıl:39, Şubat 2002, s. 22.

²⁷⁴ Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, **Banka Sermayelerinin Yeniden Yapılandırılması Programı (Gelişme Raporu 21.06.2002)**, <http://www.bddk.org.tr>, (20.05.2005).

öngörölmüş, kalkınma ve yatırım bankaları için ödenmiş sermaye, bu tutarın üçte ikisinden az olmayacak şekilde belirlenmiştir. Bir bankanın, faaliyet izninin gerçeğe aykırı beyanlarla alınmış olması veya faaliyet izninin alınmasından itibaren 6 ay içinde faaliyete geçilmemesi ya da bir yıl içinde kesintisiz 6 ay süreyle faaliyette bulunmamış olması halinde, faaliyet izni iptal edilecektir. Bankalar, BDDK'ca belirlenecek esaslara ve bu kanunda yer alan kurumsal yönetim hükümleri ile koruyucu hükümlere uyulmuş olması ve BDDK'ya bildirilmiş olması koşuluyla yurtiçinde şube açabilecektir. Diğer yandan Bankaların bağımsız denetim, değerlendirme, derecelendirme ve destek hizmeti faaliyetlerini gerçekleştirecek kuruluşların yetkilendirilmesine, yetkilerinin geçici veya sürekli olarak kaldırılmasına yine BDDK tarafından karar verilecek, bankaların ana sözleşme değişikliklerinde BDDK'nın uygun görüşü aranacaktır.²⁷⁵

Birleşme ve satışlarla ilgili olarak Türkiye'de faaliyette bulunan bankalardan birinin, diğer bir veya birkaç banka veya finansal kuruluş ile birleşmesi veya bütün aktif ve pasifi ile diğer hak ve yükümlülüklerini Türkiye'de faaliyette bulunan diğer bir bankaya devretmesi, bütün aktif ve pasifleri ile diğer hak ve yükümlülüklerini devir alması veya bölünmesi ya da hisse değişimi, kurulun iznine bağlı olması benimsenmiştir. Yine bankaların faaliyetlerine son vermeleri ve tasfiyeleri de kurulun iznine bağlı olacaktır. Yönetim kurulu başkanı ise genel müdür olamayacak, bankaların yönetim kurulları, genel müdür dahil 5 kişiden az olamayacaktır. Genel müdürlük ve yönetim kurulu başkanlığı görevleri aynı kişi tarafından yürütülemeyecektir. Ayrıca yönetim kurulunun denetim ve gözetim faaliyetlerinin yerine getirilmesine yardımcı olmak üzere "*denetim komitesi*" oluşturulacaktır. Denetim komitesi en az iki üyeden oluşacak, üyeleri icra görevi bulunmayan yönetim kurulu üyeleri arasından seçilecektir. Denetim esasları, bağımsız denetim kuruluşlarının çalışma esasları, BDDK tarafından belirlenecektir. Bağımsız denetim kuruluşları, denetim esnasında bankanın varlığını tehlikeye sokacak veya yöneticilerin kanun veya esas sözleşmeyi ihlal etmiş olduklarını gösteren hususları tespit ederlerse, durumu derhal BDDK'ya bildireceklerdir.²⁷⁶

²⁷⁵ **Bankacılık Yasa Tasarısı TBMM'de Kabul Edildi**, Dünya Gazetesi (03.006.2005), <http://www.dunyagazetesi.com.tr>, (03.06.2005).

²⁷⁶ **Bankacılık Yasa Tasarısı TBMM'de Kabul Edildi**, Dünya Gazetesi (03.006.2005), <http://www.dunyagazetesi.com.tr>, (03.06.2005).

BDDK, bankaların varlıkları, alacakları, özkaynakları, borç, yükümlülük ve taahhütleri, gelir ve giderleri arasındaki ilgi ve dengelerin ve mali bünyeyi etkileyen diğer tüm unsurların ve maruz kalınan risklerin tespiti, tahlili, izlenmesi, ölçülmesi ve değerlendirilmesi amacıyla sınırlamalar ve standart oranlar da belirlemek suretiyle, gerekli düzenlemeleri yapmaya ve bunlar hakkında her türlü tedbiri almaya yetkili olacaktır. Kanunla belirlenen sınırlamalara ve standart oranlara ilişkin eşiklere erişilmesi veya aşımaların oluşması halinde, ilgili banka, durumu derhal BDDK'ya bildirecektir. Bankalar sermaye yeterlilik % 8 oranından az olmamak üzere belirlenecek sermaye yeterliliği oranını hesaplamak, tutturmak, idame ettirmek ve raporlamak zorunda olacaklardır.²⁷⁷

Kredi olarak kabul edilen işlemler, kanuna göre yeniden belirlenmiştir. Buna göre bankalarca verilen nakdi krediler ile teminat mektupları, kontra garantiler, kefaletler, aval, ciro, kabul gibi gayrinakdi krediler ve bu niteliği haiz taahhütler, satın alınan tahvil ve benzeri sermaye piyasası araçları, tevdiatta bulunmak suretiyle ya da herhangi bir şekilde verilen ödünçler, varlıkların vadeli satışından doğan alacaklar, vadesi geçmiş nakdi krediler, tahakkuk etmekle birlikte tahsil edilmemiş faizler, gayrinakdi kredilerin nakde tahvil olan bedelleri, ters repo işlemlerinden alacaklar, vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri ile benzeri diğer sözleşmeler nedeniyle üstlenilen riskler, ortaklık payları ve Kurulca kredi olarak kabul edilen işlemler kredi sayılacaktır.

Kanun risk gruplarını yeniden tanımlamıştır (madde 49 ve 50). Yasaya göre, sermayesinin çoğunluğu ayrı ayrı veya birlikte hazineye, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'na, genel veya katma bütçeli dairelere ait bankalar, doğrudan veya dolaylı olarak kontrol ettikleri ortaklıklar da bir risk grubu olarak değerlendirilecektir. Bankalar dışındaki Kamu İktisadi Teşebbüslerinin veya hisselerinin çoğunluğu Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'nın elinde bulunan diğer kamu kurum ve kuruluşları,

²⁷⁷ **Bankacılık Yasa Tasarısı TBMM'de Kabul Edildi**, Dünya Gazetesi (03.006.2005), <http://www.dunyagazetesi.com.tr>, (03.06.2005).

sermaye, yönetim ve denetimlerine hakim oldukları bağlı ortaklık, iştirak ve müesseseler ile bir risk grubu oluşturacaktır.²⁷⁸

Bankalarca, bir gerçek ya da tüzel kişiye veya bir risk grubuna kullandırılabilir kredilerin toplamı, özkaynaklarının % 25'ini aşamayacaktır. Bu oran, bankanın dahil olduğu risk grubu bakımından % 20 olarak uygulanacaktır. Kurul, bu oranı % 25'e kadar yükseltmeye veya kanuni haddine kadar indirmeye yetkili olacaktır. Bankalarca, hakim ortak veya nitelikli pay sahibi olup olmadıklarına bakılmaksızın bankaların sermayesinin % 1 ve daha fazla payına sahip olup pay defterine kayıtlı olan tüm ortaklarına ve bunlarla risk grubu oluşturan kişilere kullandırılacak kredilerin toplamı, özkaynaklarının % 50'sini aşamayacaktır. Gerçek ya da tüzel kişiye veya bir risk grubuna özkaynakların % 10'u veya daha fazlası oranında kullandırılan krediler büyük kredi sayılacak ve bunların toplamı, özkaynakların 8 katını aşamayacaktır.²⁷⁹

Ortaklık paylarında ise bankaların, kredi kuruluşları ve finansal kuruluşlar dışındaki bir ortaklıktaki payı kendi özkaynaklarının % 15'ini, bu ortaklıklardaki paylarının toplam tutarı ise kendi özkaynaklarının % 60'ını aşamayacak, kendilerinde doğrudan veya dolaylı olarak pay sahibi olan ortaklık ve kuruluşlarda doğrudan veya dolaylı olarak pay sahibi olamayacaklar, bunların hisse senetlerini rehin olarak kabul edemeyecekler ve karşılığında avans veremeyeceklerdir. Bankaların gayri menkullerinin net defter değerleri toplamı, özkaynaklarının %50'sini aşamayacaktır. Bankalar kıymetli madenlerin alım ve satımı hariç olmak üzere ticaret amacıyla gayrimenkul ve emtianın alım ve satımı ile uğraşamayacaklardır. İpotekli konut finansmanı kuruluşu ve gayrimenkul yatırım ortaklıkları hariç olmak üzere ana faaliyet konusu gayrimenkul ticareti olan ortaklıklara da katılamayacaklardır.²⁸⁰

²⁷⁸BDDK, TBMM'ce 02.05.2005 Tarihinde Kabul 5387 Sayılı Bankalar Kanunu, <http://www.bddk.org.tr/> (03.06.2005).

²⁷⁹Bankacılık Yasa Tasarısı TBMM'de Kabul Edildi, Dünya Gazetesi (03.06.2005), <http://www.dunyagazetesi.com.tr>, (03.06.2005).

²⁸⁰Bankacılık Yasa Tasarısı TBMM'de Kabul Edildi, Dünya Gazetesi (03.06.2005), <http://www.dunyagazetesi.com.tr>, (03.06.2005).

Yeni bankalar kanununun ile Bankaların sandıklara kaynak aktarımına da son verilmiştir. Bankalar çalışanlarına ait olmak üzere sağlık ve sosyal yardım, emeklilik, ihtiyat ve tasarruf sağlama amaçlarıyla kurulan sandık ve vakıflara, açıklarının kapatılması için kaynak aktaramayacaktır.²⁸¹ TMSF'nin alacaklarının tahsilatıyla ilgili olarak hapis ve rehin kaşılığı borç silinmeyecek, mevduat ve katılım fonu sahiplerine ödenmesi gereken tutarları geri alma hakları hiçbir suretle sınırlandırılmayacaktır.²⁸²

Yasada BDDK'nın yönetim yapısı da şekillendirilmiştir. BDDK, biri başkan, biri ikinci başkan olmak üzere 7 üyeden oluşacak, kurul başkanı, kurumun da başkanı olacak, kurul başkan ve üyelerinin görev süresi 6 yıl olacak, süreleri biten başkan ve üyeler yeniden atanamayacaktır. Başkanlığın ve üyeliğin herhangi bir sebeple boşalması halinde, boşalan yere 1 ay içinde atama yapılacaktır. Bu şekilde atananlar, bir defalığına tekrar atanabilecektir. Kurul başkan ve üyelerinin görev süreleri dolmadan herhangi bir nedenle görevlerine son verilemeyecektir.²⁸³

Yapısal olarak yeni bankalar kanunu Bankalar için 'düzeltici', 'iyileştirici' ve 'kısıtlayıcı önlemler' olmak üzere 3 aşamalı bir sistem öngörmüştür. Buna göre, faaliyet izni kaldırılan kredi kuruluşları nezninde bulunan ve doğruluğu hiçbir şüpheye yer vermeyecek şekilde kanıtlanan mevduat ve katılım fonunun sigorta kapsamındaki kısmı, Fon kaynaklarından ödenecek, kanun kapsamındaki kuruluşlar ve faaliyetleri, BDDK'nın denetim ve gözetiminde olacaktır. Konsolide bazda sınırlama ve oranlara tabi olan ana ortaklık, bankalar ve bunların yurtiçi ve yurtdışı bağlı ortaklıkları, birlikte kontrol edilen ortaklıkları, şube ve temsilcilikleri konsolide denetime tabi olacaklardır. Bankalar her türlü kayıt, bilgi, belge, yapı ve sistemlerini konsolide denetime uygun ve hazır hale getirmek zorundadır. Konsolide veya konsolide olmayan bazda yapılan

²⁸¹ **Bankacılık Yasa Tasarısı TBMM'de Kabul Edildi**, Dünya Gazetesi (03.006.2005), <http://www.dunyagazetesi.com.tr>, (03.06.2005).

²⁸² **Bankacılık Yasa Tasarısı TBMM'de Kabul Edildi**, Dünya Gazetesi (03.006.2005), <http://www.dunyagazetesi.com.tr>, (03.06.2005).

²⁸³ **Bankacılık Yasa Tasarısı TBMM'de Kabul Edildi**, Dünya Gazetesi (03.006.2005), <http://www.dunyagazetesi.com.tr>, (03.06.2005).

denetimler sonucunda, tedbir alınmasını gerektiren koşulların var olduğu belirlenirse 'düzeltici', 'iyileştirici' ve 'kısıtlayıcı' önlemler alınacaktır.²⁸⁴

Bankalar yasası banka faaliyet izni kaldırılması sebeplerini de düzenlemiştir (madde 12). Buna göre denetlemeler sonucunda bir bankayla şu durumlardan biri ya da birkaçının varlığı halinde BDDK, en az beş üyesinin aynı yöndeki oyuyla alınan kararlarla bankanın faaliyet iznini kaldıracak ya da kredi kuruluşunu ortaklık hakları ile yönetim ve denetimi, zararın mevcut ortakların sermayesinden indirilmesi kaydıyla, kısmen veya tamamen devri, satışı veya birleştirilmesi amacıyla Fona devredecektir.

1) Kısıtlayıcı önlemlerin süresi içinde ya da her halükarda en geç 12 ay içinde kısmen ya da tamamen alınmaması ya da bu tedbirleri kısmen veya tamamen almış olmasına rağmen, mali bünyesinin güçlendirilmesine imkan bulunmadığı veya bu tedbirler alınmış olsa dahi mali bünyesinin güçlendirilemeyeceğinin tespit edilmesi,

2) Faaliyetine devamının mevduat ve katılım fonu sahiplerinin hakları ve mali sistemin güven ve istikrarı bakımından tehlike arz ettiğinin ortaya çıkması,

3) Yükümlülüklerini vadesinde yerine getiremediğinin tespit edilmesi ve yükümlülüklerinin toplam değerinin varlıklarının toplam değerini aşması,

4) Hakim ortaklarının veya yöneticilerinin, banka kaynaklarının, bankanın emin bir şekilde çalışmasını tehlikeye düşürecek biçimde doğrudan veya dolaylı veya dolanlı olarak kendi lehlerine kullanması veya dolanlı olarak kaynak kullandırması ve bankayı bu suretle zarara uğratması.²⁸⁵

Yasayla TMSF'nin önemi daha da artmıştır. Buna göre Fon bankada istikrarı sağlayacak, ortaklarının temettü hariç ortaklık hakları ile yönetim ve denetimi kendisine devredilen bankalarla ilgili yetkilerini, maliyet etkinliğini sağlama ve mali sistemin güven ve istikrarını koruma ilkeleri doğrultusunda kullanacak, hisseleri kendisine intikal eden bankanın, gerektiğinde mali ve teknik yardım da sağlamak

²⁸⁴ **Bankacılık Yasa Tasarısı TBMM'de Kabul Edildi**, Dünya Gazetesi (03.06.2005), <http://www.dunyagazetesi.com.tr>, (03.06.2005).

²⁸⁵ BDDK, **TBMM'ce 02.05.2005 Tarihinde Kabul 5387 Sayılı Bankalar Kanunu**, <http://www.bddk.org.tr/> (03.06.2005).

suretiyle varlık ve yükümlülüklerini mevcut bankalardan istekli olanlara ya da kurulacak bir bankaya devredebilecek ve bankayı istekli olan başka bir bankayla birleştirebilecektir. Ayrıca mali bünyenin güçlendirilmesi ve yeniden yapılandırılması için gerektiğinde sermayesini artırabilecek, zorunlu karşılık ve umumi dispoñibilite yükümlülüklerinden kaynaklanan cezai faizlerini kaldıracak, iştirak, gayrimenkul ve diğerk aktiflerini satın alabilecek veya bunları teminat olarak alıp karşılığında avans verebilecektir. Bankanın likidite ihtiyacını gidermek üzere mevduat koyabilecek olan Fon, sahip olduğu aktifleri üçüncü kişilere satmaya ve BDDK'dan izin almak kaydıyla üçüncü kişilere devretmeye de yetkili olabilecektir.²⁸⁶

Yasayla yeniden yapılanmaya hız kazandırılmıştır. Buna göre yönetim ve denetimi Fon'a devredilen bankaların, mali bünyelerinin güçlendirilmesi, yeniden yapılandırılması, devri, birleştirilmesi ve satışı ile ilgili süreç, devrin yapıldığı tarihten itibaren en geç 9 ay içinde tamamlanacaktır. Bu sürede devir, birleşme veya satışın tamamlanamamış olması halinde Fon'un talebi üzerine BDDK, bankanın faaliyet iznini kaldıracaktır. Faaliyet izni kaldırılan veya Fon'a devredilen bankaların hakim ortakları ve yöneticileri kullandıkları kaynakları ve bu suretle uğranılan zararları Fon tarafından verilecek süre içinde iade ve tazmin edeceklerdir. Faaliyet izni kaldırılan bankanın yönetim ve denetimi Fon'a geçecektir. İzin kaldırılmasına ilişkin BDDK kararının Resmi Gazete'de yayımlandığı tarihten itibaren, banka hakkındaki ihtiyati tedbir dahil her türlü icra ve iflas takibatı duracak, yeni icra ve iflas takibatı yapılamayacaktır. Fon, yönetim ve denetimi kendisine intikal eden bankadaki sigortalı mevduatı ve sigortalı katılım fonunu doğrudan veya ilan edeceği bir başka banka aracılığı ile ödeyerek, mevduat ve katılım fonu sahipleri yerine bankanın doğrudan doğruya iflasını isteyecek ve bu görev ve yetki Fon'a ait olacaktır. Yönetim ve denetimi Fon'a intikal eden banka hakkında iflas kararı verilmesi halinde Fon, iflas masasına, tüm imtiyazlı alacaklılardan önce gelmek üzere imtiyazlı alacaklı sıfatıyla iştirak edecek. Fon, iflas dairesi alacaklılar toplantısı ve iflas idaresi görev ve yetkilerine sahip olarak bankayı tasfiye edecektir. Faaliyet izni kaldırılan yabancı banka şubeleri hakkında da bu hükümler uygulanacaktır.

²⁸⁶ **Bankacılık Yasa Tasarısı TBMM'de Kabul Edildi**, Dünya Gazetesi (03.006.2005), <http://www.dunyagazetesi.com.tr>, (03.06.2005).

Yeni Bankacılık Yasası'na göre, faaliyet izni kaldırılan veya Fon'a devredilen bankaların ana sözleşmelerinde yer alan düzenlemelerin, *Türk Ticaret Kanunu hükümlerine tabi olmaksızın*, genel kurul yapılmadan değiştirilmesine ve tescil ettirilmesine Fon yetkili olacaktır. Fon kendisine intikal eden bankaların hakim ortaklarından ve tüzel kişi ortaklarının sermayesinin yüzde 10'undan fazlasına sahip gerçek kişi hissedarlarından ve yöneticilerinden, eş, üçüncü dereceye kadar kan ve ikinci dereceye kadar kayın hısımları, evlatlıkları ve kendilerini evlat edinenlerden mal beyanı istemeye yetkili olacaktır. Bir bankanın yönetici ve denetçilerinin, kanuna aykırı karar ve işlemleriyle bankanın faaliyet izninin kaldırılması veya Fon'a devrine neden olduklarının tespiti halinde, bankaya verdikleri zararlarla sınırlı olarak bunların şahsi sorumlulukları yoluna gidilecek, bu kişilerin, Fon Kurulu kararına istinaden ve Fonun talebi üzerine, doğrudan şahsen iflaslarına mahkemece karar verilebilecektir.²⁸⁷

Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF), tasarruf sahiplerinin hak ve menfaatlerinin korunması amacıyla şu görevleri yerine getirecektir: 'Mevduatın ve katılım fonlarının sigorta edilmesi, Fon bankalarının yönetilmesi, mali bünyelerinin güçlendirilmesi, yeniden yapılandırılması, devri, birleştirilmesi, satışı, tasfiyesi, Fon alacaklarının takip ve tahsili işlemlerinin yürütülmesi ve sonuçlandırılması, Fon varlık ve kaynaklarının idare edilmesi ve kanunla verilen diğer görevlerin ifası.'²⁸⁸

TMSF, kamu tüzel kişiliğini haiz, idari ve mali özerkliğe sahip olacak ve kararları yerindelik denetimine tabi tutulamayacaktır. Hiçbir organ, makam, merci veya kişi, Fon Kurulu'nun kararlarını etkilemek amacıyla emir ve talimat veremeyecektir. Fon, Kurul ve Başkanlık'tan oluşacak, Merkezi İstanbul'da olacak, görevli ve yetkili bulunduğu alanın yoğun olduğu illerde ve sayısı üçü geçmemek kaydıyla Bakanlar Kurulu kararıyla yurt içi temsilcilik ve tahsilat birimleri açabilecektir. Fon Kurulu Başkan ve üyelerinin görev süresi altı yıl olacak, süreleri biten başkan ve üyeler, yeniden atanamayacak, başkanlığın ve üyeliğin herhangi bir sebeple boşalması halinde,

²⁸⁷ BDDK, **TBMM'ce 02.05.2005 Tarihinde Kabul 5387 Sayılı Bankalar Kanunu**, <http://www.bddk.org.tr/> (03.06.2005)

²⁸⁸ BDDK, **TBMM'ce 02.05.2005 Tarihinde Kabul 5387 Sayılı Bankalar Kanunu**, <http://www.bddk.org.tr/> (03.06.2005).

boşalan yere bir ay içinde atama yapılacak ve bu şekilde atananlar, bir defalığına tekrar atanabilecektir. Fon Kurulu Başkan ve üyelerinin görev süreleri dolmadan herhangi bir nedenle görevlerine son verilemeyecek, ancak, ciddi hastalık veya sakatlık nedeniyle iş göremeyecekleri, durumlarının yasada belirtilen yasaklara aykırı olduğu anlaşılan veya işledikleri suçlardan dolayı haklarında verilen mahkumiyet kararı kesinleşen Fon Kurulu başkan ve üyelerinin görevleri, Başbakanın onayıyla sona erecektir.²⁸⁹

Yeni bankalar kanunu ile faizde Bakanlar Kurulu yetkili kılınmıştır. Bakanlar Kurulu, uygulanacak azami faiz oranlarını, katılma hesaplarında kar ve zarara katılma oranlarını, özel cari hesaplar dahil sayılan işlemlerde sağlanacak diğer menfaatlerin nitelikleri ile azami miktar ve oranlarını tespit etmeye, bunları kısmen veya tamamen serbest bırakmaya yetkili olacak ve Bakanlar Kurulu, bu yetkilerini Merkez Bankası'na devredebilecektir. Yasa uyarınca, genel hükümlere göre tasfiye edilmekte olan özel finans kurumlarının tasfiyesi, Fon tarafından yürütülecektir. Genel hükümlere göre atanmış tasfiye memurlarının görevi, düzenlemenin yürürlüğe girdiği tarih itibarıyla sona erecek ve özel finans kurumlarının iradi tasfiyesi kaldığı yerden, Fon tarafından yürütülecektir. Ancak bu hükümden İhlas Finans istisna tutulmuştur. Yeni bankalar kanunu ile Vakıfbank'ın özelleştirilmesi engeller kaldırılmıştır. Vakıfbank'ın sermaye artırımı yoluyla halka arz yapabilmesini teminen, mevcut sermaye piyasası mevzuatı ve SPK uygulamaları kapsamında (D) grubu olarak adlandırılan yeni bir pay grubu ihdas edilecektir.²⁹⁰

3.3.3.3.4. Kamu Bankalarının Yeniden Yapılandırılması

2001 Krizi ile ortaya çıkan güven bunalımını aşmak, makroekonomik dengeleri tekrar yerine oturtmak amacıyla Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı uygulamaya konmuştur. Bu programın temel unsurlarından biri de bankacılık sektörünün özellikle kamu bankalarının yeniden yapılandırılmasıdır.²⁹¹

²⁸⁹ BDDK, TBMM'ce 02.05.2005 Tarihinde Kabul 5387 Sayılı Bankalar Kanunu, <http://www.bddk.org.tr/> (03.06.2005).

²⁹⁰ Bankacılık Yasa Tasarısı TBMM'de Kabul Edildi, Dünya Gazetesi (03.06.2005), <http://www.dunyagazetesi.com.tr/> (03.06.2005).

²⁹¹ Cihan Paçacı, Krizler ve Türk Bankacılık Sektörü, Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı, Sayı 41, Eylül Ekim 2001, s. 638.

Yeniden yapılandırma öncesinde kamu bankalarının durumu hayli kötüleşmiştir. Donuk aktif kabul edilen görev zararları büyüklük itibariyle 2000 yılı sonu bazında bilançolarının %50'sine varmış, toplam kredilerdeki payları %40'lardan %25'e düşmüş, gecelik borçlanma miktarı 14 trilyona çıkarak piyasa faiz oranları üstünde yukarı doğru baskı meydana getirmeye başlamış, görev zararları yüzünden sermaye açıkları büyümüş ve sonuç olarak da bankacılık faaliyetlerini zorlukla yerine getirir hale gelmişlerdir. Bu doğrultuda 15 Mayıs 2001 tarihinden itibaren BDDK tarafından bankacılık sektörünü mali açıdan güçlendirmek, etkin bir denetim ve gözetim sistemi kurmak ve sektörü daha rekabetçi bir yapıya kavuşturmak amacıyla yeniden yapılandırma programı uygulamaya geçirilmiştir.

Öncelikle kamu bankalarından işe başlanmıştır. 4603 Sayılı Kanun ile Kamu Bankaları'nın özelleştirilmeye hazırlanacak şekilde yeniden yapılandırılmaları çalışmaları başlatılmış ve bu çerçevede T.C. Ziraat Bankası anonim şirket statüsüne geçirilmiştir. Bakanlar Kurulu'nun 2001 tarihli kararı ile, Kamu Bankaları'nın yönetimleri bir ortak yönetim kuruluna devredilmiş ve bu kurula da, yeniden yapılandırma ve özelleştirme yetkileri verilmiştir. Ayrıca Kamu bankaları görev zararlarının büyüklü nedeniyle nakit açığı içine girmişlerdir. Bu da kamu bankalarını likidite ve faiz şoklarına karşı duyarlı yapmıştır. Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinde meydana gelen faiz artışları zararlarını önemli ölçüde büyütüştür. İkinci olarak kamu bankaları yıllardır verimsiz istihdam politikaları ve belli kesimlere yapılan destekleme politikaları sonucu rasyonel bankacılık ilkelerinden iyice uzaklaşmıştır.²⁹²

Bu doğrultuda kamu bankalarının önce finansal ve operasyonel olarak yapılandırılması ve nihai olarak da özelleştirilmesi benimsenmiştir. Finansal yeniden yapılandırma bağlamında öncelikle Ziraat ve Halk Bankaları'nın aktiflerinin %50'sine varan görev zararları tasfiye edilmiştir. Bunlar çoğunlukla tarım ve esnaf sanatkar kesimine piyasa koşullarının altında açılan ve geri dönmeyen kredilerden kaynaklanmış ve 1996 yılında bu kredilerin milli gelire oranı %3 iken 2000 yılında %12'ye çıkmıştır

²⁹² Hazine Müsteşarlığı, **Kamu Bankalarında Reform**, <http://www.hazine.gov.tr>, (21.05.2005).

(2001 yılında bu bankalara toplam 26 Katrilyon liralık görev zararı karşılığı senet ihraç edildi).²⁹³

Tablo: 3.18. Kamu Bankalarına Aktarılan Kaynaklar (Trilyon TL)

	Aralık 2000 Sonu	2001'deki Artış	Toplam
<i>Görev Zararları Sonucu Oluşan Borç</i>	17.413	7.759	25.172
1)-Menkul Kıymete Bağlanmış	2.217	22.955	25.172
Ziraat Bankası	1.354	12.113	13.467
Halk Bankası	863	10.797	11.660
Emlak Bankası	0	45	45
2)-Menkul Kıymete Bağlanmamış	15.196	15.196	0
3)-Sermaye Desteği (Nakit Dışı)	-	3.224	3.224
Ziraat Bankası	-	1.700	1.700
Halk Bankası	-	900	900
Emlak Bankası	-	624	624
4)-Sermaye Desteği (Nakit)	-	326	326
Ziraat Bankası	-	218	218
Halk Bankası	-	67	67
Emlak Bankası	-	41	41
Toplam	17.413	11.039	28.772

Kaynak: BDDK VII. Gelişme Raporu (21.10.2003).

25 Kasım 2000'de çıkarılan 4603 sayılı kanunla bu bankalar (Ziraat, Halk ve Emlak bankası) kamu iktisadi teşekküllerine ilişkin 233 sayılı kanun hükmünde kararnameden çıkarılıp Anonim Şirket statüsüne kavuşturulmuştur. Görev zararına neden olan 100'e yakın kararname ve kanun iptal edilmiştir. Bütçeden gerekli kaynak ayrılmadığı müddetçe görev verilmemesi ve oluşan görev zararının Hazine Müsteşarlığı tarafından karşılanması kararlaştırılmıştır. Banka personelinin kanun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 6 ay içinde emekli olması için teşvikler getirilmiştir.²⁹⁴

²⁹³ Hazine Müsteşarlığı, **Kamu Bankalarında Reform**, <http://www.hazine.gov.tr>, (21.05.2005).

²⁹⁴ Hazine Müsteşarlığı, **Kamu Bankalarında Reform**, <http://www.hazine.gov.tr>, (21.05.2005).

26 Mart 2001 tarihinde Emlak Bankası yeniden yapılandırma gurubu, bankanın bankacılık faaliyetleri dışındaki tüm mal varlıklarını, iştiraklerindeki hisselerini ve ticari gayri menkullerini önceden belirlenecek olan bir kamu kurumuna devretmeyi kararlaştırmıştır. 3 Nisan 2001'de de 2202 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla bunlar Toplu Konut İdaresine devredilmiştir. Bu kanunla ayrıca Emlak Bankası yeni yönetim kurulunun bankanın özelleştirilebilmesi için gerekli çalışmaları tamamlaması gerektiği belirtilmiştir. 18 04 2001 tarihinde çıkarılan 2312 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla tüm görev zararları tasfiye edilmiştir. 20.06.2001 tarihinde çıkarılan 4684 sayılı kanunla Emlak Bankasındaki isteyen personel emekli edilmiş kalanların ise diğer kamu kurum ve kuruluşlarına transfer edilmesi kararlaştırılmıştır. Görev zararlarını teminen görev zararı alacakları tasfiye edilmiştir.²⁹⁵

Yapılan diğer çalışmalar sermaye yapıları güçlendirilmesi, kısa vadeli yükümlülüklerinin azaltılması (bu bankaların bireysel repo yapma işlemlerine son verilmiştir) mevduat faizleri piyasa faizleri ile uyumlu hale getirilmesi (daha önce kamu bankaları ile özel bankalar arasındaki bu fark %19 iken 15.11.2001 tarihi itibarıyla sıfırlanmıştır), kredi portföyünün daha etkin yönetilmesi (kamu bankalarının kendi ihtisas alanlarındaki kredilerini kendi kaynak maliyetleri dikkate alınarak sürdürmeleri sağlanmış, geri dönmeyen krediler takipteki alacaklar hesabına aktarılmıştır) ve kamu bankaları için politik olarak bağımsız uzman kişilerden oluşan ortak bir yönetim kurulu atanmasıdır.²⁹⁶

3.3.3.3.5. TMSF Bankalarının Yeniden Yapılandırılması

Yeniden yapılandırma kapsamında yapılan diğer çalışmalardan biri de sermayesi zayıf ve donuk kredileri hayli fazla olan bankaların mevduat sigorta bünyesine alınması olmuştur.

²⁹⁵ Hazine Müsteşarlığı, **Kamu Bankalarında Reform**, <http://www.hazine.gov.tr>, (21.05.2005).

²⁹⁶ Selçuk Şener, **Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Genel Bir Değerlendirme**, Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı Yıl 7 Sayı 41, Eylül Ekim 2001, s. 723-724.

Tablo 3.19. Bankaların Fona Geçiş Tarihleri

Banka Adı	Hisselerin Tmsf'ye Geçişi
T. Ticaret Bankası	06.11.1997
Bank Express	12.12.1998
Interbank	07.01.1999
Egebank	22.12.1999
Yurtbank	22.12.1999
Sünerbank	22.12.1999
Esbank	22.12.1999
Yaşarbank	22.12.1999
Kıbrıs Kredi Bankası	27.09.2000
Etibank	27.11.2000
Bank Kapital	27.11.2000
Demirbank	06.12.2000
Ulusalbank	27.02.2001
İktisat Bankası	15.03.2001
Sitebank	09.07.2001
Tarişbank	09.07.2001
Kentbank	09.07.2001
Bayındırbank	09.07.2001
EGS Bank	09.07.2001
Toprakbank	30.11.2001
Pamukbank	19.06.2002
İmar bankası	03.07.2003

Kaynak: BDDK (Yıllık Raporlar).

Bu doğrultuda 1997 ve 1998 yılında 1 adet, 1999 yılında 6 adet, 2000 yılında 4 adet, 2001 yılında 8 adet, 2002 ve 2003 yılında 1 adet olmak üzere toplam 22 adet banka fon bünyesine alınmıştır.

Bu bankalar çoğunlukla kötü yönetim ve görevi suistimalden dolayı batmıştır, çünkü sistemde bankaların batmasının banka sahibine olan riski çok düşüktür. Bankalar iflas ettirilmediği için sahipleri müflis sıfatını almazlar. Krediler dolaylı bir biçimde sahibine kullandırıldığı ve kuralların etrafından dolanıldığı için, buradan da banka sahiplerini borçlu çıkarmak zordur. Öte yandan, batacağı anlaşılan bankanın sahipleri, bankanın yönetim kurulunda bile yer almadıkları için, batıştan sorumlu dahi olmayabilirler. Batırılmak üzere alınan bir bankanın zararı, sahibinin karı anlamına geldiğinden; bankanın Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devri, yeterince kar eden banka sahibini rahatlatır, çünkü bankasının pasiflerini devlete devredip kurtulmuştur. İkincisi Bankası zarar ederken, kar etmiş olan banka sahibi, bankasını elden çıkarmak istemektedir. Banka sahibi, Devlet müdahale etmez ve bankasını

Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredemezse, iflasa sürüklenebilecektir. Bu durumda, banka başkasına devredilir. Devralan ise, banka zararının daha da artması için elinden gelenden fazlasını yapacaktır, çünkü, zaman dardır. Mevduat faizleri aşırı yükseltilir ve yoğun reklamlar verilir. Toplanan mevduat, bankaya el konulduğunda geri gelmeyecek krediler yaratılarak hortumlanır.

Batan bankalar için önce devir, birleşme, satış veya tasfiye yoluyla sorun çözümlenmeye çalışılmıştır. Önce 26 Ocak 2001'de dört banka (Egebank, YurtBank, Yaşarbank ve Bank Kapital) Sümerbank çatısı altında birleştirilmiştir. Aynı yıl şubat ve mart aylarında ise Ulusalbank ve İktisat Bankası fona alınmıştır. Ulusalbank daha sonra Sümer bank ile birleştirilmiştir. İki banka ise (Interbank ve Esbank) Etibank altında birleştirilmiştir. Bank Ekspres, Sümerbank ve Demirbank ise satılmıştır.²⁹⁷ Birleştirilmiş olan Sümerbank OYAK Bank A.Ş.'ye satılmıştır. İktisat bankası, EGS bank, Toprakbank ve Kentbank, Bayındırbank ile birleştirilmiştir. Pamukbank ise tüm aktif ve pasifleriyle Halk Bankası'na devredilmiştir. Demirbank ise HSBC Bank'a satılmıştır. Tarişbank, Denizbank A.Ş.'ye devredilmiştir. Türkbank ise Tasfiye edilmiştir. İmar Bankası halen fon bünyesinde bulunmaktadır.

Tablo 3.20. Fondaki Bankalar

Birleştirilen Bankalar		
Egebank	21.12.1999	26.01.2001 tarihinde Sümerbank ile birleştirilmiştir.
Yurtbank	21.12.1999	26.01.2001 tarihinde Sümerbank ile birleştirilmiştir.
Yaşarbank	21.12.1999	26.01.2001 tarihinde Sümerbank ile birleştirilmiştir.
Bank Kapital	27.10.2000	26.01.2001 tarihinde Sümerbank ile birleştirilmiştir.
Ulusalbank	28.02.2001	17.04.2001 tarihinde Sümerbank ile birleştirilmiştir.
Interbank	07.01.1999	15.06.2001 tarihinde Etibank ile birleştirilmiştir.
Esbank	21.12.1999	15.06.2001 tarihinde Etibank ile birleştirilmiştir.
İktisat Bankası	15.03.2001	Bankacılık lisansı 07.12.2001 itibarıyla kaldırılmış ve 04.04.2002 tarihinde genel kurulda alınan karar ile Bayındırbank ile birleştirilmiştir.
Kentbank	09.07.2001	Bankacılık lisansı 28.12.2001 itibarıyla kaldırılmış ve 04.04.2002 tarihinde genel kurulda alınan karar ile tasfiye kaldırılarak Bayındırbank ile birleştirilmiştir.

²⁹⁷ Ömer Faruk Çolak , 2001 , a.g.m., s..26-27.

EGS Bank	09.07.2001	Bankacılık lisansı 18.01.2002’de kaldırılmış ve Bayındırbank ile birleştirilmiştir.
Etibank	27.10.2000	Bankacılık lisansı 28.12.2001 itibarıyla kaldırılmış ve tasfiye süreci başlatılmıştır. Daha sonra 04.04.2002 tarihinde genel kurulda alınan karar ile tasfiye kaldırılarak Bayındırbank ile birleştirilmiştir.
Toprakbank	30.11.2001	Bankacılık lisansı 30.09.2002 itibarıyla kaldırılmış ve aynı tarih itibarıyla Bayındırbank ile birleştirilmiştir.
Pamukbank	19.06.2002	BDDK’nın 31.01.2003 tarih ve 978 sayılı kararı ve TMSF Yönetim Kurulunun 31.01.2003 tarih ve 61 sayılı kararıyla Çukurova Grubunun Pamukbank ve Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.’ye olan borçlarının yeniden yapılandırılmasına ilişkin sözleşme BDDK ve TMSF ile Çukurova Grubu arasında 31.01.2003 tarihinde imzalandı ve 12.11.2004 tarihi itibarıyla de Halk Bankasına devredildi.
Satılan Bankalar		
Bank Ekspres	12.12.1998	30.06.2001 tarihinde Tekfen Grubuna satılmıştır. Bank Ekspres’in Tekfenbank A.Ş. ile birleşmesi 18.10.2001 tarihinde BDDK tarafından uygun görülmüştür. Faaliyetlerine Tekfenbank A.Ş. olarak devam etmektedir.
Demirbank	06.12.2000	20.09.2001 tarihinde HSBC Bank Plc. ile hisse devir sözleşmesi imzalanmış, fiili hisse devri 30.10.2001 tarihinde gerçekleştirilmiştir.
Sümerbank	21.12.1999	Birleşik Sümerbank 09.08.2001 tarihinde Oyak Grubuna satılmış, Sümerbank’ın Oyakbank A.Ş.’ye devri 11.01.2002 tarihinde tescil edilmiştir. Faaliyetine Oyakbank A.Ş. olarak devam etmektedir.
Sitebank	09.07.2001	20.12.2001 tarihinde Novabank SA ile hisse devir sözleşmesi imzalanmış ve hisse devir işlemleri 25.01.2002 tarihinde gerçekleştirilmiştir.
Tarişbank	09.07.2001	Denizbank A.Ş.’ye devrine ilişkin hisse devir sözleşmesi 21.10.2002 tarihinde imzalanmış, fiili hisse devri 25.10.2002 tarihi itibarıyla tamamlanmıştır. Denizbank A.Ş. ile Tarişbank’ın birleşmesi BDDK tarafından uygun görülmüş, birleşme 27.12.2002 tarihinde tamamlanmıştır.
Tasfiye Sürecindeki Bankalar (Bankalar Kanunu 18 inci madde kapsamında)		
Türkbank	06.11.1997	09.08.2002 tarihinde yapılan olağanüstü genel kurul toplantısında bankanın infisah ve tasfiyesine karar verilmiştir. Tasfiye kurulunun 01.12.2003 tarihli kararıyla şubelerin tümünün sistemsal olarak kapatılma kararı alınmış ve 02.12.2003 tarihli kararı ile de görevli tüm personelin iş akitlerinin feshine karar verilmiştir. Tasfiye işlemleri sürmektedir.

Yönetimi ve Denetimi Fona Geçen Bankalar (16. Madde Kapsamında)		
İmar Bankası	03.07.2003	4389 sayılı Bankalar Kanununun 14 üncü maddesinin (3) numaralı fıkrasına istinaden Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulunun 03.07.2003 tarih ve 1085 sayılı kararı ile İmar Bankası'nın bankacılık işlemleri yapma ve mevduat kabul etme izni kaldırılmış ve anılan Kanunun 16 ncı maddesinin (1) numaralı fıkrası uyarınca yönetim ve denetimi TMSF'ye intikal etmiştir.
TMSF Bünyesinde Bulunan Bankalar		
Bayındır bank	09.07.2001	Varlık yönetim işlevini üstlenecek geçiş bankası olarak belirlenmiştir ve faaliyetlerini sürdürmektedir.

Kaynak: TMSF (Yıllık Rapor 2004).

İzlenen ikinci strateji ise bankaları finansal olarak yeniden yapılandırmaktır. Bu kapsamda fondaki bankalara özel tertip tahvil ihracı, sermaye ve mevduat desteği verilmiştir. 26 Nisan 2001 tarihine kadar Hazine, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna 8.007 milyon dolar tutarında döviz cinsinden, 8.529 Trilyon lira tutarında TL cinsinden kağıt ihraç etmiştir. Döviz cinsinden ihraç edilen kağıtlar ihraç tarihindeki kurlar esas alınarak TL'ye dönüştürüldüğünde, Hazine tarafından TMSF'na verilen toplam kağıt tutarı 16,3 katrilyon olmaktadır.²⁹⁸ BDDK tarafından bankalara el konulurken bankanın tasfiyesinin gerçekleştirilmemesi daha çok kamu kaynağı aktarılmasına neden olmuş ve fon bankalarının zararları katlanarak büyümüş ve krizi derinleştirmiştir.

Tablo 3.21. Hazine Tarafından TMSF'na Verilen Özel Tertip Tahviller

	Döviz Cinsinden		TL	Genel
	Milyon Dolar	TL Karşılığı (Trilyon TL.)(*)	Cinsinden Trilyon TL.	Toplam Trilyon TL.
2000 Yıl Sonu	2.687	1.825	2.037	3.862
2001 Ocak	261	250	-	250
Şubat	-	-	-	-
Mart	559	531	1.493	2.024
Nisan	-	-	774	774
Mayıs	4.500	5.154	4.225	9.380
2001 Toplam	5.320	5.935	6.492	12.428
Genel Toplam	8.007	7.760	8.529	16.290

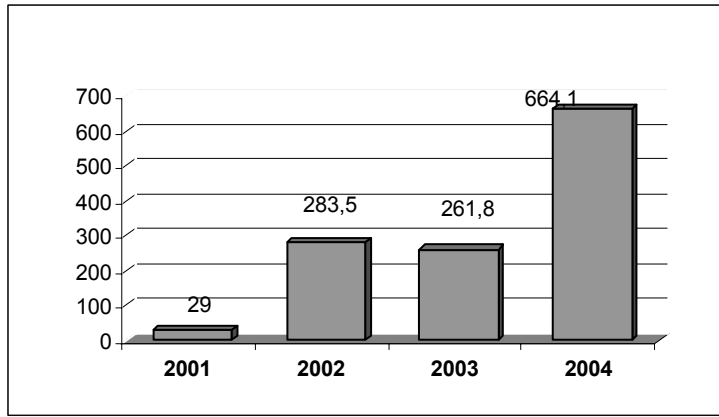
Kaynak: BDDK, Hazine Müsteşarlığı.

Üçüncü olarak bu bankaların kısa vadeli yükümlülükleri azaltılmış, açık pozisyonları kapatılmış, mevduat ve repo faizleri piyasa koşullarına uygun hale

²⁹⁸ Erdoğan, a.g.m., s. 649.

getirilmiş, Merkez Bankası'ndan gecelik borçlanmalarına ilişkin sınırlama getirilmiştir. Ayrıca bu bankalara ortak yönetim kurulu atanmış ve devir tarihi itibarıyla 1243 olan Fon bankalarının şube sayısı 7 Mayıs 2001 itibarıyla 935'e düşürülmüştür. Aynı dönemde personel sayısı da 26.585'den 17.922'ye indirilmiştir. Nisan 2001 itibarıyla devir tarihinden bir önceki ay ile karşılaştırıldığında dolar bazında personel giderleri % 50.8, işletme giderleri ise % 66.9 oranında azaltılmıştır.

Şekil 3.11. TMSF'nin Batık Bankalardan Yaptığı Tahsilatlar (Milyon Dolar)

Kaynak TMSF Yıllık Rapor (2004)

Diğer yandan da bu bankaların sahip olduğu sermaye guruplarında tahsilatlara da hız verilmiştir. Toplamda ise şekil 3.11'de görüldüğü gibi TMSF, 2001 yılında 29, 2002 yılında 283, 2003 yılında 261 ve 2004 yılında da 664 milyon dolar olmak üzere toplam 1.238, milyon dolarlık tahsilat yapabilmıştır.

3.3.3.3.6. Özel Bankalara Yapılan Düzenlemeler

Yeniden yapılandırma programının üçüncü ayağı özel sermayeli bankalara yönelik yapılan düzenlemelerdir. Bu kapsamda 4743 Sayılı yasa ile Mali Sektöre Olan Borçların Yeniden Yapılandırılması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun kabul edilmiştir. Bu çerçevede özel bankalara sermaye desteği sağlanmış (2001-2003 Eylül döneminde 4 katrilyon liralık, 2.7 Milyar dolarlık, sermaye artışı yapıldı), bankaların birleşmelerini teşvik edici avantajlar (Vergi gibi) getirilmiş, açık pozisyonları azaltılmış (Bankaların açık pozisyonlarının azaltılması 15 Haziran 2001 tarihinde Hazine tarafından yapılan iç borç takas işlemi ile gerçekleştirildi. Bu işlemde bankalar hazineden değişken faizli döviz endeksli tahvil olarak açık pozisyonlarını düşürdüler, hem de faiz riskini düşürdüler), iç kontrol ve risk

yönetim sistemlerini geliştirebilmeleri için düzenlemeler yapılmış, varlık yönetim şirketlerinin kurulabilmesi yönünde düzenlemeler yapılmış, reel ekonomiye önemli katkısı olan büyük firmalar için finansal yeniden yapılandırma programı (İstanbul Yaklaşımı) başlatılmıştır.²⁹⁹

BDDK tarafından belirlenen 25 banka sermayelerinin güçlenmesi amacıyla önce bu bankaların önce bağımsız kuruluşlar tarafından sonra yeminli murakıplar tarafından ve sonra da BDDK tarafından enflasyon muhasebesine göre yapılan denetimlerle aktif yapısı ve kalitesi belirlenmiştir. Enflasyon muhasebesine göre yapılan bu değerlendirme ile bankaların geçmiş ve cari dönem kar zarar hesapları olumlu etkilenmiştir. Denetimlerde özellikle büyük krediler mercek altına alınmıştır. Kredi portföyünün kalitesi, sorunlu krediler, ayrılması gereken karşılıklar belirlenmiş, teminat oranları düşürülmüştür. Daha sonra ağırlıklandırılmış riskler üzerinden ve piyasa riski de kullanılarak aktif riski saptanmıştır. Bu doğrultuda bankalar için %8 sermaye yeterliliği oranı belirlenmiştir. %8 ile %5 sermaye yeterliliğine sahip olan bankalara ise kamu sermaye desteği yapılmıştır. Öncelikle sermaye yeterlilik rasyosu %5'ten az olanlara doğrudan sermaye desteği öngörülmüş (Tier – 1 Capital), rasyosu %5 ile %9 olan bankalara ise oranın %9'a ulaşmasına yetecek kadar yedi yıl vadeli tahvil karşılığı sermaye benzeri kredi (Tier – 2 Capital) verilmesi öngörülmüştür.³⁰⁰

Denetimler sonucu özkaynakların toplam riskleri karşılama oranı %14,8 olarak çıkmıştır. Bu durumda bankaların nakit sermaye ihtiyacı 224 trilyon olarak belirlenmiştir. Kredi sınıflandırmasının yeniden yapılması, teminat ve karşılıkların düzenlenmesi sonucu bu bankaların 2.3 katrilyon olan tahsili gecikmiş alacakları 7.8 Katrilyon liraya ve bu alacaklar için ayrılan karşılık miktarı da 5.2 Katrilyon liraya yükselmiştir.³⁰¹

²⁹⁹ İlker Parasız, **Türkiye Ekonomisi**, Bursa, Ezgi Kitabevi, 2004, s. 639.

³⁰⁰ Parasız, 2004, **a.g.e.**, s. 640.

³⁰¹ Türkiye Bankalar Birliği, 2002, **2002 Yılında Türk Bankacılık Sistemindeki Gelişmeler**, 2002, <http://www.tbb.org.tr>. (23.05.2005).

3.3.3.3.7. İstanbul Yaklaşımı

11 Nisan 2002 Tarihinde finansal yeniden yapılandırma çerçevesinde BDDK'nın onayı ile amacı bankalara yüksek miktarda kredi borcu olan, finansal darboğaz yaşayan, yeniden yapılandırılmaları halinde yaşamaları mümkün olan ve yüksek katma değer yaratan firmaların ekonomiye yeniden kazandırılması ve bankaların daha sağlıklı bir bilançooya kavuşturulması olan bir çalışma başlatılmıştır. Bu kapsama bünyesinde en az 100 kişiyi istihdam eden, en az 15 milyon\$ olan, yıllık cirosu 25 Trilyonu aşan ve toplam aktifleri 15 Trilyonu aşan firmalar dahil edilmiştir. Buna göre taraflar bir araya gelerek soruna ortak bir çözüm arayışı başlatmışlardır. Yani bankaların reel sektörden alacakları yasal yollara başvurulmadan tahsil edilmeye çalışılmıştır.³⁰²

İstanbul Yaklaşımı'nın hayata geçirilmeden önce bankaların karşılıklar kararnamesinde gerekli değişiklikler yapılmıştır. Programın hayata geçirilmesine kadar tahsili gecikmiş alacaklarını gizleyen ve bunlar için bilançolarına faiz geliri yazan bankalar, karşılıklar kararnamesi ile bu kredileri 'tahsili gecikmiş alacak' kalemine aktarmışlardır. Bu da bankaların daha şeffaf bilançooya sahip olmaları konusunda olumlu bir adım olmuştur. İstanbul yaklaşımıyla bankalardaki sorunlu kredileri devralacak aktif yönetim şirketlerinin kurulması da amaçlanmıştır. Bu, bankanın mali durumunu iyileştirmesinin yollarından bir tanesidir. Genellikle bankanın takipteki kredilerinin öncede belirlenen bir fiyattan özel bir firma tarafından satın alınması şeklinde yürür. Satın alan firma artık bu kredilerin yönetilmesinden, tahsil edilmesinden ve satılmasından da sorumlu olur.³⁰³ İstanbul yaklaşımında finans zorluğu içinde olan firmalar borçlu olduğu bankalarla anlaşarak borçlarını belirli bir vadeye yayarak yeniden yapılandırmıştır. Kullanılan kredilerin ana para ve faiz ödemeleri makul düzeylere çekilmiştir. Bu kapsamda kredilerin vadesi uzatmak, yeni krediler açmak, ana para ve faiz indirmek, temerrüt faizlerini kaldırmak, işletmelere ortak olmak ve kredileri borçlu veya üçüncü kişilere karşı aynı değerler karşılığında

³⁰² Sudi Apak, **Türk Bankacılığında İstanbul Yaklaşımı**, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı 16, Ekim 2002, s. 21.

³⁰³ Türkiye Bankalar Birliği Bankacılık ve Araştırma Grubu, **Bankacılık Krizlerinin Çözümü ve Banka Yeniden Yapılandırmasında İzlenen Temel Politika ve Uygulamalar**, 'Meksika ve Kore Deneyimlerinin Karşılaştırılması', Nisan 2001, <http://www.tbb.org.tr>. (24.05.2005).

devretmek veya tasfiye etmek kararlaştırılmıştır. Bu yasa çerçevesinde yapılacak tüm anlaşmalar vergi ve harçlardan muaf tutulmuştur.³⁰⁴

Tablo 3.22. İstanbul Yaklaşımına Alınan Firma Sayısı

Firma	Toplam Başvuru	Tutar (Milyon Dolar)	Sözleşme Yapılan Firma Sayısı	Yapılandırılan Borç (Milyar Dolar)
Büyük Ölçekli	208	5.415	157	4.561
Küçük Ölçekli	100	673	69	556
Toplam	308	6.088	226	5.117

Kaynak: BDDK VII Gelişme Raporu (2003), s. 51.

Tablo 3.20’de görüldüğü gibi bu kapsamda Eylül 2003 itibariyle yapılan 308 başvurunun 226’sı sözleşme ile sonuçlanmış ve toplam olarak beş milyar dolarlık borç yeniden yapılandırılmıştır. Uygulamaya geçirilmesinden itibaren Nergis Holding, Polyen, Sifaş, Transtürk Holding, Cine5, Raks Grubu, Kerevitaş, ve Çukurova Holding gibi firmalar bu anlaşmaya imza atmışlardır.

3.3.3.3.8. İç Denetim ve Risk Yönetim Sisteminin Oluşturulması

Bir bankada iç denetim sisteminin var olması bankanın zayıf ve kırılgan noktalarının tespit edilmesi açısından çok önemlidir. Bu doğrultuda Basel komitesi de dahil olmak üzere pek çok denetim otoritesi iç denetim sistemlerinin kurulmasını teşvik etmektedir. Buna göre 27.06.2001 tarihli yönetmelik hazırlanarak bankalar kanununda yapılan değişikliklerle bunlarla ilgili hususlarda düzenlemelere gidilmiştir. Bankaların kuruluş ve faaliyetleri hakkında yeni bir yönetmelik uygulamaya girmiştir.³⁰⁵

Yapılan düzenlemelerle iç denetim ve risk yönetimini yürütecek olan birimlerin bir yönetim kurulu aracılığıyla yönetim banka yönetim kuruluna karşı sorumlu olması ve banka faaliyetlerinin denetimi ile risk yönetiminin icradan bağımsız birimlerce yapılması öngörülmüştür. Bu yönetmeliğin hazırlanmasıyla birlikte

³⁰⁴ Gültekin Rodoplu, **Bankacılıkta İstanbul Yaklaşımı ve Uygulamaları**, Muhasebe ve Finansman Dergisi Sayı 18, Nisan 2003, s. 42.

³⁰⁵ Şener, **a.g.m.**, s. 728.

bankaların bu konudaki bilinçlenme seviyeleri artmış ve risk odaklı denetim sisteminin bankalarda kurulması için önemli bir başlangıç oluşturmuştur.³⁰⁶

Bankaların gözetim ve denetim koşullarının güçlendirilmesi kapsamında; bankaların özkaynak tanımı AB ile direktiflerine uyumlu hale getirilmiş, bankaların diğer mali kurumlardaki iştirakleri sınırlandırılmış, türev ürünler kredi tanımına dahil edilmiş, mali tablolar şeffaflık sağlanacak şekilde muhasebeleştirilmesi öngörülmüş, repo işlemleri de bilanço içine alınmış, finansal araçların riske karşı korunmasında Uluslararası Muhasebe Standartları benimsenmiş, belli bir gruba kullanılacak doğrudan ve dolaylı krediler artık birlikte değerlendirilmeye başlanmış, bağımsız denetim kuruluşlarının faaliyetleri yeniden düzenlenmiş, bankaların iç denetim ve risk yönetim sistemini oluşturma çalışmaları yakı izlemeye alınmış ve kurulan off-shore bankalar sıkı denetim altına alınmıştır.³⁰⁷

3.3.3.3.9. Bankacılık Sektörünün Basel Prensiplerine Uyumu

Uluslararası Ödemeler Bankası (BIS) neznindeki Basel Bankacılık Gözetim Komitesi bu konuda, ilk olarak 1988 yılında, belirli prensipler yayınlamış ve bu prensipleri üye ülkelerin Merkez Bankaları kabul etmiştir. Anlaşmada kredi risklerini ve diğer potansiyel riskleri karşılamak için yeterli sermayenin bulundurulması şart koşulmuştur. Ancak zamanla bu kurallar ihtiyaçlara cevap veremez hale gelmiş ve 1999 yılında risk rasyoları yeniden düzenlenmiştir. Burada bankalara kendi risklerini değerlendirme yetkisi tanınmıştır. 2001 yılında Basel anlaşması tekrar yenilenmiş ve bankalara risk derecelendirme sistemi kullanma zorunluluğu, sermaye yeterliliği hesaplanırken operasyonel risklerin de dikkate alınması ve yetkili üst kurullara düzenli raporlar verilmesi zorunluluğu getirilmiştir.³⁰⁸

Basel komitesinin hazırladığı etkin denetim ve gözetim prensiplerine uyumu BDDK'nın faaliyete geçmesi ile büyük ölçüde sağlanmıştır. Öncelikle etkin bir

³⁰⁶ BDDK, **Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Raporu Gelişme Raporu VII**, Ekim 2003, http://www.bddk.org.tr/turkce/yayinlarveraporlar/rapor/yapilandirmaprogrami/BSYYP_Gelisme_102003.pdf, (24.05.2005).

³⁰⁷ BDDK (Bankacılık Sektörünü Yeniden Yapılandırma Programı), **a.g.e.**, s. 25.

³⁰⁸ Kaan H. Aksel, **Yeni Basel Anlaşması Işığında Global Bankacılıkta Beklenen Gelişmeler**, Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Yıl:38, Mart 2001, s. 45-46.

gözetim ve denetim için ilgili kuruluşun sorumluluk ve amaçlarının net bir şekilde belirlenmesi ve bu kuruluşun mali olarak bağımsız olabilmesi için yeterli kaynaklara sahip olması prensipleri BDDK ile ilgili yapılan düzenlemelerle sağlanmıştır. ‘‘Bankaların denetimi hem yerinde hem de uzaktan yapılmalıdır’’ prensibine bankalar kanununda yapılan değişikliklerle uyum sağlanmış ve bu görev BDDK’ya verilmiştir. Komitenin 18. maddede aldığı karar bankaların tüm yurt içi ve yurt dışı şubeleri ile ilgili sürekli bilgi toplanmasını ve denetim yapılmasını, 20. madde ise denetime yetkili kurumun bankayı konsolide bazda denetleme yetkisinin olmasını ifade etmektedir. Bu koşullara Bankalar Kanununun 13. maddesi ile uyum sağlanmıştır. Buna göre bankalar sahip oldukları (iştirakler dahil) konsolide etmek, BDDK tarafından belirlenen standart oranları buna göre hesaplamak ve uygulamak zorundadır. Örneğin bankalar açık pozisyonları, sermaye yeterlilik oranları, üçer aylık hazırladıkları bilanço ve kar-zarar tablolarını BDDK’ya bildirmektedir. Komitenin 21. maddesinde ifade edilen bankaların finansal durumları hakkında bilgi verme yükümlülükleri bankalar kanununun 13. maddesinin 1/a fıkrası ile sağlanmış ve bankalar finansal durumlarını Türkiye Bankalar Birliğinin de görüşünü alarak BDDK’nın belirlediği usullerde kayıt altına almak ve ilgili mercilere göndermek zorundadır.³⁰⁹

Basel Komitesi prensiplerin uygulanmasında bağımsız denetim şirketlerine önemli görevler vermiştir. Bu konuda BDDK’nın hazırladığı 'Bağımsız Denetim İlkelerine İlişkin Yönetmeliğe' göre, bağımsız denetim uygulaması, yıllık, ara ve özel denetim şeklinde yapılabilecek, denetim kuruluşlarının, denetlenen kuruluşlarla ilgisi olmayacak, ortaklık ilişkisi bağımsızlığı ortadan kaldıracak, faaliyetlerinin mevzuata uygunluğu, hata ve suiistimalin önlenmesi ve ortaya çıkarılması denetlenenin sorumluluğunda olacak, denetimde, bankacılık mevzuatına aykırı işlemlerin, suistimal ve hataların tespiti ve denetlenenin bunları gidermemesi hallerinde, bu husus denetçi tarafından ivedilikle BDDK’ya ve denetlenenin yönetim kuruluna bildirilecektir. Adli yargıya intikali gerekli olan ve suç teşkileden hallerin de, BDDK’ya yazılı bildirilmesi zorunludur. BDDK, denetim kuruluşlarına ilişkin ilkeleri de belirlemiştir. Gereken şartları taşıyan kuruluşlara, banka ve özel finans kurumlarında veya iştiraklerinde

³⁰⁹ Bahar Erdal, **Basel Bankacılıkta Etkin Gözetim ve Denetime İlişkin Temel Prensiplere Türk Bankalarının Uyumunu**, İktisat İşletme ve Finans Dergisi, Sayı 200, Kasım 2002, s. 86.

denetleme yetkisi verilecek, denetçi kuruluşlar, hazırlayacakları yıllık denetim raporlarını yıl sonunu takip eden dört ay içinde tamamlamak zorunda olacak, denetim kuruluşları, denetledikleri kuruluşlara danışmanlık hizmeti veremeyecek, kredi ilişkisi içine de giremeyeceklerdir. Bu yönetmeliğin yayımı tarihinden önce yetkilendirilmiş kuruluşlar, 30 Eylül 2002 tarihine kadar tespit edilen yeni koşullara uyum sağlayacaklardır.

Basel Komitesinin belirlediği 23. prensip yetkili üst kurulun bankaların yabancı ülkelerdeki şubeleri, ortaklıkları ve iştiraklerince yürütülen işlemlerin temel prensiplere uygun olup olmadığını denetlemesini ve bir uygunsuzluk durumunda yaptırım uygulaması gerektiğini belirtmiştir. Bankalar kanununun 13. maddesi 1/b fıkrası uyarınca bankalara yabancı şube, iştirak ve ortaklıklarla ilgili bilgileri, BDDK tarafından belirlenecek standartlar dahilinde, BDDK'ya vermek ve gereken raporları hazırlama zorunluluğu getirilmiştir.³¹⁰

İmar Bankası olayında yaşanan mağduriyetlerin bir benzerinin bir daha yaşanmaması için BDDK 10.11.2004 tarihinde bankalar ve ÖFK faaliyetleri hakkında yönetmelikte yaptığı değişiklikle Bankalar ve Özel Finans Kurumları, kıyı bankacılığı da (off-shore) dahil yurtdışındaki şubeleri adına yurtiçinde mevduat cüzdanı ve evrak düzenleyemeyecek ve mevduat toplayamayacaklar ve kıyı bankacılığı bölgeleri de dahil yurtdışındaki şubeleri ve iştiraklerinin mevduat cüzdanı ve ilgili evrakın düzenlenmesi işlemlerini faaliyette buldukları ülkede yapacaklardır. Söz konusu şube veya ortaklıklar adına yurtiçinde cüzdan ve evrak verilemeyecektir. Bankalar Kanunu'na göre off-shore hesapları mevduat gibi devlet garantisi altında değildir.

3.4.4. IMF Gözden Geçirme Raporlarında Yeniden Yapılandırma

IMF aslında şubat 2001 krizine yol açan dezenflasyon programı uygulamaya geçirilmeden önce bankacılık sektörünün kırılgan bir yapıya sahip olduğunu ve yeniden yapılandırılması gerektiği ısrarla belirtmiştir. Türkiye'de de şubat 2001 krizi sonrasında IMF ile bir stand-by anlaşmasına ihtiyaç duyulmuş ve IMF

³¹⁰ Erdal, **a.g.m.**, s. 89.

heyetleri Türkiye'ye çeşitli tarihlerde gerçekleştirdiği görüşmelerden sonra ülke raporları hazırlamıştır.

Haziran 2001'de yayınlanan gözden geçirme raporunda Kamu bankalarına yönelik olarak Emlak bankasının özelleştirilmesini ya da Ziraat Bankasıyla birleştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Fondaki bankalar ise bir an önce satılmalıdır. Tabii bunun için sermaye açığı olanlara fon tarafından sermaye desteği verilmelidir. Özel bankalardan sermayelerini güçlendirmesi için alınan taahhüt mektupları olumlu bir adım olarak belirtilmiştir.³¹¹

Şubat 2002 onuncu gözden geçirme raporunda öncelikle özel bankalarla ilgili %8'lik sermaye yeterlilik rasyosunun (Capital Adequacy Ratio) özel bankalar tarafından sağlanması gerektiği belirtilmiştir (sektör toplamı ocak ayına kadar 1.1 milyar \$, yıl sonuna kadar da 1.3 milyar dolar). Ancak bankalar 2001 yılı ekonomik krizi sebebiyle düşen karları neticesinde bu artışları gerçekleştirememişlerdir. TMSF bünyesindeki bankalarında aynı şekilde satılması yada birleştirilmesi, satılmayan bankaların bilançolarının iyileştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca BDDK'nın reformlarına güçlü bir şekilde devam edebilmesi için politik olarak da desteklenmesi gerektiği de ifade edilmiştir. Kamu bankalarında yapılan yeniden yapılandırma sonucu pek çok şube kapatılacak ve yaklaşık 14,300 çalışanın görevlerine son verilecektir. Bu kamu oyunda tepki oluşturmakta ve reform sürecini yavaşlatmaktadır. Bunlara rağmen reform sürecinin devam etmesi gerektiği belirtilmiştir. İstanbul Yaklaşımı ise özel sektör firmalarının yeniden eski performansına kavuşması açısından önemlidir. Bu firmaların mali durumlarının düzelmesi ve faaliyetlerinin canlanması hem bankacılık sektörünün hem de ekonominin genelinin krizi atlattığında önemli rol oynayacaktır. Dolayısıyla sorumlu otoriteler süreci desteklemelidir (örneğin kanun taslaklarıyla veya vergi teşvikleriyle).³¹²

³¹¹ IMF, Turkey **Eight Review Under the Stand-By Agreement**, IMF Country Report No.01/137, August 2001, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2001/cr01137.pdf>, (01.06.2005).

³¹² IMF, **IMF Country Report Turkey's Tenth Review Under Stand-By Agreement**, No: 02 / 21, February 2002, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2002/cr0221.pdf>, (02.06.2005).

Ağustos 2003'te yapılan beşinci gözden geçirme raporunda BDDK'nın bankacılık sektöründe yürüttüğü reform çalışmasında emin adımlarla ilerlemesi olumlu değerlendirilmiş, bankaların iflasları ile ilgili yasal prosedür hazırlanmasının, kamu bankalarının özelleştirme çalışmalarının devam etmesinin, ve fona alınan bankaların sorunlarının çözülmesinin önemli noktalar olduğu belirtilmiştir. BDDK'nın yürüttüğü reform politikalarının kamu oyu önünde inandırıcılığının devamı için bu kurumların siyasi ve finansal olarak bağımsız olmasının hayati olduğu belirtilmiştir.³¹³

Temmuz 2004 yedinci gözden geçirme raporunda finans sektöründe reformlarının yavaşladığı ifade edilmiştir. Ekonomik büyüme, faizlerdeki düşüş ve banka karlarındaki artışla birlikte banka aktif kalitesi gelişme göstermiştir. Sermaye yeterlilik rasyosu 23.5'e çıkmıştır. Ancak kamu bankalarını yeniden yapılandırmada ve islah etmede fazla bir gelişme olmamıştır, çünkü örneğin hem Ziraat Bankası hem de Halk Bankası aşırı kapitalize edilmiştir. Bu her ne kadar kredi hacmini arttırsa da bankacılık sektöründe sapmalara neden olmakta, özel sektör bankalarının karlarını olumsuz etkilemektedir. Ayrıca bu bankaların aktiflerinin yaklaşık %70'i DİBS'den oluşmaktadır. Bu da bu bankaların özelleştirilmesini zorlaştıran bir unsurdur. Mevduatlarda ise 9-12 haftalık bir geçiş döneminde tam güvence kaldırılmalıdır. Mevduatlarda garanti sınırı ise 50 milyar lira (37.000 dolar) dır. Tabii öncelikle BDDK, hükümeti, finans sektörü ve mevcut riskler hakkında bilgilendirmelidir. Demirbank'ın BDDK aleyhine açtığı dava, Kentbank'ın tekrar bankacılık izni almak için açtığı dava v.b. davalar bankacılık sektöründeki reformlara zarar vermektedir. Bu davalar bir an önce sonuçlanmalıdır.³¹⁴

³¹³ IMF, **Fifth Review of Turkey's Stand-By Arrangement, Approves Request for Extension of Repurchase Expectations**, Press Release No: 03 / 135, August 2003, <http://www.imf.org/external/np/sec/pr/2003/pr03135.htm> (02.06.2005).

³¹⁴ IMF, **Country Report Turkey's Seventh Review Under Stand-By Agreement**, No: 04 / 227, July 2004, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2004/cr04227.pdf>, (03.06.2005).

Sonuç

Serbest piyasa mekanizmasının geçerli olduğu ekonomilerde finansal sektör ekonomik faaliyetin beyni durumundadır. Büyümenin ve kalkınmanın en temel unsurlarından bir tanesi olan finansal kaynakların toplanması, kullandırılması, ödeme sisteminin etkinlikle sürdürülmesi finansal sektörün temel işlevleri arasındadır. İstikrar içinde ve sürdürülebilir büyümenin sağlanması için finansal sektörün güçlü olması, büyümesi ve etkin çalışması zorunludur. Dolayısıyla finansal sistemlerin ülke ekonomilerinde önemli bir yeri vardır.

Finansal piyasaların Türkiye ekonomisine daha faydalı olabilmesi için 1980 yılından itibaren birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Bu süreçte liberalizasyon uygulamalarına geçilirken, gerekli temel hazırlıklar yapılmamış, hazırlıklar yetersiz kalmış, piyasalar liberalizasyona hazır hale getirilmemiştir. Dolayısıyla bankalar liberalizasyon sürecinden olumsuz etkilenmiş ve sağlıksız olarak büyümüşlerdir.

Finansal liberalizasyon sürecinde yaşanan bankacılık krizlerinin ortaya çıkmasında, makroekonomik göstergelerdeki oynaklık, kredilendirme'deki genişleme, sermaye giriş çıkışlarındaki ani ve büyük hareketler, bankaların aktif ve pasifleri arasındaki vade uyumsuzlukları, varlık fiyatlarında çöküş, devletin bankacılık sektörüne sık sık müdahale etmesi, muhasebe sistemlerindeki aksaklıklar, şeffaflıktan uzaklık ve döviz kurlarının gerçekçi belirlenememesi gibi faktörler etkili olmuştur.

Finansal liberalizasyonun yol açtığı sorunların çözülebilmesi için, öncelikle bankacılık sektörünü güçlendirmek gerekmektedir. Zaten IMF ile 2001 krizi sonrası yapılan pek çok stand-by anlaşmasında, bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması, Türkiye için en önemli koşullardan birisi olmuştur.

Bankacılık sektörünün öncelikle sermaye tabanı güçlendirilmelidir. Özkaynakları güçlü bir bankacılık sistemi kendini piyasalardaki dalgalanmaları ve risklere karşı daha iyi korur ve yatırımcısına güven verir. Bunun için banka birleşmeleri özkaynakların güçlendirilmesinde etkili bir yöntem olarak kabul edilebilir.

Aktif ve pasiflerin vade yapılarındaki uyumsuzluklar bankalarda likidite problemlerine yol açmaktadır. Ayrıca sektörün pasifleri kısa vadeli olduğu için verilen krediler de kısa vadeli olmakta, bu da ülke kalkınması için gerekli olan uzun vadeli alt yapı yatırımlarının yapılmasına engel olmaktadır. Bu yüzden bankalar, kendilerine yeni kaynaklar bulmalıdırlar. Örneğin yurt dışından daha ucuz ve daha uzun vadeli kaynak kullanılabilir.

Muhasebe sistemlerindeki eksiklikler bankacılık sektöründeki bazı kötü bankaların bilançolarındaki olumsuzlukları gizlemesine engel olmuş ve sektör şeffaflıktan uzaklaşmıştır. Bu yüzden muhasebe sistemleri yenilenmeli, bankaların iç denetim ve gözetim sistemleri daha etkin hale getirilmeli, kamuoyuna açıklık güçlendirilmeli, gözetim ve denetimin örgütsel yapısı güçlendirilmeli, piyasalarda gözetim ve denetim sisteminin daha iyi işlenmesi sağlanmalı ve bankaların kendi düzenleme ve denetim sistemlerine, tüm sistemin düzenleme ve denetiminde daha çok rol verilmelidir. Ayrıca bu konuda BASEL komitesinin belirlediği uluslararası standartlara uyum sağlanmalıdır. Bankacılık sektörü üst kurulları tarafından yapılan denetim ve gözetimler daha sıklaştırılmalı ve daha etkin hale getirilmelidir. Diğer yandan bankalar kanunundaki eksiklikler giderilmeli ve sistemin hukuki alt yapısı güçlendirilmelidir. Şubat 2001 krizi öncesi ve sonrası yapılan banka operasyonlarında hukuksal alt yapıdaki eksiklikler önemli rol oynamıştır.

Türkiye’de bankacılık sektörüne giriş ve çıkışlarda önemli engellerin bulunması sektörün rekabet yapısını bozmuştur. Bir taraftan mali yapısı bozulan bankaların sistem dışına çıkmasına izin verilmemesi, diğer taraftan yeni banka kuruluşlarının Hazine Müsteşarlığı tarafından engellenmesi, sistemin mevcut tam rekabetten uzak yapısının korunmasına neden olmuştur. Dolayısıyla sistemden çıkışın ve sisteme girişin kolaylaştırılması faydalı olabilir.

1994 krizinden sonra tasarruf mevduatının tamamının güvence altına alınması, mali yapısı bozuk bankaların ve özellikle küçük ve orta ölçekteki bankaların bu güvenceyi kullanmak suretiyle yüksek risk alarak, rekabeti bozucu, sistemdeki sağlıklı bankaların da bu yapılarının bozulmasına yol açıcı bir biçimde

yüksek faiz ödemesi yapmasına neden olmuştur. Dolayısıyla bankacılık sektörü yeniden yapılandırma programıyla mevduata sınırlı güvence verilmesi, hem rekabetin kalitesini arttıracak hem de fonların daha etkin kullanılmasını sağlayacağı söylenebilir.

Sektördeki rekabet yapısını bozan diğer bir unsur kamu bankalarının sektördeki ağırlığıdır. Dolayısıyla kamu bankaları özelleştirilmeli devletin bankacılık sektöründeki etkisi sadece düzenleyici ve denetleyici biçimde sürmelidir. Bankalar kar amaçlı olarak çalışan özerk kuruluşlar olarak yapılandırılmalıdır.

Bankaların halka açıklık oranı düşüktür. Halka açıklık oranının düşük olması bir şirketin çoğunluk hissesinin hisse senedi piyasası yoluyla satın alınmasını imkansız hale getirmektedir. Avrupa ve Amerika'da bankaların genellikle çoğunluk hisseleri halka açık olup, hissedarların hisse sayıları küçük miktarlarla sınırlıdır. Bankaların çoğunluk hissesinin halka açık olması bir diğer bankanın borsadan hisseleri toplayarak başka bir bankayı satın almasını kolaylaştırmaktadır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- AFŞAR, Muharrem, **Finansal Krizler ve Türk Bankacılık Krizleri Üzerine Etkisi**, Eskişehir, T.C.Anadolu Üniversitesi Yayın No: 1558, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayın No: 183. 2004.
- AKGÜÇ, Öztin, **Yüz Soruda Türkiye’de Bankacılık Sistemi**, Üçüncü Baskı, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1992.
- , **Ekonomide Gerçeği Arayış Araştırma Dizisi**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1990.
- AKMAN, Vedat, **Modern Dünyadaki En Büyük Ekonomik Kriz : Asya Krizi Sonrası ve Muhtemel Etkileri**, İstanbul, Rota Yayınları, 1998.
- ALP, Ali. **Uluslar arası Mali Piyasalardaki Gelişmeler ve Türkiye**, Ankara, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, 2002.
- ALTUNBAŞ, Yener, SARISU, Ayhan, **Avrupa Birliği Sürecinde Türk ve Avrupa Bankacılık Sistemlerinin Karşılaştırılması**, İstanbul, Türkiye Bankalar Birliği Yayın No:200, 1996.
- ANADOLU ÜNİVERSİTESİ, **Sermaye Piyasası ve Finansal Kurumlar**, İkinci Baskı, Eskişehir, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayın No: 957, A.Ö.F. Yayın No: 526, 2002.
- ANDERSEN, Torben, M. MOERE, Karl O., **Financial Liberalisation and Macroeconomic Stability**, USA, Blackwell Publishers, Copyrighing Scandinavian Journal of Economics, 1996.
- ARICAN, Erişah, **Gelişmekte Olan Ülkelerde İstikrar Politikaları ve Türkiye**, İstanbul, Derin Yayınları, 2002.
- ARSHADİ, Nesser, KARELS Gordon V., **Modern Financial Intermediaries and Markets**, New-Jersey, Prentice Hall Inc., 1997.
- ARTUN, Tuncay, **İşlevi Gelişimi Özellikleri ve Sorunlarıyla Türkiye’de Bankacılık**, İkinci Baskı, Teknik Yayınevi, İstanbul, 1983.
- ASLAN, Nurdan, **Uluslararası Özel Sermaye Akımları; Portföy Yatırımları ve Sıcak Para Hareketleri**, İkinci Baskı, İstanbul, Türkmen Kitabevi, 1997.
- ATAÇ, Kuter, AKTAN Okan, MORGİL Orhan, TOKAT Mehmet, TOKGÖZ Erdinç, ŞAHİNÖZ Ahmet, **Atatürk’ten Günümüze Türkiye Ekonomisi**, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, 2002.

- ATİYAS, İzak, **Private Sector's Response to Financial Liberalization in Turkey 1980-1982**, New-York, The World Bank Country Economic Department WPS 147. Policy Planning and Research / Working Papers / Financial Policy and System, 1989.
- AYMERGEN, Yasemin, BABUŞÇU Şenol, İNANÇ Candan, SAVAŞ Mehmet, **Mevduat Sigorta Sistemi ve Türkiye için Model Önerisi**, İstanbul, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, 1996.
- AYSAN, Mustafa A., **Atatürk'ün Ekonomi Politikası**, Altıncı Baskı, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2000.
- BAŞOĞLU, Ufuk, CEYLAN Ali, PARASIZ İlker, **Finans; Teori Kurum Uygulama**, Bursa, Ekin Kitabevi, 2001.
- BLAKE, David, **Financial Market Analysis**, International Edition, Finance Series, London, Mc Graw Hill Inc., 1992.
- BOLAK, Mehmet, **Sermaye Piyasası Menkul Kıymetler ve Portföy Analizi**, İkinci Baskı, İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım, 1994.
- BORATAV, Korkut, **Yüz Soruda Türkiye' de Devletçilik**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1974.
- , **Türkiye İktisat Tarihi (1908- 1985)**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1988.
- BYRNS, Ralph T., STONE Gerald W., **Macroeconomics**, Fifth Edition, Collins College Publication, New-York, 1993.
- CHANDLER, Lester V., **The Monetary - Financial System**, London, Harper & Row Publishers, 1979.
- COLANDER, David C., **Macroeconomics**, Third Edition, Boston, Mc. Grow Hill Companies, 1998.
- COOPER S., Larry. FRASER, Donald R.. USELTON, Gene C.. **Money The Financial System**. Texas. Addison Wesley Publishing Co. 1983.
- ÇAPANOĞLU, Mustafa Birol, **Türkiye ve Dış Ülkelerde Sermaye Piyasası Özelleştirme Uygulamaları ve Menkul Kıymet Borsaları**, İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 1993.
- ÇİLLER, Tansu, ÇİZAKÇA, Mete, **Türk Finans Sisteminde Reformlar ve Çözüm Önerileri**, İstanbul, İstanbul Sanayi Odası Yayınları, Araştırma Dairesi Yayın No: 1989 / 7, 1989.
- ÇOLAK, Ömer Faruk, **Finansal Piyasalar ve Politikası**, Üçüncü Baskı, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2000.

- ÇOKSUN, Metin, **Finansal Piyasalar Kurumlar Araçlar Analiz**, Eskişehir, Birlik Ofset Yayıncılık, 2002.
- DEMİR, Gülten, **Asya Krizi ve IMF**, İstanbul, Der Yayınları, 1999.
- DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI (DPT), **Türkiye İktisat Kongresi İstanbul (22-27 Kasım 1948)**, Ankara, DPT Yayınları, 1998.
- DPT (1997), Bankacılık, Sigortacılık, Yabancı Sermaye, Müteahhitlik Hizmetleri ve Turizm Çalışma Gurupları, **Üçüncü İzmir İktisat Kongresi (4 Haz. 1997)**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Döner Sermaye İşletmeleri Basım Evi, 1993.
- DOYRANGÖL, Nuran Cömert, **Repo Ters Repo (Muhasebesi, Esaslar ve Uygulama Aracı Kurumlar, Bankalar ve Diğer İşletmeler için)**, İstanbul, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Yayınları, 1996.
- EAKINS, Stanley G., MISHKIN, Frederic S., **Financial Markets and Institutions**, Second Edition, Massachusetts, Addison Wesley An İmprint of Addison Wesley Longman Inc., 1998.
- EDMİNSTER, Robert O. **Financial Institutions; Market and Management**. New-York, Mc. Graww Hill Book Co. Mc.Graw Hill Series in Finance. 1980.
- ER, Nejat, FÜSUNOĞLU, Mahir. ÇABUK, Atlan. **Enflasyonun Bankacılık Üzerine Etkileri**, Adana, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, 1994.
- ERDEM, Mehmet Şükrü., **Avrupa İç Pazarı ve Türk Bankacılık Sistemi: Sorunlar ve Öneriler**, Ankara, Türkiye Bankalar Birliği, Yayın No: 174. 1993.
- ERSEL, Hasan, AŞIKOĞLU, Yaman, **Financial Liberalisation in Turkey Central of the Rebuplic of Turkey (Deniz Gökçe, The Political Economy of Financial Liberalisation in Turkey)**, Ankara, Proceeding of a Conference Held in Washington / USA, 1990.
- FEYZİBEYOĞLU, İhsan, **Mevduat Sigorta Sistemi**, İstanbul, Türkiye Bankalar Birliği, Yayın No: 195, 1995.
- FRASER, Donald R., ROSE, Peter S., **Understanding and Managing Financial Service**, Third Edition, İllinois, BPI / Irwin Business Public Inc., 1988.
- GENÇ, Mehmet, **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 1999.
- GİRAY, Adil, **Para Miktarı Faiz ve Mali Kurumlar**, İkinci Baskı, Ankara, Gazi Büro Kitabevi, 2001.
- GRİNBALT, Mark, TİTMAN, Sherdian, **Financial Markets and Corporate Strategy**, Second Edition, New-York, Mc. Graw Hill Higer Education. International Edition, 2002.

- GUP, Bezon E, **Financial Intermediaries**, Second Edition, London, Houghton Mifflin Co., 1980.
- GUPTA, Kanhaya E., **Experiences With Financial Liberalisation (Nazım Kadri İkinci Financial Liberalisation Under External Debt Constraints; The Case of Turkey)**, London, Kluwer Academic Publisher, 1997.
- GÜNAL, Mehmet, **Merkez Bankasının Değişen Rolü ve Para Politikası Uygulamaları**, İstanbul, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Yayınları, 2001.
- HADJİMİCHALAKİS, Michael G., **Contemporary Money Banking and Financial Markets ; Theory and Practice**, Boston, Irwing Publishing Co., 1995.
- HEMPEL, George H., YAWİTZ, Jase B., **Financial Management of Financial Institutions**, New-Jersey, Prentice Hall Inc., Englewood Cliffs, 1977.
- HERMES, Niel, LENSİNK, Robert, **Financial Development and Economic Growth Theory and Experiences From: Developing Countries**, New-York, Routledge Studies in Development Economies, 1996.
- HUBBARD, R. Glenn, **Money the Financial System and the Economy**, Fourth Edition, New-Jersey, Addison Wesley Co., 2002.
- , **Financial Markets and Financial Crisis ; Asymmetric Information and Financial Crisis: A Historical Perspective (Frederick S. Mishkin)**, London, The Universty of Chicago Press. 1991.
- İSTANBUL MENKUL KIYMETLER BORSASI (İMKB), **Osmanlı Dönemi Borsa ve Mali Sistemi**, İkinci Baskı, İstanbul, 1992.
- İSTANBUL TİCARET ODASI (İTO), **1977 Dünya ve Türkiye Ekonomisi ve 1977'ye Bakış**, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 1977.
- , **Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler**, İstanbul, İTO Yayın No:2001/ 47. 2001.
- JHONSON, Hazel J., **Financial Institutions and Markets : A Global Perspective**, New-York, International Edition, Mc. Graw Hill Publishing Company, 1993.
- KARABIYIK, Lale Erdem, **Menkul Kıymetler Borsası ve Diğer Yatırım Alternatifleri; Hisse Senedi, Hazine Bonosu, Repo, Döviz, Altın**, Bursa, Marmara Kitabevi, 1997.
- KARACAN, A. İhsan, EMİRDAĞ Orhan, ARTUN Tuncay, **Türk Bankacılık Sisteminde Gelir Gider Analizi (1971-1980)**, Ankara, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, Yayın No: 48, 1998.
- KARABULUT, Gökhan, **Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizlerin Nedenleri**, İstanbul, Der Yayınları, 2002.

- KARSLI, Muharrem, **Sermaye Piyasası, Borsa, Menkul Kıymetler**, Dördüncü Baskı, İstanbul, İrfan Yayıncılık, 1994.
- KAZGAN, Haydar, **Tarih Boyunca İstanbul Borsası**, İstanbul, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Yayınları, 1995.
- , **Osmanlıdan Günümüze Türk Bankacılık Tarihi**, İstanbul, Türkiye Bankalar Birliği, 1997.
- KAZGAN, Gülten, **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, İkinci Baskı, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi (Bilimsel Sorunlar Dizisi), 1988.
- , **Tazimattan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002.
- , **Osmanlıdan Günümüze Türk Finans Tarihi**, Cilt II, İstanbul, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, 1999.
- KEPENEK, Yakup, YENTÜRK Nurhan, **Türkiye Ekonomisi**, Onüçüncü Baskı, Ankara, Remzi Kitabevi, 1994.
- KEYDER, Çağlar, **Türkiye’de Devlet ve Sınıflar**, İkinci Baskı, İstanbul, İletişim Yayıncılık, 1990.
- , **Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929)**, İkinci Baskı, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1993.
- KEYDER, Nur, **Para; Teori, Politika, Uygulama**, Yedinci Baskı, Ankara, Beta Basım Yayım Dağıtım, 2000.
- KIDWELL, David S., PETERSON, Richard L., **Financial Institutions, Markets and Money**, Fourth Edition, Chicago, The Dreyden Press, 1990.
- KILIÇ, Saim, **Türkiye’deki Yatırım Fonlarının Performanslarının Değerlendirilmesi**, Ankara, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, 2002.
- KOLB, Robert W., RODRÍGUES, Ricardo J., **Financial Markets**, Massachuttes, Blackwell Business in Cambridge, 1996.
- KONDAK, Nuray, **Finansal Pazarlara Giriş, Menkul Kıymet Pazarlarının Gelişimi, Finansal Araçlar ve Kurumları**, İstanbul, Der Yayınları:237, 1998.
- KORKMAZ, Turhan, CEYLAN, Ali, **Sermaye Piyasası ve Menkul Değerler Analizi**, İstanbul, Ekin Kitabevi, 2000.
- KOUFMAN, George G., **The U.S. Financial System: Money, Markets and Instutions**, Fifth Edition, New Jersey, Prentice Hall Publishing Companies, 1992.

- MADURA, Jeff, **Financial Markets and Institutions**, Second Edition, New-York, West Publishing Co., 1992.
- MEYER, Paul A., **Money, Financial Institutions and the Economy**, Secon Edition, Illinois, Irwing Publication, 1986.
- MİLLER, Le Roy, HOOSE, David D. Van, **Money, Banking and Financial Markets**, California, Addisuon Wesley Inc., 1997.
- MİSHKİN, Frederic S., **The Economics of Money Banking and Financial Markets**, Third Edition, New York, Harper Collins Publisher, 1992.
- OECD Economic Surveys, Turkey, **Annex IV Financial Market Liberalisation in Turkey**, Supplement No:1, December, 2001-2002.
- OYAN, Oğuz , **Türkiye Ekonomisi**, Ankara, İmaj Yayıncılık, 1998.
- ÖNİŞ, Ziya, **State and Market; The Political Economy of Turkey in Comparative Perspective**, İstanbul, Boğaziçi Üniversty Press, Facullty of Economics an Administrative Sciences, Department of Economics, 1980.
- ÖZTÜRK, Murat, KAZGAN, Hayar, KORALTÜRK, Murat, **Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası**, İstanbul, Creative Yayıncılık, 2000.
- PARASIZ, İlker, **Para Banka ve Finansal Piyasalar**, Dördüncü Baskı, Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları, 1991.
- , **Modern Bankacılık, Teori ve Uygulama**, İstanbul, BANKSİS Yayınları No: 82, 2000.
- , **Türkiye Ekonomisi**, Bursa, Ezgi Kitabevi, 2004.
- PERERA, Phillips, **Development Finance, International Problems and Prospects**, New-York, Praeger Special Studies in International Economics and Development, Frederic A. Praeger Publishers, 1968.
- PINAR, İbrahim, **Yeni Bankalar Kanunu ve İlgili Mevzuat Kanun Metinleri Serisi No:4**, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2000.
- PİLBEAM, Keith, **Finance and Financial Markets**, London, Mc. Millan Business Publishing Co., 1998.
- ROSE, Peter S., **Money and Capital Market**, Texas, Business Publication Inc., 1983.
- SARIKAMIŞ, Cevat, **Sermaye Pazarları**, İstanbul, Alfa Basım Yayım Dağıtım, 1995.
- SEYİDOĞLU, Halil, **Uluslararası İktisat**, İstanbul, Güzem Yayınları, 1990.
- SKORSKI, Trevor M., **Financial Liberalisation in Developing Countries**, New-York, Edwar Elgar Publishing Company, 1996.

- SOYDEMİR, Selim, **Türkiye’de Finansal Fon Akımları (1982-1993)**, Ankara, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, Yayın No: 122, 1995.
- SÖZEN, Metin ve diğerleri, **Anatolia, The Cradle of Civilisation, Witness The Republic**, İstanbul, Creative Publishin Ltd., 1999,
- STIGLIZ, Joseph E., **Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı** (Çev. Arzu Taşçıoğlu, Deniz Vural), İstanbul, Mart Matbaacılık Sanatları, 2002.
- ŞAHİN, Hüseyin, **Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişimi Bugünkü Durumu**, Altıncı basım, Bursa, Ezgi Kitabevi, 2000.
- ŞAHİNKAYA, Serdar, **Sanayileşme Süreçleri ve Kalkınma-Yatırım Bankaları: Teorik Bir Çerçeve ve Türkiye Örneği**, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Tezler Dizisi 7, 1999.
- ULUDAĞ, İlhan, ERİŞAH, Arıcan, **Finansal Hizmetler Ekonomisi: Piyasalar, Kurumlar, Araçlar**. İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım, 1999.
- TAKAN, Mehmet, **Bankacılık Teori, Uygulama ve Yönetim**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2001.
- , **Bankalarda Toplam Kalite Yönetimi**, İstanbul, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, Yayın No: 217, 2000.
- TANER, Berna, POLAT, Lale, **Sermaye Piyasası Faaliyet Alanı ve Menkul Kıymetler**, İzmir, Serdar Ofset, 1992.
- TARLAN, Selim, **Tarihte Bankacılık**, Ankara, Maliye ve Gümrük Bakanlığı Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Yayın No:1986/283, Başbakanlık Basım Evi, 1986.
- TÜRKİYE BANKALAR BİRLİĞİ (TBB), **40. Yılında T.B.B. ve Türk Bankacılık Sektörü (1958 - 1997)**, TBB Yayınları, İstanbul, 1998.
- TEZEL, Yahya Sezai, **Cumhuriyet Dönemi İktisadi Tarihi**, Üçüncü Baskı, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994.
- TOGAY, Selahattin, ÖCAL, Tezel, ÇOLAK, Ömer Faruk, ESER, Kadir, **Para, Banka; Teori ve Politika**, Ankara, Gazi Kitabevi, 1997.
- TOKGÖZ, Erdinç, **Türkiye Ekonomisi: Sektörel Analiz**, Ankara, İmaj Yayınevi, 2001.
- TOPRAK, Zafer Toprak, **Türkiye’de Milli İktisat (1908-1918)**, İkinci Baskı, Ankara, Yurt Yayınları.
- TULAY, Burçak, ALPARSLAN, Melike, ERDÖNMEZ, Pelin, **Mevduat Sigorta Sisteminin Çeşitli Ülkelerde ve Türkiye’de Uygulanması**, İstanbul, Türkiye Bankalar Birliği Bankacılık ve Araştırma Grubu, TBB Yayınları, 1999.

- TUNAY, K. Batu, **Finans Sisteminde Yeni Yönelimler: Türk Finans Piyasalarının Bugünü ve Geleceği**, İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ., 2001.
- TURGUT, Ahmet, ZAIM, Osman, **Türk Bankacılığında Etkinlik**, Ankara, Bilkanat İşletme ve Finans Yayınları, 1996.
- TCMB (Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası), **Konuşmalar**, Ankara, 1999.
- TÜRKAY, Orhan, ALKİN, Erdoğan, **İktisada Giriş**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayın No: 1275, Açık öğretim Fakültesi Yayın No:705, 2001.
- UNDERSECRETARIAT OF TREASURY, General Directorate of Economic Research, **Flow of Funds Modelling for Turkey**, Ankara, 2003.
- ULUDAĞ, İlhan, **Türkiye Ekonomisi; Teori Politika Değerlendirme**, İstanbul, Bilmen Basım ve Yayım Evi, Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, Yayın No: 20, 1990.
- YAŞA, Memduh, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923- 1978)**, İstanbul, Akbank Kültür Yayınları, 1980.
- YÜLEK, Murat A. , **Financial Liberalisation and the Real Economy; The Turkish Experience**, Ankara, Capital Market Board of Turkey, Publication Number:110, 1998.
- WILLIAMSON, Jhon, MOHAR, Molly, **Finansal Liberalizasyon Üzerine Bir İnceleme**, (Çev. Güven Delice), Ankara, Liberte Yayınları, 2002.
- ZARAKOLU, Avni, **Cumhuriyetimizin Ellinci Yılında Memleketimizde Bankacılık**, İstanbul, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, No:61, 1973.

DERGİ VE MAKALELER

- AKHAN, Hüsnü, Türk Bankacılık Sisteminde Yeni Dönem (Söyleşi), **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Ankara, Yıl: 15 Sayı:174, Eylül 2000.
- AKSEL, Kaan H.. Yeni Basel Anlaşması Işığında Global Bankacılıkta Beklenen Gelişmeler, **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Yıl:38. Mart 2001.
- ALP, Ali. Bankacılık Krizleri ve Krize Karşı Politika Önerileri. **Yeni Türkiye Dergisi**. Ekonomik Kriz Özel Sayısı, Ankara, Eylül-Ekim 2000.
- APAK, Sudi, Türk Bankacılığında İstanbul Yaklaşımı, **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, Sayı 16, Ekim 2002,

- BABUŞÇU, Şenol ve Diğerleri, Yüksek Enflasyondan Düşük Enflasyona Geçiş Sürecinde Türk Bankacılık Sektörü, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Ankara, yıl:15, Sayı: 174, 2001.
- BENLİ, Abdurrahman, SÖNMEZLER, Gökhan, Türk Bankacılık Sistemi ve Kriz, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Ankara, Yıl: 17, Haziran 2002.
- ÇOLAK, Ömer Faruk, Finansal Kriz ve Bankacılık Sektöründe Yeniden Yapılandırma Programı Üzerine Bir Eleştiri, **Gazi Üniversitesi. İ.İ.B.F. Dergisi**, 2/2001, Sayı:15-30, 2001.
- DAĞDELEN, İlhan, Liberalizasyon, Ankara, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, ISSN:1303-5134, 2004.
- DAİTOH, Ichiroh, Financial Liberalisation Urban Unemployment and Welfare, Journal of Development Economics 72, **Elsevier Science**, 2003.
- DEMİRGÜÇ, Aslı, DETRAGIACE, Enrica, Financial Liberalisation and Financial Fragility, WP / 98 / 83, **IMF Working Paper**,1998.
- DÖNEK, Ekrem, Türkiyede Bankacılık Sektörü ve İç Borçlanma Politikası, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Yıl:14, Sayı:165, 1999.
- ERDOĞAN, Niyazi, Türkiye’de Ekonomik Kriz ve Bankacılık Sistemi, **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl: 7, Sayı:41, Ankara, 2001.
- ERDOĞDU, M.Mustafa, Strong Satate and Late Industrialization, The Korean Case, **M.Ü.İ.B.F. Dergisi**, Cilt:XIV,İstanbul, 1998.
- ERDAL, Bahar, Basel Bankacılıkta Etkin Gözetim ve Denetime İlişkin Temel Prensiplere Türk Bankalarının Uyumu, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Sayı: 200, Kasım 2002.
- EREN, Aslan, SÜSLÜ, Boran, Finansal Kriz Teorileri Işığında Türkiye’de Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirmesi, **Yeni Türkiye Dergisi**, Ankara, Eylül-Ekim 2001.
- ERSEL, Hasan, SAK, Güven, Sermaye Hareketlerinin Serbest Bırakıldığı Dönemden Bugüne Türkiye Ekonomisi 1989–1996, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Yıl:12, Sayı:133, s. 13-15, Nisan 1997.
- ERZAN, Refik, YOLALAN Reha, AKÇAY Cevdet, Kuşbakışı Türk Bankacılık Sektörü, **Active Bankacılık ve Finans Dergisi**, No:17, Mart Nisan 2001.
- KIR, Yavuz, Ekonomik Kriz ve Dolarizasyon, **Yeni Türkiye Dergisi**, Ekonomik Kriz Özel Sayısı, Sayı: 41, Eylül Ekim 2001.
- KILIÇOĞLU, Ahmet, **Türk Bankacılık Sisteminde Yeni Dönem**, İktisat İşletme ve Finans Dergisi, Ankara, Yıl:15, Sayı: 174, 2000.

- KÖNE, Aylin Çiğdem, Para Sermayenin Yeniden Yapılandırılması : Türk Bankacılık Sektörü Örneği, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, No:233-246, 2003.
- MANDACI, Pınar Evrim, Türk Bankacılık Sektörünün Taşıdığı Riskler ve Finansal Krizi Aşmada Kullanılan Risk Ölçüm Teknikleri, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, İzmir, Cilt:5, Sayı: 1, 2003.
- MAZIBAŞ, Murat, Operasyonel Risk Yönetimi ve Türk Bankacılık Sistemi, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Ankara, Yıl: 16, Sayı:185, Şubat 2003.
- PAÇACI, Cihan, Krizler ve Türk Bankacılık Sektörü, **Yeni Türkiye Dergisi** Ekonomik Kriz Özel Sayısı, Sayı 41, Eylül Ekim 2001.
- PRASED, Edward S., ROGOFF, Kenneth, WER, Jhang Jin, KÖSE, M. Ayhan , Effects of Financial Globalization on Developing Countries, Washington DC, **IMF Working Paper**, 2003.
- RODOPLU, Gültekin, Bankacılıkta İstanbul Yaklaşımı ve Uygulamaları, **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, İstanbul, Sayı 18, Nisan 2003.
- SAK, Güven. ERSEL, Hasan. Söyleşi, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Ankara, Yıl:12, Sayı:133. 1997.
- ŞENER, Selçuk, Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Genel Bir Değerlendirme, **Yeni Türkiye Dergisi**, Ekonomik Kriz Özel Sayısı, Yıl 7 Sayı:41, Eylül Ekim 2001.
- STANDART AND POOR'S, Emerging Market Origination Teams, Finansal Sistemin Kırılganlığının Temel Sebepleri (Çev. Yusuf Kenan), **Active Bankacılık ve Finans Dergisi**, No:18, Mayıs –Haziran 2001.
- SÜER, Cenk, Bankacılık Sektörünün Yeniden Yapılandırılmasında Ahlaki Bozulma Riski ve Banka Kredileri, **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Yıl:39, Şubat 2002.
- TÜRKİYE BANKALAR BİRLİĞİ (TBB), Türkiye Ekonomisi ve Türk Bankacılık Sistemi, TBB'nin Değerlendirme ve Önerileri, **Bankacılar Dergisi**, Sayı:43, 2002.
- TÜRKİYE BANKALAR BİRLİĞİ (TBB), Son Dönemde Bankacılık Alanında Gerçekleştirilen Yasal ve Düzenleyici Değişiklikler (1999-2001), **Bankacılar Dergisi**, Yıl 12, Sayı:39, 2001.
- TÜSİAD, Bankacılık Sektöründe Yeniden Yapılandırma Konusunda Öneriler, Yayın No: **TÜSİAD T / 2003-4 / 355**, Nisan 2003.
- TOGAY, Selahattin, Kasım 2000 Krizine Teorik Yaklaşım; Para Arzının İçselliği ve Minsky'nin Finansal Kırılganlık Hipotezi Üzerine Bir Not, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Yıl: 16, Sayı: 182, Ankara, 2001.

UYANIK, Cahit, Türk Bankacılığı Nereye Gidiyor; BDDK Başkanı Engin Akçakoca ile Söyleşi, **İstanbul, Ekonomi Muhabirleri Derneği Ekonom Dergisi**, Sayı:18, 2001.

YILMAZ, Rasim, Bankacılık Krizleri Makroekonomik İstikrar ve Ahlaki Tehlike, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Yıl:16, Sayı:180, 2001.

İNTERNET KAYNAKLARI

BANKACILIK DÜZENLEME VE DENETLEME KURUMU (B.D.D.K) Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı, 15 Mayıs 2000, **BDDK Web Sitesi**, <http://www.bddk.org.tr/turkce/yayinlarveraporlar/rapor/yapilandirmaprogrami> (20.05.2005).

B.D.D.K., Banka Sermayelerinin Yeniden Yapılandırılması Programı (Gelişme Raporu 21.06.2002), **BDDK Web Sitesi**, http://www.bddk.org.tr/turkce/yayinlarveraporlar/rapor/yapilandirmaprogrami/BSYYP_GR_21062002.doc (20.05.2005).

B.D.D.K., TBMM’ce 02.05.2005 Tarihinde Kabul 5387 Sayılı Bankalar Kanunu, **BDDKWebSitesi**, http://www.bddk.org.tr/turkce/mevzuat/duzenlemetaslaklari/bankacilik_ (03.06.2005).

CAPRİO, Gerard, HONOHAN, Patrick, STİGLİZ, Joseph, Financial Liberalisation How Far How Fast?, **Journal of Comparative Economics** 32 (2004), <http://www.elsevier.com/jce> (20 Şubat 2005).

DEMİR, Fırat, A Failure Story: Politics and Financial Liberalisation in Turkey, Revisting the Revolving Door Hypothesis, **World Development**, Vol. 32, No:5, pp.851-869, 2004, <http://www.elsevier.com/locate/worlddev>, (09.04.2005).

DURUSOY, Serap, Finansal Liberalleşmenin Sorgulanmasının Nedenleri, **T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı**, 2000, <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/tem2000/finans.htm>, (23. 02. 2005).

HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI, Kamu Bankalarında Reform, **Hazine Müsteşarlığı Web Sitesi** http://www.hazine.gov.tr/duyuru/basin/kamubank_web.pdf, (20.05.2005).

IMF, Turkey Eight Review Under the Stand-By Agreement, **IMF Country Report** No.01/137, August 2001, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2001/cr01137.pdf>, (01.06.2005).

IMF, Turkey’s Tenth Review Under Stand-By Agreement, **IMF Country Report**, No: 02 / 21, February 2002, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2002/cr0221.pdf>, (02.06.2005).

- IMF, Turkey's Seventh Review Under Stand-By Agreement, **IMF Country Report** No: 04 / 227, July 2004, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2004/cr04227.pdf>, (03.06.2005).
- IMF, Fifth Review of Turkey's Stand-By Arrangement, Approves Request for Extension of Repurchase Expectations, **IMF Press Realise** No: 03 / 135, August 2003, <http://www.imf.org/external/np/sec/pr/2003/pr03135.htm> (02.06.2005).
- KAR, Muhsin, KARA, M. Akif , Türkiye'ye Yönelik Sermaye Hareketleri ve Krizler, **T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Web Sitesi**, 2003, <http://www.foreigntrade.gov.tr>, (24.02 2005).
- KATILMA HESAPLARI VE CARİ HESAPLAR, **Albarakatürk Web Sitesi** 2003, <Http://www.albaraturk.com.tr/kurumsal/?P=H> (10. 01. 2005)
- SEKİZİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PROGRAMI (2005 Yılı Programı), Makro Ekonomik Gelişmeler ve Projeksiyonlar / Mali Piyasalarda Gelişmeler, **DPT Resmî Web Sitesi** , <http://ekutup.dpt.gov.tr/program/2005/ekogel2-7.html>, (12.05.2005).
- TASARRUF MEVDUATI SİGORTA FONU, TMSF'nin Görev ve Yetkileri, **TMSF Web Sitesi** 2005, <http://www.tmsf.org.tr/Content.aspx>, (18.05.2005).
- TÜRKİYE BANKALAR BİRLİĞİ (TBB), 2002 Yılında Türk Bankacılık Sistemindeki Gelişmeler 2002, **TBB Web Sitesi** <http://www.tbb.org.tr/turkce/kitap2002/ekonomi.pdf> (22.05.2005).
- TBB., Bankacılık ve Araştırma Grubu, Bankacılık Krizlerinin Çözümü ve Banka Yeniden Yapılandırmasında İzlenen Temel Politika ve Uygulamalar, ' Meksika ve Kore Deneyimlerinin Karşılaştırılması, **TBB Web Sitesi** Nisan 2001, <http://www.tbb.org.tr/turkce/arastirmalar/MeksikaKore.pdf>, (23.05.2005).
- TBB., 2003 yılında Türkiye Ekonomisi ve Türk Bankacılık Sistemi: Bankalarımız 2003, 2003, **Türkiye Bankalar Birliği Yayınları**, <http://www.tbb.org.tr/turkce/kitap2003/ekonomi.pdf>, (12.05.2005).
- TBB., 2000 Yılında Türkiye Ekonomisi ve Türk Bankacılık Sistemi, Bankalarımız 2000, **TBB Web Sitesi**, <http://www.tbb.org.tr>, (20.04.2005).
- TCMB Mali Piyasalar Raporu Yıllık Raporlar 1999, **Merkez Bankası Resmî Web Sitesi**, <http://www.tcmb.gov.tr>, (17.05.2005).
- Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kurumlar Birliği (TSPAKB) Menkul Kıymetler ve Diğer Sermaye Piyasası Araçları, **TSPAKB Web Sitesi**, 2004, Http://www.tspakb.org.tr/index_tur.html, (20. 01.2004).

GAZETELER

Bankacılık Yasa Tasarısı TBMM’de kabul edildi, **Dünya Gazetesi** (03.06.2005),
http://www.dunyagazetesi.com.tr/news_display.asp?upsale_id=224964
(03.06.2005).

Nasıl Bir Banka Yönetimi, **Milliyet Gazetesi**, (18.08.1987).

TEZLER

YAZICI, Resül, Türk Bankacılığında Bilgi Teknolojilerinin Kullanımı ve Avrupa Birliği İle Karşılaştırılması, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, T.C. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 1999.

Dizin**A**

Açık Pozisyon, 119
Aktif, 83, 84, 85, 88, 93, 99, 122, 155
Asimetrik Enformasyon, 57

B

Bankalar, 7, 8, 9, 18, 26, 36, 38, 40, 41, 44, 45, 50, 55, 69, 71, 75, 76, 77, 78, 81, 85, 86, 87, 94, 97, 99, 101, 102, 107, 110, 114, 115, 118, 119, 124, 127, 130, 131, 132, 133, 134, 136, 137, 141, 142, 143, 144, 146, 147, 150, 151, 156, 157, 158, 159, 161, 162, 163, 164, 167, 168
Bankalar Kanunu, 38, 40, 75, 77, 124, 127, 132, 134, 136, 137, 143, 144, 150, 151, 162, 167
Basel, 96, 128, 148, 149, 150, 151, 164, 165
BDDK, 46, 81, 96, 100, 123, 124, 125, 128, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 141, 143, 144, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 167
Borsa, 33, 34, 160, 161

D

Devletçilik, 37, 38, 158
DİBS, 104, 105, 119, 120, 121, 153
Disponibilite, 119
DPT, 10, 39, 91, 96, 109, 119, 159, 168
DTH, 102, 107, 118

E

Enflasyon, 104, 106, 116, 146
Factoring, 14, 98

F

Faiz, 25, 52, 54, 64, 67, 74, 77, 88, 89, 92, 104, 116, 120, 121, 159
Finansal Baskı, 49

Finansal Krizler, 61, 62, 63, 68, 157, 160
Finansal Liberalizasyon, 48, 49, 52, 54, 56, 164
Finansal Piyasalar, 22, 32, 49, 54, 99, 158, 159, 162
Finansal Sistem, 2, 3, 4, 67, 166
Fon, 10, 19, 50, 79, 80, 81, 83, 110, 133, 134, 135, 136, 137, 145, 163

G

Gelir Ortaklığı Senetleri, 28

H

Hazine Bonosu, 23, 28, 29, 160
Hisse Senedi, 22, 29, 160
Holding Bankacılığı, 91

I

IMF, 52, 62, 78, 151, 152, 153, 154, 159, 165, 166, 167, 168

İ

İMKB, 46, 97, 160
İstanbul Yaklaşımı, 146, 147, 148, 152, 164, 166

K

Kambiyo Zararları, 123
Kamu Bankaları, 137, 138, 139, 140, 167
Kamu Kesimi Borçlanma Gereği, 110
Kar, 59, 84, 86, 88, 89
Krediler, 84, 89, 93, 99, 141

L

Leasing, 98
Likidite, 17

M

Menkul Değerler, 12, 105, 161
 Merkez Bankası, 7, 18, 19, 24, 27, 28,
 36, 37, 41, 42, 43, 45, 46, 59, 67, 68,
 76, 115, 116, 123, 124, 125, 127,
 137, 145, 160, 162, 164, 168
 Mevduat, 8, 13, 24, 25, 38, 44, 77, 80,
 82, 84, 93, 106, 107, 118, 124, 142,
 158, 159, 163
 Mevduat Sertifikası, 24, 25
 Mudaraba, 32
 Mudarib, 32

O

Osmanlı Bankası, 34, 71, 73
 Özkaynaklar, 84, 86, 87, 95, 99, 121

P

Para Piyasaları, 16, 19
 Pasif, 84, 85, 99, 122
 Planlı Ekonomi, 41, 76

R

Repo, 26, 29, 159, 160
 Risk, 24, 67, 96, 99, 100, 122, 148, 166

S

Sermaye Piyasaları, 19
 Sigorta, 10, 35, 40, 45, 80, 98, 118,
 124, 125, 128, 136, 141, 144, 158,
 159, 163
 Sigorta Şirketleri, 10, 35, 40, 98
 Spekülatif Sermaye Hareketleri, 58
 SPK, 45, 137

TMSF, 80, 91, 119, 123, 124, 128, 133,
 134, 136, 140, 143, 144, 145, 152,
 168
 Tüketici Finansman Şirketleri, 98
 Türk Bankacılık Sektörü, 76, 81, 87,
 88, 93, 94, 95, 96, 97, 100, 102, 104,
 110, 115, 117, 137, 140, 165, 166

V

Vade, 17, 20, 25, 101, 102
 Yatırım Fonları, 12, 31, 32, 161

Y

Yatırım Ortaklıkları, 11